

**UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO
PRAHA**

RIGORÓZNÍ PRÁCE

Alois Mačák

Sociální začleňování Romů:
možnosti řešení v oblasti bydlení a vzdělávání

Praha 2011

JAN AMOS KOMENSKY PRAGUE

RIGOROUS WORK

Alois Mačák

Social Inclusion of Romani People:
Possible Solutions in Housing and Education

Prague 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená rigorózní práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracoval samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem čerpal, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Prostějově dne 25. 10. 2011

Mgr. Alois Mačák, MBA

Anotace:

Rigorózní práce se zabývá tématem vzdělávání a řešením romské problematiky v oblasti bydlení. Sociální vyloučení se v České republice rozvinulo do nebývalých podob. Desítky tisíc osob žijí v sociálně vyloučených lokalitách a vzdalují se nejen běžným způsobům života, ale také normám a hodnotám společnosti. Předkládaná práce vychází z konceptu sociálního vyloučení, sleduje možnosti řešení v oblasti bydlení a vzdělávání a představuje základní inkluzivní nástroje, které jsou aplikovatelné na místní (regionální) úrovni. Vychází ze sekundární analýzy dat, z analýzy situace Romů ve jmenovaných lokalitách, z výsledků terénních sociologických a etnografických výzkumů, z dokumentů samospráv, státní správy a odborných textů. Práce se zabývá rovněž tím, v jakém kontextu probíhá sociální začleňování a jaké možnosti, metody a nástroje používají obce ve sféře posílení sociální integrace ve dvou vymezených oblastech zájmu: v oblasti bydlení a vzdělávání.

Klíčové pojmy:

Bydlení, inkluzivní nástroje, Rom, segregace, sociální vyloučení, vzdělávání.

Annotation:

Presented rigorous work deals with the topic of education and addressing Roma issues in housing. Social exclusion in the Czech Republic has been developed into unprecedented forms. Tens of thousands of people live in socially excluded areas and move away not only common ways of life, but also from norms and values of the whole society. This text is based on the concept of social exclusion, monitors possible solutions in housing and education and present an inclusive basic tools that are applicable at the local level. It is based on secondary data analysis, analysis of the situation of Roma in the appointed places, the results of sociological and ethnographic research, from municipality and government documents and professional texts. The work deals with the context in which social inclusion take place and what options, methods and tools are used by municipalities in the area of promoting social integration in two defined areas of interest: in housing and education.

Key words:

Housing, inklusive tools, Romany, segregation, social exclusion, education.

OBSAH

ÚVOD	8
1. ZÁKLADNÍ POJMY	12
1.1 Etnicita	12
1.2 Etnocentrismus.....	13
1.3 Rom a romství.....	13
1.4 Národnostní menšina	15
1.5 Postoje, předsudky, stereotypy	16
1.6 Xenofobie.....	19
1.7 Sociální distance	21
1.8 Rasismus	23
1.9 Extremismus	24
2. TEORETICKÝ RÁMEC A METODOLOGIE.....	26
3. ROMOVÉ A ČESKÁ SPOLEČNOST	31
3.1 Romové na území České republiky	31
3.2 Legislativa a Romové od vzniku samostatného Československa.....	32
3.3 Historický pohled na vztahy většinové společnosti k Romům v České republice	35
3.4 Průzkumy veřejného mínění	42
3.5 Výzkumy interetnických vztahů	49
3.6 Integrace ve významných dokumentech.....	53
3.7 Role samosprávy a státní správy v začleňování Romů.....	57
3.7.1 Stát a orgány státní správy	57
3.7.2 Kraje.....	58
3.7.3 Obce	58
4. FAKTORY A MECHANISMY SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ ROMŮ	60
4.1 Společensky nežádoucí jevy	62
4.2 Záškoláctví.....	64
4.2.1 Represivní přístupy k záškoláctví u romských dětí	65
4.2.2 Preventivní přístupy k záškoláctví u romských dětí	67
4.3 Poruchy chování u dětí.....	68
4.3.1 Činnost orgánů sociálněprávní ochrany dětí.....	69
4.3.2 Preventivní aktivity ve městě Prostějově zaměřené na mládež	71
4.4 Drogová závislost.....	71
4.4.1 Závislosti u dětí a mládeže.....	73
4.4.2 Drogové závislosti v regionu Prostějovska.....	75
4.5 Prostituce a obchod s lidmi	77
4.5.1 Obchod s lidmi v České republice	78
4.5.2 Prostituce a obchod s lidmi v Prostějově	79
4.6 Lichva	80
4.6.1 Lichva v ČR	80
4.6.2 Lichva v Prostějově.....	82
4.7 Kriminalita a kriminogenní faktory	83
4.7.1 Vývoj kriminality ve městě Prostějově.....	83
4.7.2 Vnímání pocitu ohrožení obyvatel města Prostějova, postoj k romské komunitě.....	85

4.8	Shrnutí.....	87
5.	SYSTÉMOVÁ ŘEŠENÍ ROMSKÉ PROBLEMATIKY – OBLAST BYDLENÍ.....	89
5.1	Problematika bydlení	90
5.2	Nástroje inkluzivního charakteru v oblasti bydlení	96
5.3	Případ Prostějov – lokalita U sv. Anny.....	102
5.3.1	Vyhodnocení projektu asanace	107
5.4	Vsetín – pavlačový dům č. p. 1336 a lokalita Poschla.....	115
5.4.1	Rekapitulace a vyhodnocení stěhování Romů ve Vsetíně	117
5.5	Přerov – dlouhodobý sociální problém	122
5.6	Samosprávy a využívání nástrojů inkluze v oblasti bydlení	124
6.	SYSTÉMOVÁ ŘEŠENÍ ROMSKÉ PROBLEMATIKY – OBLAST VZDĚLÁVÁNÍ	127
6.1	Problematika vzdělávání	127
6.2	Inkluzivní vzdělávání	130
6.3	Nástroje inkluzivního charakteru v oblasti vzdělávání	133
6.4	Role pedagogů	138
	ZÁVĚR.....	141
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	144
	ELEKTRONICKÉ ZDROJE	148

ÚVOD

Předložená rigorózní práce navazuje na magisterskou práci *Vztah mezi Romy a většinovým obyvatelstvem České republiky*, kterou jsem obhájil na Univerzitě Jana Ámose Komenského v roce 2007 a v níž jsem se věnoval oblasti vzdělávání a praktickým řešením romské problematiky v oblasti bydlení. Mým vedoucím této práce byl Doc. PhDr. Radomír Havlík, CSc. S odstupem času jsem se rozhodl, že by bylo vhodné se tímto tématem zabývat podrobněji, aktualizovat informace, k čemuž mě vedl zájem o téma a nesporná rostoucí společenská naléhavost tohoto problému. Jak se zejména v posledním roce ukazuje, neřešení problematiky začleňování Romů může představovat pro většinovou společnost značné potíže. Na mnohých místech České republiky, zejména v blízkosti tzv. sociálně vyloučených lokalit, roste napětí mezi obyvateli obcí a obyvateli vyloučených lokalit. Sociálně vyloučené lokality obývají především, ale nikoliv výhradně Romové. Jedná se o lokality, v nichž se koncentrují převážně chudí obyvatelé se značnými sociálními potížemi a rozvíjí se u nich tzv. kultura chudoby. Setkáváme se zde s vysokou mírou nezaměstnanosti, chudoby, různými sociálně patologickými jevy, závislostí na sociálních dávkách. Můžeme jmenovat celou řadu jevů, které provází velký rozsah sociálního vyloučení. Značné potíže se týkají zejména dvou důležitých oblastí – bydlení a vzdělávání. Dle mého názoru se jedná o klíčové oblasti zájmu, protože bydlení odkazuje ke sféře základních lidských potřeb (mít střechu nad hlavou) a vzdělávání představuje rozvoj lidského kapitálu a životních šancí zejména pro generaci, jejíž možnosti jsou v podmínkách sociálního vyloučení minimální.

V oblasti bydlení sledujeme segregační procesy, kdy jsou Romové záměrně či nezáměrně sestěhováváni do míst s nízkou kvalitou bydlení, mají jen minimální šanci uspět na otevřeném trhu s byty a jsou vytěsňováni do míst, kde jsou velmi špatné životní podmínky a malá šance jim uniknout. Vzdělávání je jednou z možností, jak zvýšit životní šance především nejmladší generace, která je postižena negativními důsledky života v nevyhovujících

podmínkách sociálně vyloučených lokalit. Setkáváme se zde ale se značnými překážkami – jednak na straně sociálně vyloučených obyvatel, např. s nízkou motivací, tak i na straně vzdělávacího systému, který musí brát v úvahu specifické potřeby dětí zmíněných sociálních skupin.

O zpracovávané téma se zajímám dlouhodobě, nejdříve z pozice praxe, kdy jsem jako místostarosta města Prostějova musel řešit sociální problémy spojené s přítomností sociálně vyloučené lokality v tomto městě. Následně jsem v rámci studia začal na problémy nahlížet z teoretičtější perspektivy. Problematice romského etnika jsem také věnoval seminární práce z oblasti sociologie, psychologie a personální legislativy. Záměrně jsem si vybral toto svým způsobem kontroverzní, aktuální a společensky palčivé téma, které je jedním z největších sociálních problémů, jež se dlouhodobě snaží řešit i Česká republika. A jak se zdá, ještě dlouhou dobu bude řešit i nadále. Napětí mezi majoritní společností a Romy se neustále zvyšuje, začíná přerůstat v konflikty a násilí. Na dokreslení současné neutěšené situace uvedu například aktivitu Nového Bydžova a jeho výzvu městům a obcím s romskými komunitami ke spolupráci „Chceme, aby nám stát pomohl udělat pořádek“. V době psaní této práce se také intenzivně medializují konflikty ve Šluknovském výběžku, kam jsou někteří Romové cíleně přemísťováni z českých měst. Na mnohých místech se opakovaně konají pochody pravicových radikálů. Téma sociální integrace se dostává na stále více do médií. Řada inkluzivních opatření a apelů na dlouhodobá systémová řešení sociálního problému se prolíná s vlnou populismu a radikalizace názorů.

Tato rigorózní práce je zamýšlena jako odborný příspěvek k potřebné celospolečenské diskusi na odborné úrovni. Navazuje, jak již bylo výše uvedeno, na mé osobní zkušenosti: romské problematice se věnuji přes dvanáct let. V roce 1999 jsem musel jako místostarosta města Prostějova řešit složitý sociální problém soužití zhruba 500 romských obyvatel prostějovské kolonie U sv. Anny (sociálně vyloučená lokalita) s majoritní společností. Ve spolupráci s tehdejším zmocněncem vlády České republiky pro lidská práva MUDr. Janem Jařabem, dalšími zástupci města, odborníky na romskou otázku a pracovníky z občanských sdružení jsme realizovali projekt nazvaný *Postupná*

asanace lokality U sv. Anny. Obyvatele této kolonie jsme postupně za určitých podmínek vystěhovali a následně kolonii asanovali. Na tomto místě je dnes vybudováno Městské oddechové a sportovní centrum, které využívají nejen občané Prostějova. Ve své době byl projekt odbornou veřejností a některými zástupci sdělovacích prostředků hodnocen velmi kladně, uváděn dokonce jako modelový příklad možného řešení sociálně vyloučené lokality, na kterém se podílela řada zainteresovaných expertů.

Neodpustím si poznámku, že napsat odbornou práci založenou na spolehlivých empirických faktech je v případě romského etnika značně problematické (nechci však, aby toto konstatování vyznělo jako projev alibismu). Tvrdá data – empirická, objektivní a spolehlivá – je totiž obtížné získat. Při zpracovávání témat jsem narážel na množství neúplných informací, často ovlivněných různými mýty a nepřesnostmi. Data o etnicitě nejsou úřady vedena, také řada výzkumů v této oblasti vychází z expertních odhadů a problematické je rovněž ztotožňování etnicity s problémem sociálního vyloučení. Ne všichni sociálně vyloučení jsou Romové, a současně existuje mnoho Romů, kteří žijí zcela integrováni mezi členy většinové společnosti. Proto je zapotřebí uvést, že se v práci zaměřuji výhradně na Romy, kteří se ocitli v tíživé sociální situaci a uvízli v osidlech sociálního vyloučení.

Tématem rigorózní práce je identifikace inkluzivních strategií v oblasti bydlení a vzdělávání, a to v kontextu politik a rozhodovacích procesů samosprávy. Jedná se o to, že územní samosprávě jako prostorově vymezenému funkčnímu celku je svěřeno právo samostatně rozhodovat o svých záležitostech, což také činí. Obce jako základní územní samosprávné celky svými rozhodnutími a přístupem vytvářejí příznivé nebo nepříznivé prostředí pro formulování a prosazování inkluzivních mechanismů, které ústí v sociální začleňování Romů do společnosti. To se týká nejen oblasti bydlení, ale také vzdělávání. Úloha samosprávy je přitom nezastupitelná. Některá rozhodnutí na místní úrovni v minulosti napomohla vzniku tzv. sociálně vyloučených lokalit (například sestěhováním neplatičů na jedno místo) nebo vzniku tzv. segregovaného školství (vznikly silně romizované základní školy, kam nedochází Neromové).

Práce se zabývá tím, v jakém kontextu probíhá sociální začleňování a jaké možnosti, metody a nástroje používají obce ve sféře posílení sociální integrace ve dvou vymezených oblastech mého zájmu: v oblasti bydlení a vzdělávání.

V práci se věnuji analýze několika konkrétních řešení, které přijaly samosprávy ve snaze řešit místní tíživou situaci v sociálně vyloučených lokalitách „vlastními“ řešeními. Snažím se zjistit, jak obce rozhodovaly o osudu obyvatel žijících v sociálně vyloučených místech, jaké mechanismy v daném kontextu uplatňovaly, zdali se jednalo o inkluzivní mechanismy nebo mechanismy spíše prohlubující sociální vyloučení a k jakým důsledkům rozhodnutí samospráv vedla.

Cílem práce je identifikovat inkluzivní strategie na úrovni samospráv v oblasti vzdělávání a bydlení a posoudit, jaké aplikované nástroje obcí podporují nebo přispívají k sociální integraci Romů.

1. ZÁKLADNÍ POJMY

V textu pracuji s některými pojmy, které je potřeba vyjasnit hned v úvodu práce. Řada pojmů totiž pronikla z odborného pojmosloví do běžného používání, přičemž došlo k posunům jejich významu. Proto pokládám za nutné představit základní terminologii.

1.1 Etnicita

Pojem etnicita je poměrně mladý. Jedná se o mnohotvárný a nejednoznačný, leč hojně využívaný termín. Etnicita je vnímána v médiích i v běžném životě jako pojem, který sdružuje většinou kulturní rozdíly mezi lidskými skupinami. Z původně okrajového pojmu se prosadila až k velmi frekventovanému a užívanému termínu v různých oblastech lidského počínání. Původně etnicita vyjadřovala tradiční formu identity, která měla s nástupem „modernity“ vymizet. Od 60. let 20. století ale její užívání narůstá. Význam tohoto slova je i přes toto hojné užívání stále poněkud vágní. Vyjadřuje podstatu etnické skupiny nebo kvalitu, která je pro etnickou skupinu určující. Etnicita vyjadřuje klasifikaci lidí nebo meziskupinové vztahy, což má za následek zařazování lidí do skupin a kategorií, které jsou odlišné na základě vnímaných rozdílů (Hutchinson, Smith, 1996). Etnicita postupně nahradila vědecky i politicky nekorektní pojem rasa. Základem etnicity je používání a zdůrazňování distinkce mezi „námi“ a „nimi, těmi druhými“. Platí, že „my“ potřebujeme „ty druhé“, abychom našli své místo na světě a vymezili se vůči „druhým“. Etnicita tudíž vyžaduje kontakt mezi skupinami, přičemž dochází k uvědomování si svých vlastností a jejich odlišnosti od vlastností jiných (Eriksen, 2007). Existují různá pojetí etnicity. Primordialistické teorie chápou etnicitu jako danou vlastnost. Tento přístup byl ale kritizován, a do popředí se dostaly teorie instrumentalistické, které hlásají, že etnicita je způsobem nabývání určitých výhod ve společnosti, nebo teorie sociálně konstruktivistické, které etnicitu vykládají jako proces sociálního konstruování,

jež se odehrává v určitém společenském kontextu. Etnicita je neustále utvářena, formována, měněna. Důležité je, jaký význam etnicitě přisuzují aktéři, jelikož jsou to oni, kteří etnicitu utvářejí.

1.2 Etnocentrismus

Tajfel (1995) přebírá definici etnocentrismu od W. G. Summery: *„Etnocentrismus je pojmenování pro takové vidění věcí, kdy vlastní skupina, do které jedinec patří, je centrem všeho a vše ostatní je zařazované a posuzované ve vztahu k ní. Každá skupina si pěstuje svoji hrdost a pýchu, vynáší sama sebe nejvýše a s pohrdáním hledí na ty, kteří do ní nepatří. Každá skupina považuje své vlastní zvyky za jediné správné, a pokud zjistí, že jiné skupiny mají jiné zvyky, hledí na ně s opovržením.“*

Krech (1968) definuje etnocentrismus jako zevšeobecněný postoj jedince umožňující odmítat členy jiných skupin než jeho vlastní a akcentovat nadřazenost jeho vlastní skupiny, zejména etnické a národní. Vlastní skupina je považována za nejlepší, svět je spatřován v termínech „my“ versus „oni“. Uvádí se, že silná identifikace s vlastní skupinou sice přispívá k její soudržnosti, na druhé straně však vede k nepřátelství vůči skupinám jiným. Etnocentrismus se objevuje jak u majoritních, tak u minoritních skupin, staví do světla výjimečnosti všechny stránky života dané skupiny, a tím uplatňuje svoji nadřazenost ve srovnání s jinými skupinami. U příslušníka majority dochází často ke sklonu propůjčovat si zdání morální a kulturní hloubky a prezentovat menšině svoji osobnost jako absolutní vzor.

1.3 Rom a romství

V souvislosti s integračními snahami a rozvojem sociálních služeb v prostředí romských společenství je hojně diskutován pojem Rom se snahou o jeho jednoznačné vymezení.

Moravec (Jakoubek, Hirt, 2004) navrhuje rozlišení běžně používaného významu slova Rom takto:

1. Rom ve smyslu typického vzhledu. Rom je ten, kdo má například charakteristickou pigmentaci zejména vlasů a pokožky a na základě toho je za Roma považován.
2. Rom jako nositel romské kultury v antropologickém smyslu. Rom je ten, kdo byl socializován do určitého komplexního integrovaného systému hodnot, principů sociální organizace, norem, způsobů řešení problémů apod., charakteristického pro nějakou část romské populace.
3. Rom jako příslušník romského národa. Rom je ten, kdo se cítí být příslušníkem nově se ustavujícího společenství lidí považujících se za romský národ, své romství chápe jako národnost, užívá např. romštinu jako znak příslušnosti k ní atd.
4. Rom jako charakteristika připsaná zvnějšku. Rom je ten, kdo je za Roma považován významnou částí svého okolí, tedy majoritní společností.

Rom znamená v romštině romský muž (v protikladu ke gadžo, Nerom), ale také manžel (plurál Roma – „Romové“, femininum romňi – „Romka“, ale také manželka).

V roce 1971 se nedaleko Londýna konal Světový kongres Romů. Byla na něm poprvé představena romská vlajka a hymna. Vznikla také Světová romská unie – INTERNATIONAL-ROMANI-UNIA. Na tomto sjezdu se Romové usnesli, že souborným označením romského národa je etnonym Rom, z té doby se datuje i požadavek, aby byl tento fakt majoritou respektován.

Vymezujeme-li obsah pojmu Rom, nelze nezmínit i označení Cikán. Jde o apelativum, kterým bylo a často dosud je označováno romské etnikum zejména ze strany většinového obyvatelstva. Toto označení bylo, respektive je užíváno v historických i v mezinárodních právních dokumentech našich i všech slovanských zemí (až do roku 1990), v dalších zemích pak obdobně názvy Zigeuner (německy), Zingari (italsky), Tsiganes (francouzsky), Gypsies (anglicky), Gitanos (španělsky).

„Romství“ je obdobně jako etnicita další obtížně uchopitelný pojem, který se snaží objasnit diference různých sociálních, jazykových a obecně kulturních jevů. Jak je z výše uvedeného vymezení patrné, sdílená kultura může být jedním kritériem romství. Rom může být definován jako nositel romství nebo nositel romské kultury. Problematické je ale vymezení romské kultury. Problém způsobuje také to, že romství nelze vymezit jednoznačně jako sdílení stejného jazyka nebo teritoria. Jedna z definic chápe romství jako vlastnost nositele romské kultury, kterou provází *„znalost některého z dialektů romštiny či romského etnolektu češtiny či jiného evropského jazyka, kulturní návyky, znalost rodinných (rodových) tradic, uspořádání a hierarchie rodiny a rodu, uznávané a odmítané hodnoty, specifická rodinná výchova a rodinné vzdělávání, systém odměn a trestů, způsob komunikace, způsob orientace v prostoru a čase, vztah k okolí, k věcem, k přírodě, k lidem – k vlastním i cizím, stereotypy vnímání, posuzování a jednání, předsudky, pověry i víra. Romství je většinou spojováno i s jistými antropologickými znaky.“* (Sekyt 2004, s. 191–192). Více konstruktivistický přístup nalézáme u pojetí romství z pera antropologa Marka Jakoubka. Ten dokonce tvrdí, že Romem se člověk nerodí, ale stává se jím postupně. *Romipen*, romství, vymezuje jako kulturní kvalitu (Jakoubek 2004).

1.4 Národnostní menšina

Romové patří k národnostní menšině, jedná se tedy o úředně uznanou etnickou menšinu. Práva příslušníků národnostních menšin upravuje speciální zákon č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů, který nabyl účinnosti dne 2. srpna 2001.

Tento zákon¹ vymezuje národnostní menšinu jako *„společenství občanů České republiky žijících na území současné České republiky, kteří se odlišují od ostatních občanů zpravidla společným etnickým původem, jazykem, kulturou a tradicemi, tvoří početní menšinu obyvatelstva a zároveň projevují vůli být*

---

¹ Zákon č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů.

považování za národnostní menšinu za účelem společného úsilí o zachování a rozvoj vlastní svébytnosti, jazyka a kultury a zároveň za účelem vyjádření a ochrany zájmů jejich společenství, které se historicky utvořilo“. Dále se v zákoně uvádí: *„Příslušníkem národnostní menšiny je občan, který se hlásí k jiné než české národnosti a projevuje přání být považován za příslušníka národnostní menšiny spolu s dalšími, kteří se hlásí ke stejné národnosti“.*

Tento zákon přiznává příslušníkům národnostních menšin řadu práv, mezi nimi i právo na rozvoj kultury, jazyka a tradic.

1.5 Postoje, předsudky, stereotypy

Postoj je definován v *Psychologickém slovníku* jako *„relativně ustálený sklon jedince reagovat na předměty, osoby, situace a sebe sama“* (Hartl, Hartlová, 2000, s. 442). Rozdělují osobní postoje týkající se pouze jedince a společenské postoje, které mají dopad na celé skupiny.

Podle Nakonečného (1999, s. 131) *„mít k něčemu postoj znamená zaujmout vůči nějakému objektu hodnotící stanovisko“*. Autor uvádí tři komponenty postoje – kognitivní, emotivní a konativní, přičemž některá z komponent může být dominantní, ale obvykle jsou vyvážené. Kognitivní složka zahrnuje vše, co je jedinci o objektu svého postoje známo. Emotivní složka zahrnuje emoce, které objekt postoje v subjektu vyvolává (sympatie, antipatie). Konativní komponenta pak vyjadřuje snahu či pohotovost chovat se vůči objektu postoje určitým způsobem. Nakonečný dále uvádí, že pozitivní postoje si jedinec vytváří vůči objektům, které jsou asociovány s odměnou, případně jsou zdrojem aktuálních nebo očekávaných odměn. Negativní postoje si vytváří k objektům spojovaným s tresty nebo s očekáváním trestů. Ego-defenzivní funkce postoje chrání integritu osobnosti tím, že redukuje úzkost nebo kompenzuje negativní složky sebepojetí. Hodnotově expresivní funkce pak umožňuje, aby jedinec nacházel uspokojení ve vyjádření svých postojů a zasazování se za jejich realizaci. Kognitivní funkce spočívá v tom, že každý člověk má tendenci k uspořádání poznatků o světě i sobě samém, k nacházení

řádu, chápání smyslu události a strukturování vlastní zkušenosti (Nakonečný, 1999).

Předsudek je vymezován jako nepříznivý postoj k předmětu, který má tendenci k vysoké stereotypnosti, emocionálnímu náboji a nemění se lehce pod vlivem opačné informace (Krech, 1968). G. W. Allport vymezuje předsudek jako odvrtný nebo hostinný postoj vůči osobě, která náleží ke skupině, jednoduše proto, že náleží ke skupině, a proto se předpokládá, že má závadné kvality připisované této skupině (Nakonečný, 1999).

Funkcí předsudku může být ospravedlnění nepřátelství ke skupině, její odmítání, ale i ochrana před ohrožením vlastní identity či vlastní skupiny.

Bethlehem (In Hayesová, 1998) popsal v roce 1985 deset principů etnických předsudků, které shrnují výsledky výzkumu v této oblasti:

1. Existují dva druhy předsudků, které jsou ve vzájemné integraci: první má podklad v osobnosti, druhý ve špatné informovanosti a potřebě minimalizovat kognitivní úsilí.
2. Když spolu soutěží dvě skupiny lidí nebo mezi nimi dojde ke konfliktu, stane se z diskriminace členů vnější skupiny oproti členům vnitřní skupiny společenská norma.
3. Čím méně informací o někom máme, tím spíše se uchýlíme ke stereotypům.
4. Postoje a stereotypy akceptované společností jsou známé naprosté většině jejich členů. Výrazně ovlivňují lidské chování.
5. Předsudky mohou samy sebe naplnit, a vytvořit si tak vlastní „důkazy“.
6. Kategorie lidí, proti nimž jsou předsudky namířeny, se u různých skupin liší.
7. Předsudky přetrvávají, dokud přetrvávají společenské normy, a mění se, pokud se změní společenské normy.
8. Inteligence, vzdělání a příslušnost ke společenské vrstvě negativně korelují s předsudky.

9. Děti si osvojují předsudky od svých rodičů a příbuzných.

10. Děti rozlišují mezi etnickými skupinami již od útlého věku, ale teprve ve starším věku si vytvářejí stálé postoje a preference.

Vznikem předsudků či negativních postojů vůči Romům se zabývá např. Hancock (2005), kořeny spatřuje v historii Evropy, kdy několik staletí trvajících proces shrnuje do třech základních momentů:

1. Romové nebyli křesťany.
2. Byli tmavší než obyvatelé Evropy.
3. Šlo o zvláštní a uzavřenou kulturu.

Hancock (2005) se dále domnívá, že významnou roli při vytváření a udržování protiromských postojů sehrála církev. Nejstarší církevní záznamy dokumentující příchod Romů zmiňují jejich tmavou pokožku, která údajně svědčí o jejich vrozené zkaženosti. První Romové, s nimiž se Evropané setkali, byli velmi odlišní od místních obyvatel, nosili odlišné oblečení, mluvili jazykem, kterému nikdo nerozuměl, nebyli křesťany, muslimy ani židy a zdálo se, že nemají ani vlast. Vzhledem k tomu, že se nemohli nikde usadit, stěhovali se z místa na místo, byli považováni za zloděje či špiony. To byly dostatečné důvody k nenávisti.

Stereotyp je dle definice Lippmana (1960) „*strnulá a příliš zjednodušená představa, ve které se předpokládá, že každý prvek nebo osoba v kategorii má všechny charakteristiky spojované s touto kategorií. Jedinci si utvářejí představy nikoliv na základě vlastní zkušenosti, ale přebírají je z jiných zdrojů, od příbuzných, uznávaných autorit a médií.*“

Hayesová (1998, s. 74) se o stereotypu vyjadřuje takto: „*Stereotypizace znamená klasifikaci lidí podle předem daných kritérií na základě povrchních charakteristik – jako je například barva pleti či sexuální orientace.*“

Stereotypy patří do oblasti sociální percepce, utváření si dojmu o druhých. Jedná se o přesvědčení, že jedinec je nositelem určitých vlastností pouze proto, že je členem některé ze skupin, jimž jsou tyto vlastnosti přisuzovány jako charakteristické. Určité vlastnosti jsou tak přisuzovány všem členům skupiny

bez ohledu na individuální odlišnosti. Stereotypy jsou výsledkem zjednodušení a generalizace a jsou odolné vůči změně. Na druhou stranu mají i pozitivní funkci, usnadňují orientaci ve světě, mohou, avšak nemusí mít emoční doprovod (Nakonečný, 1999). Podle některých odborníků obsahují předsudky nepříznivý vztah vůči jiným, kdežto stereotyp může být neutrální či vyjadřovat vztah příznivý (Jiráček, 2003).

Stereotypy mohou ovlivňovat, neřku-li určovat, jaké očekávání spojuje jedinec s tím, jak se budou chovat Romové, Vietnamci, sociální pracovníci apod. Stereotypy týkající se Romů jsou dostatečně známy. Nejsou však bez zajímavosti stereotypy, které mají Romové vůči Neromům. Romové věří, ale neromští muži a ženy si nejsou jisti, jaké chování je vhodné pro jejich pohlaví (Měl by muž plakat nebo vařit?). Romové si o Neromech myslí, že nemají úctu ke starším (posílají je do domovů důchodců), dovolují dětem hrubé chování vůči starším, bez zábran hovoří o intimních stránkách života – každému oznamují, když musí použít toaletu a po použití si neumývají ruce, dovolují domácím zvířatům spát v posteli a jíst z jejich talířů, mladé ženy jsou nezdrženlivé v oblékání a v sexuálním chování (Hancock, 2005).

1.6 Xenofobie

Termín pochází z řečtiny, kde *xenos* označuje vše cizí, týkající se cizince či hosta a *phobos* znamená bázeň, strach, úzkost. Xenofobie tedy označuje odpor, nepřátelství, strach, nedůvěru ke všemu cizímu. V mnoha ohledech lze xenofobii považovat za zastřešující pojem pro všechny druhy etnocentrismu, eurocentrismu, rasismu a další koncepty, jejichž základ spočívá v dělení lidstva na polaritní *my–oni*, přičemž za měřítko toho, co je dobré, správné a přijatelné jsou apriorně považovány hodnoty, normy a ideje vlastní (to, co je „naše“). Vznik xenofobie je vysvětlován rozdílností kultur, historie, jazyka a zkušeností mezi etniky. Psychoanalytici chápou xenofobii jako promítání lidského nevědomí, které neznáme a které nás děsí, do individua mimo vlastní skupinu. Například Frištenská (*Romové v České republice: 1945–1998*, 1999) vidí v xenofobii emoční stav, který předchází rasismu.

Zdá se, že xenofobní jedinci spatřují příčinu svých postojů v problematickém chování příslušníků etnických menšin (zde Romů) a často vyjadřují názor, že jejich xenofobní vztah k nim by se zlepšil, pokud by se přizpůsobili majoritní společnosti a měli tytéž podmínky jako většinová společnost.

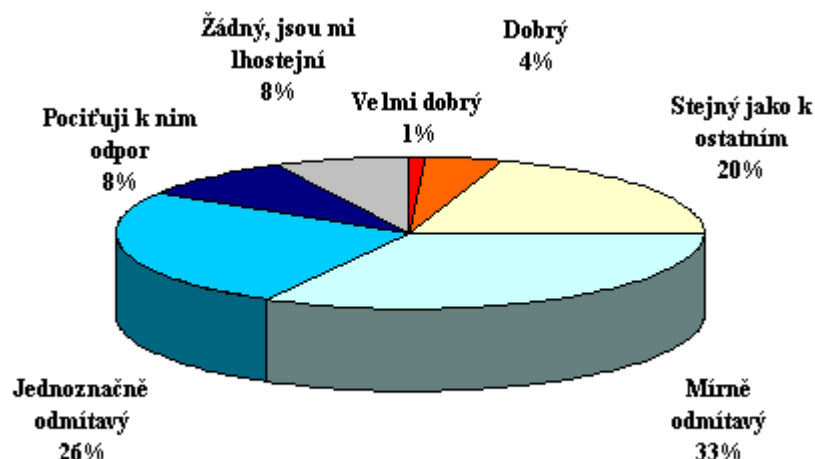
Negativní vztah k Romům je v české společnosti opakovaně zaznamenáván. Z dubnového výzkumu agentury STEM (2009) dokonce plyne, že postoj Čechů k romské menšině je nejhorší za poslední roky. Sedm z deseti respondentů odpovědělo, že k Romům pociťuje odmítavý vztah či dokonce odpor. Oproti roku 2008 je to nárůst o 7 %. Obdobný výsledek zaznamenali sociologové naposledy před patnácti lety. Stejný vztah jako ke komukoliv jinému má vůči Romům 18 % členů majority, pozitivní pouhá 3 %. Nejméně negativní vztah mají k romské menšině lidé z obcí do 2 000 obyvatel, na opačném konci pomyslného žebříčku stojí lidé z měst od 50 do 90 tisíc obyvatel. Skoro tři pětiny lidí si pak myslí, že by etnické menšiny neměly mít možnost žít podle vlastních tradic a zvyků.

Česká společnost svůj převážně negativní vztah k Romům, dlouhodobě zaznamenávaný ve výzkumech STEM, nezměnila – nepříznivé postoje k nim zaujímají ve výzkumu v roce 2010 dvě třetiny lidí (67 %). Třetina z nich deklaruje mírně odmítavý vztah k Romům (33 %), pětina (26 %) se vyjádřila jednoznačně odmítavě a 8 % lidí dokonce pociťuje k Romům odpor. Pouze 5 % Čechů má k Romům dobrý vztah, pětina lidí (20 %) se vůči nim nevymezuje ani pozitivně ani negativně a 8 % lidí je romská otázka natolik lhostejná, že tvrdí, že k Romům nemají vůbec žádný vztah. Mezi skupinami populace z hlediska sociodemografických charakteristik nejsou ve vztahu k romské menšině žádné významné odlišnosti.² Následující graf vyjadřuje vztah členů většinové společnosti vůči Romům.

---

² Informace z výzkumu STEM TRENDY 4/2010 [cit. 2011-01-10]. Dostupný z <http://www.stem.cz/clanek/1943>.

Jaký je Váš vztah k Romům?

Zdroj: STEM, Trendy 2010/4

Xenofobní postoje lze podle mého názoru demonstrovat i skutečností, že se nedaří umístit romské děti do náhradních forem rodinné péče (pěstounská péče, osvojení). Žadatelé shodně vypovídají, že se obávají přijmout romské dítě, a to jak z důvodu obav z „genetické“ výbavy, tak z odmítavých reakcí širšího sociálního prostředí.

1.7 Sociální distance

Sociální distance je rozdílem v sympatickém porozumění, které existuje mezi osobami (osobou) a skupinou a je měřítkem latentního nebo aktuálního konfliktu, sahá většinou od úplné identity postojů a hodnot k absenci sociálních kontaktů nebo ke stavu izolace. Sociální distance existuje mezi osobami odlišných kulturních rysů, odlišných temperamentů, ras, náboženství, ale i odlišných profesí.

Sociální distanci definují Kepková a Víšek (1999) jako určitý vztah dvou subjektů, stav mající mnoho podob, který lze charakterizovat takovými výrazy jako nezájem o kontakty, vědomá izolace, latentní nepřátelství, strach z kontaktů, strach z všeobecně sice deklarovaných, ale osobně třeba ani neprožitých negativních zkušeností. Zmiňovaní autoři upozorňují, že zdrojem

sociální distance mohou být i některé postoje Romů samotných a romských reprezentací, které se projevují neschopností sebereflexe, nepochopením oboustrannosti vztahu majority a minority, zdůrazňováním povinností státu bez schopnosti či snahy účinně přispět k řešení na vlastní straně, nekorektním nakládáním s dotacemi na vlastní činnost apod. Podle Kepkové a Víška je sociální distance jedním ze zdrojů, který vede k sociálnímu vyloučení, a prvky sociální distance vyskytující se u Romů i většinové společnosti komplikují oběma stranám změnu stavu. Diskriminace přímá, nepřímá a institucionální.

Diskriminace je nejčastěji definována jako nerovné, a tím i nespravedlivé zacházení s částí obyvatelstva na základě rasové, kulturní náboženské či pohlavní odlišnosti. Spočívá v záměrném znevýhodnění vytvářením nerovných hospodářských, politických nebo právních podmínek, je provázena předsudky, zvyky, a v minulosti byla vtělena i do zákonů (*Norimberské zákony* v Německu). Dalšími rozlišovacími znaky, na jejichž základě může docházet k nerovnému zacházení, je věk, jazyk, sexuální orientace, sociální původ, příslušnost k národnostní nebo etnické menšině.

Diskriminaci lze rozlišovat na:

- přímou, kdy se s danou osobou nebo skupinou osob zachází hůře na základě příslušnosti ke skupině osob vymezené určitými znaky. Příkladem je praxe, bohužel ne ojedinělá, kdy nejsou Romové pouštěni na diskotéky či do některých dalších podniků
- nepřímou diskriminaci: jde o případy, kdy určitá opatření, jež se jeví jako neutrální, mají ve svých důsledcích negativní dopad na určitou pojmově vymezenou skupinu osob. Za příklad jsou uváděna pravidla s hospodaření s byty v některých městech, jež předem vyřazují příslušníky romských komunit

Nepřímou diskriminací se rozumí také odmítnutí nebo opomenutí přijmout přiměřená opatření, aby měla přístup k určitému zaměstnání i osoba s

nepříznivým zdravotním stavem. Může jít např. o absenci bezbariérových úprav v budově.³

Pokud jde o antidiskriminační legislativu, pak *Listina základních práv a svobod* (čl. 3) stanoví: „*Základní práva a svobody se zaručují všem bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnosti nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení.*“ Zákaz diskriminace je roztržštěn v řadě dalších zákonů (*zákoník práce, zákon o přestupcích, zákon o České obchodní inspekci* a další). Poslanecké sněmovně byl opakovaně předložen tzv. *Antidiskriminační zákon*, který však dosud nebyl přijat.

1.8 Rasismus

Z pohledu sociologického a filozofického lze definovat rasismus jako ideologii, která představuje soubor koncepcí vycházejících z xenofobního strachu, tvořících zároveň jeho ideologickou nadstavbu. Předpokládá fyzickou a duševní nerovnost lidských plemen (ras) a rozhodující vliv rasových odlišností na dějiny a kulturu lidstva. Všechny rasové teorie jsou podloženy představou, že lidstvo je původně rozděleno na nižší a vyšší rasy. Vyšší rasy jsou pak tvůrčí a jsou nositeli civilizace a pokroku, jsou určeny k vládnutí. Nižší rasy jsou charakterizovány neschopností kulturní tvořivosti a je třeba je vést. Rasismus byl v průběhu historie používán jako ideologický základ pro agresivní chování, expanzi, ovládnutí a vykořisťování (Šišková, 1998). Důsledkem ideologie rasismu dochází k diskriminaci „méněhodnotných nižších ras“, a to v rovině právní (nerovnost před zákonem), politické (nemožnost uplatnit volební právo) i kulturní (absence práva na vzdělání v mateřském jazyce). Průcha (2000) v souvislosti s multikulturní výchovou definuje rasismus jako souhrnné označení pro takové jednání, které překračuje vnímání rasových odlišností a přetváří se na nepřátelské aktivity vůči příslušníkům jiné rasy, jež se projevují v diskriminaci, v agresivní chování (verbálním nebo fyzickém).

---

³ Více na www.diskriminace.cz.

Rasistické teorie a ideologie podle názoru H. Frištenské (1999) hrají v rasismu, zejména v jeho organizované podobě, velkou roli, ale nejsou jeho jedinou formou. Rasismus vychází z postojů člověka a projevuje se nejen vytvářením rasistických teorií, ale především lidským chováním a jednáním. Rasistické postoje a chování nemusí být vždy zaštitěny rasistickými ideologiemi.

Benedictová (In Kamín, Machalová, 2003) označuje rasismus za dogma, jímž je jedna etnická skupina odsouzena přírodou k vrozené méněcennosti a jiná skupina je předurčena k vrozené nadřazenosti. Hall (In Kamín, Machalová, 2003) vychází z myšlenky, že rasismus není žádnou jednotnou ideologií jedné třídy s pevně danými atributy, ale že je flexibilní a mění se ve svých formách. Tyto formy se mění na základě politické konstelace, a proto mohou být objektem rasismu různé skupiny obyvatelstva. Různé formy segregace a diskriminace jsou podle autora důkazem existence rasismu.

I když neexistuje právní definice rasismu, je jednání, kterým se rasismus veřejně projevuje a které je předmětem právních sankcí, zmíněno v *trestním zákoníku* jako veřejné hanobení národa či rasy, podněcování k nenávisti k některému národu nebo rase.

1.9 Extremismus

Pojmem extremismus jsou označovány vyhraněné ideologické postoje, které vybočují ze zákonných, ústavních norem, vyznačují se prvky netolerance a útočí proti základním demokratickým ústavním principům. Tak jsou definovány i v českém ústavním řádu. Mezi tyto principy mimo jiné patří úcta k právům a svobodám člověka a občana, ochrana menšin při rozhodování většiny, svoboda a rovnost lidí v důstojných právech, nezadatelnost, nezczitelnost nepromlčitelnost základních práv a svobod. Extremismus obvykle používá tyto instrumenty: historický revisionismus, sociální demagogii, aktivismus, podporu verbálního až fyzického násilí vůči oponentům a vůči apriori definovaným sociálním skupinám a konspirativní teorii (Zpráva MV ČR).

Extremismus vyjadřuje „*protisystémový postoj, je postojem krajně vyhrocené, demokratickému systému nepřátelské ideologie, postojů a názorů, které se objevují v pozadí destruktivních aktivit*“ (Chmelík, 2001, s. 13). V České republice zaznamenáváme rasově motivovanou trestnou činnost, za níž stojí pravicoví extrémisté. Jedná se o slovní a mediální útoky a ataky proti fyzické integritě (Chmelík, 2001).

2. TEORETICKÝ RÁMEC A METODOLOGIE

Zastřešujícím konceptem, se kterým pracuji, je *koncept sociálního vyloučení*. Tento koncept souvisí se změnou v chápání soudobé společnosti, kdy se do centra pozornosti dostávají rostoucí nerovnosti horizontální a žití ve společnosti je představováno v termínech vyjadřujících účast/participaci či neúčast/separaci sociálních aktérů. Petr Mareš (2007) upozorňuje na to, že míru participace na společnosti určují například kategorie etnicity (ale i kultury či věku).

Vymezení situace sociálního vyloučení odpovídá této interpretaci proměn nerovností a také situaci, kdy obyvatelé z různých důvodů nemohou participovat na obvyklých aktivitách, jimž se věnují ostatní členové společnosti. Jedinci i celé sociální skupiny jsou vylučovány z ekonomického i sociálního života, a tím jsou i kráceni na možnosti podílet se na základních občanských právech.

Petr Mareš ve *Faktorech sociálního vyloučení* (2006) uvádí, že sociální vyloučení má své dimenze, mezi které patří vyloučení ekonomické, které provází chudoba a marginalizace na trhu práce (nezaměstnanost, nízký a nepravidelný příjem, sekundární trh práce), dále vyloučení politické, které představuje nízká či žádná účast na občanských a lidských právech, a nakonec vyloučení sociální, které znemožňuje individuálním či kolektivním aktérům se podílet na společenských aktivitách a ústí v jejich separaci a izolaci. V případě Romů připadá v úvahu další etno-kulturní dimenze exkluze, která brání společnému sdílení kulturního kapitálu a kulturní participaci vůbec.

Také Moravec (In Hirt, Jakoubek, 2006) nahlíží na sociální vyloučení jako na problém povahy sociální a ekonomické. V práci se zaměřím více na sociální aspekty sociální exkluze. Důležité je rovněž zohlednit aspekt etnicity, jak na něj upozornil Mareš (2007), ale problém sociálně vyloučených romských lokalit nelze nahlížet jako primárně etnický. Moravec (In Hirt, Jakoubek, 2006)

píše, že etnicita funguje jako klapky na očích a nutí nás dívat se jen jedním směrem, zveličovat nepodstatné, přehlížet důležité a vynalézat, co jinak není.

Koncept sociálního vyloučení se stal nejvýznamnějším konceptem spojeným se sociální politikou v Evropě. Sleduje cíl, kterým je soudržná a spravedlivá společnost. Dokumenty Evropské unie představují sociální vyloučení jako důsledek kombinovaného vlivu nezaměstnanosti, nízké vzdělanosti a kvalifikace, nízkého příjmu, neadekvátního bydlení, zhoršeného životního prostředí, vysoké kriminality, nedostupné lékařské péče, kvalitního vzdělávání atd.

Sociální vyloučení, potažmo proces sociálního vylučování, je důležité nazírat jako oboustranný proces (Topinka, Janoušková, 2009). Ze strany společnosti se jedná o odsouvání určitých osob na okraj společnosti (marginalizace) nebo mimo ni (exkluze), ze strany sociálně vyloučených se jedná o volbu určitých životních strategií. Proto na sociálně vyloučené nelze pohlížet pouze jako na oběti, ale také jako na sociální aktéry, kteří volí tvář v tvář svému vyloučení určité strategie. Často se stává, že strategie, která je v dané situaci individuálně racionální, je z hlediska hlavního proudu společnosti maladaptivní.

Koncept sociální exkluze se prosadil v akademickém i politickém diskurzu Evropské unie a postupně nahradil původnější koncept chudoby. Je výsledkem snahy zachytit nové rysy chudoby 80. let minulého století, zejména přetrvávání chudoby, prostorovou koncentraci, marginalizaci a patologické jednání a rozpory se společenskými normami, závislostí na sociálním státu a rozpadu tradičních sociálních institucí (Mareš, 2000). Koncept sociálního vyloučení je tedy pokládán za širší výklad současných sociálních problémů a z chudoby činí pouze jenu z dimenzí sociálního vyloučení – může být jeho příčinou, ale i důsledkem. Na druhou stranu se ale koncept od konceptu chudoby odpoutává jen do určité míry. Změna náhledu je ale velmi zřetelná. Do popředí se dostává více téma jako problém následného oslabení pout, která spojují společnost, nikoliv distribuce bohatství ve společnosti (Mareš, 2006). Koncept sociálního vyloučení je dynamičtější a bere ohled na multidimenzionalitu jevu. Rozdíl

spočívá v několika změnách, kdy se do popředí diskusí podle Roma přesouvá akcent od finančního handicapu k jeho multidimenzionální podobě, sledují se procesy, jimiž se lidé stávají chudými nebo jsou v chudobě udržováni, více se věnuje pozornost zdrojům celých komunit, otázkám nedostatečné sociální integrace a participace, předělů mezi chudými a ostatními členy společnosti (Mareš, 2000). Koncept sociální exkluze je zasazen do mnohem širšího rámce a pojetí společnosti, přičemž se prolíná s otázkami integrace, sociální spravedlnosti a solidarity.

Vymezení sociálního vyloučení je různorodé. Znamená například „nepřiznání základních občanských a sociálních práv a tam, kde tato práva nejsou přímo upírána, se jím pak rozumí nedostatečný přístup k politickému a zákonnému systému nezbytnému pro uplatnění těchto práv“ (Mareš, 2000, s. 290), stejně jako „vyloučení jedinců i sociálních skupin z ekonomického a sociálního života (z trhu práce, společenských organizací, sousedství v majoritní populaci apod.), a tím i z možnosti podílet se na právech (především sociálních), životních prostředcích a zdrojích blahobytu sdílených zbytkem populace.“ (Mareš, 2006, s. 7) Zahrnuje v sobě několik rovin významů, které jsou sociálnímu vyloučení přisuzovány.

Redistributivní diskurz klade důraz na řešení v redistribuci statků ve společnosti, zdanění, dávkách a různých druzích sociálních a personálních služeb. Integrativní diskurz zase považuje za základní mechanismus inkluze politiku zaměstnanosti. Oproti původnímu diskurzu uvádí, že sociální dávky sice mohou redukovat chudobu jakožto důsledek exkluze, ale nemohou odstranit její příčinu, kterou je neadekvátní postavení na trhu práce. Morální diskurz obrací pozornost vůči samotným sociálně vyloučeným osobám, kdy jsou překážky spatřovány v jejich morálních a kulturních charakteristikách. Základním mechanismem sociální inkluze je v tomto případě resocializace (Mareš 2006).

Kdo nebo co je v konceptu sociálního vyloučení považováno za tzv. ohroženého jedince nebo kolektivitu? Jedná se o pestrý výčet kategorií, k nimž patří lidé dlouhodobě nebo opakovaně nezaměstnaní, lidé s nízkými příjmy a

chudí, nekvalifikované osoby, imigranti atd. Jednou z kategorií jsou také různě vymezené minority, a to na základě kritéria národnostního, náboženského a etnického (Mareš, 2006). V tomto výčtu se setkáváme s tím, že etnická kolektivita může patřit ke kategorii ohrožené sociálním vyloučením.

Sociální exkluzi lze chápat nejen jako vyloučení z trhu práce, ale také jako vyloučení (často v důsledku diskriminace) z adekvátního bydlení, vzdělání, zdravotní péče, integrace v lokálních komunitách a občanství. Kepková a Víšek (1999, s. 390) uvádějí, že „*sociální vyloučení charakterizuje situaci a důsledky skutečnosti, kdy člověk, rodina či skupina nejsou zejména z důvodů nízkého příjmu schopny dostat běžným zvyklostem života ve společnosti a účastnit se na všech stánkách společenského života (ekonomika, vzdělání, politika, kultura, sport apod.), a dochází k jejich vyloučení.*“ Zdůrazňují souvztažnost nízkého příjmu k sociálnímu vyloučení. Zdá se, že sociální vyloučení nelze redukovat pouze na chudobu, jedná se o komplexnější stav.

Mareš (2006) na základě odborné analýzy poukazuje na komplexnost faktorů sociálního vyloučení v České republice, na potřebu komplexního, ale přitom individualizovaného přístupu k řešení otázek sociálního začleňování a zejména na klíčový význam začleňování do trhu práce, potřebu dostupného a kvalitního bydlení, dostupnosti vzdělání, zdravotní péče a adekvátní podpory příjmů. Romové jsou podle Mareše ve vysokém stupni rizika sociálního vyloučení, neboť jsou výrazně častěji nezaměstnaní a chudí ve srovnání s majoritou, častěji obývají nevyhovující a přeplněné byty, mají ztížený přístup k řadě služeb, jejich zdravotní stav je horší, děti velmi často navštěvují zvláštní (nyní speciální) školy.

Práce se zabývá tím, v jakém kontextu probíhá sociální začleňování a jaké možnosti, metody a nástroje používají obce ve sféře posílení sociální integrace ve dvou vymezených oblastech mého zájmu: v oblasti bydlení a vzdělávání.

Přístup Romů k bydlení je jedním z nejpálčivějších projevů sociálního vyloučení. V praktické rovině ústí ve vysokou míru koncentrace Romů v sociálně vyloučených lokalitách. Vede k segregaci Romů, která je jak dobrovolná, tak i nedobrovolná a má fatální důsledky pro celkovou životní

situaci a oblast soužití s většinovou společností. Problematika praktické realizace a řešení sociálního začleňování je především v rukou obcí, které mají pečovat o rozvoj území a chránit veřejný zájem. Obce a jejich představitelé přistupují k praktickému řešení různě.

Předkládaná práce se zaměřuje na analýzu situace a srovnání základních typů řešení, které obce aplikují, přitom budou porovnány jejich přednosti a nedostatky. Prvním je případem, který jsem zvolil, je asanace lokality U sv. Anny v Prostějově a vyhodnocení důsledků rozmístění Romů v obcích prostějovského okresu. Druhým protikladným případem je řešení ve městě Přerově a Vsetíně, kde došlo k záměrnému sestěhování Romů do vyhrazených lokalit.

Práce vychází ze sekundární analýzy dat, z analýzy situace Romů ve jmenovaných místech, z výsledků terénních sociologických a etnografických výzkumů, které byly uskutečněny v nedávné době, a z dokumentů samospráv.

3. ROMOVÉ A ČESKÁ SPOLEČNOST

3.1 Romové na území České republiky

Romové nemají vlastní psanou historii, a proto jsou informace získávány z dobových kronik. První zmínky najdeme v *Dalimilově kronice*, kde se o tomto etniku mluví jako o tatarských zvědech, kteří prosíce o chleba říkali „kartal boh“, v překladu „bůh seslal hlad“, což je nejspíše z romštiny. Není ovšem vůbec jisté, zda šlo skutečně o Romy. Mongolská vojska vpadla do střední Evropy v roce 1241, zatímco zmínka o nich je z roku 1242. Pokud to skutečně byli tatarští zvědové, pak bychom se o nich museli dočíst i o něco dříve. Mohli to být Romové, kteří přišli z oblasti Balkánu nezávisle na Mongolech (Nečas, 1999).

Roku 1417 prošla naším územím skupina, v jejímž čele stále „král“ Sindel a „vévodové“ Panuel, Michal a Ondřej. Prokazovala se ochrannými listinami, které jim měly zaručit příznivé přijetí. Tuto listinu si donesli až do Francie, a protože byla vydána v Čechách, byli tam nazváni les Bohemiens, tedy obyvatelé Čech.

Postupně se však postoj vůči Romům mění. Jejich chování se podle církve neshodovalo s chováním poutníků činících pokání a s křesťanstvím vůbec. Roku 1427 byli exkomunikováni z církve.

Roku 1541 byli právě Cikáni podezříváni ze založení požáru v Praze. O čtyři roky později vydal Ferdinand I. mandát, jímž přikazoval, aby byli Romové vyhnáni ze země. Musel jej ale několikrát obnovovat. Feudálové například Romy verbovali do svých vojsk. Leopold I. je v roce 1688 vypověděl a po devíti letech je prohlásil za psance. Tvrdá represivní politika pokračovala a Romy čekal v případě dopadení trest smrti, který se později začal vztahovat i na jejich ženy. Císař Karel VI. nařídil trestat i ty, kteří Romům pomohou. Některé rodiny feudálů stále poskytovaly Romům útočiště, zaměstnávaly je jako kováře, jiné jako hudebníky.

Marie Terezie se pokusila represí nahradit asimilací, tolerancí určitých rodů, snahou o převýchovu, zákazem romštiny a zákazem tradičního odívání. Syn Marie Terezie Josef II. pak ve svém výnosu z roku 1782 nařizoval školní docházku i romským dětem a povinnou návštěvu bohoslužeb. V roce 1784 pak nařídil rozdělení dosud neusazených Romů do osmnácti moravských a dvou slezských obcí. Romské usedlosti se v první polovině 19. století rozrůstaly a brzy tradiční romská povolání nestačila rodiny uživit. Začínají se tak živit i jinými pracemi a postupně si přivykat na majoritní společnost. Stále ale byli nuceni stavět své domky mimo hlavní zástavbu, a vznikaly tak tzv. cikánské tábory.⁴

Mimo území Moravy se však Romové stále drželi svého původního kočovného způsobu života. Žili v maringotkách a prodávali vlastní výrobky nebo se živili zvláštními službami jako broušení nožů nebo drátování nádobí.

Po rakousko-uherském vyrovnání přistoupil vídeňský ministr vnitra k přísnému nařízení: Lidé, kteří nelegálně překročili hranice, byli navraceni zpět, odkud přišli, což Romům znemožňovalo další pohyb (In Romové v České republice, 1999).

3.2 Legislativa a Romové od vzniku samostatného Československa

Během období první republiky byli Romové uznáni za svébytnou národnostní menšinu a ve sčítání lidu z roku 1921 byla uvedena i romská národnost. Stále na ně byl ale uplatňován *Zákon o potulce* z roku 1885. Až roku 1927 byl přijat *Zákon o potulných Cikánech* a později přibyla i prováděcí nařízení. Všichni kočovní i polokočovní – tj. ti, kteří se přes zimu zdržovali na jednom místě, ale v létě se vydávali za prací – měli být evidováni. Zástupce opoziční strany tehdy řekl následující: „*Nespokojujeme se s tím, že jeden národ zbytky druhého drží od zrození až po smrt pod policajtským dohledem, víme přece, že ohromná většina utlačovaného národa je nevinna a nezodpovědná za*

---

⁴ Zdroj: www.romove.cz.

činy své antisociální menšiny, jejíž činy jsou odůvodněny nynějším společenským řádem. ... Nestrpíme, aby na zbytek kočovného národa byla kálena špína a aby byl do bezprávného stavu uvalen takovým způsobem, že všechna lidská práva, která přece i podle této ústavy patří každému člověku, byla mu odňata jen proto, že jeho příslušníci jsou tmavé pleti.“⁵

Tyto myšlenky však nebyly vyslyšeny. Mezi červnem 1928 a srpnem 1929 bylo zaevidováno téměř na čtyřicet tisíc Romů. Byly jim vystaveny tzv. cikánské legitimace, čímž byli v podstatě vyřazeni ze společnosti, a byl tak utvrzován názor, že jsou „jiní“ než ostatní. Museli žádat i o kočovnický list.

Roku 1926 se užhorodští Romové rozhodli vystavět vlastní školu. Uspořádali sbírku, do níž přispěl i prezident Masaryk. O jejich způsobu obživy bylo řečeno následující: „Cikáni ... jsou chudí a živí se většinou poctivou prací. Bud' provozují nějaké řemeslo, pletou košíky, vyrábějí rohože a provazy, nebo lopatky a podobně. Někteří mají stálé zaměstnání jako hudebníci v kavárnách a podobných podnikách, nebo jsou zaměstnání k čištění města, k odklizení fekálií a na jatkách. ... Ženy ... provozují příležitostné práce. Chodí na práci do lesa. Hlavně na podzim sbírají žaludy pro lesní ředitelství, ku kterážto práci přibírají i děti.“⁶

Ke konci třicátých let minulého století přišlo do Československa mnoho romských rodin prchajících z nacistického Německa a Rakouska. Roku 1939 byli vyzváni k okamžitému usazení, na něž byla dána dvouměsíční lhůta. Ti, kteří se nepodřídili, byli dáni do kárných a pracovních táborů. Na území Protektorátu se po roce 1940 nacházelo asi 7 000 Romů. Byli rozděleni do dvou skupin na ty, kteří nemají zaměstnání (a byli převezeni do cikánských táborů), a ty, kteří pracovali (ti byli pouze varováni, že pokud projeví nechuť k práci, stane se jim totéž). V táborech byla těžká práce, špatná strava a navíc ještě epidemie, umřelo tam tehdy mnoho lidí. V letech 1942–1944 bylo velké množství Romů spolu s tzv. asociály převezeno do koncentračních a cikánských táborů, kde byla opět velice vysoká úmrtnost. Jen v cikánském táboře v Birkenau skončilo asi 6 500 až 7 000 českých Romů (Nečas, 1999).

---

⁵ Citováno z www.romove.cz.

⁶ Tamtéž.

Po válce se počet Romů na území tehdejší Československé republiky odhaduje na 600–1000, ale už podle prvního poválečného soupisu z roku 1947 je jich 101 190, z toho 84 438 na Slovensku. Právě po válce začíná stěhování slovenských Romů do Čech. Mnoho z nich žilo polokočovným způsobem života, snažili se co nejvíce se vracet zpět k rodinám, které zanechali na Slovensku, a budovat vlastní osady. V říjnu 1958 byl schválen *Zákon o trvalém usazení kočujících osob*. Nepřijetí této samozvané pomoci bylo samozřejmě trestáno odnětím svobody na 6 měsíců až 3 roky. „*Období od roku 1958 zřetelně ukazuje, že naše socialistická společnost je schopna v historicky krátkém čase úplně zlikvidovat cikánskou otázku jako společenský problém. Konečné vítězství bude jedním z projevů síly socialistického řádu.*“ (Nečas, 1999).

Tento zákon postihl olašské Romy, kteří v té době na území republiky skutečně kočovali, ale také ony polokočující Romy dojíždějící za svými rodinami. Byli pak nuceni nastěhovat se do státem přidělených bytů a pracovat v určeném zaměstnání. Způsob, kterým probíhalo usazení, byl velice radikální: během nočních razíí byla vozům uřezávána kola a koně byli mnohdy stříleni. Mnozí Romové se pod tímto nátlakem do bytů přestěhovali.

„*I když se tu a tam ještě někde objeví nějaké výstřelky – můžeme s plnou odpovědností říci, že cikánská otázka je u nás téměř vyřešena*“. Postoj k problému dobře vyjadřují i tato slova: „*Náš nový, lidově demokratický stát se rozhodně nemůže spokojit s dnešní situací této skupiny lidí... Těžká, ale krásná práce zde čeká Československý svaz mládeže a pionýrskou organizaci... Boj proti zaostalosti cikánů se musí stát věcí zejména členů národních výborů, ... členů masových organizací a vůbec všech uvědomělých občanů.*“ (Nečas, 1999).

Původní hodnoty tak byly Romům odebírány a nebyly nahrazovány novými. Stejně tak jim bylo odebráno i vědomí sounáležitosti, jež bylo zastoupeno spíše společným osudem. Ztrácejí národní hrdost, ke své národnosti se při sčítání lidu přihlásila jen hrstka Romů.

Roku 1965 byl zřízen Vládní výbor pro cikánské obyvatelstvo, jehož úkolem bylo zapojit Romy do pracovního procesu, zničit romské osady a rozptýlit či přesídlit jejich obyvatele. Měl být také tímto způsobem nahrazen nedostatek pracovních sil v určitých regionech. Mnohdy ale byly osady ničeny a nové ubytování nebylo poskytnuto, rodiny byly rozmělněny, a došlo tak k devastaci tradiční rodinné hierarchie a rozpadu velkorodin.

Stanovy celorepublikového Svazu Cikánů/Romů schválilo ministerstvo vnitra roku 1968. Činnost svazu měla být zaměřena na uznání Romů za národní menšinu a dále i uznání práv s tím spojených. Svaz byl roku 1973 zlikvidován. Byla přijata koncepce společensko-kulturní integrace Cikánů. Byla zavedena celoplošná podpora, která naučila Romy až příliš se spoléhat na stát. Romskou otázkou se zabývala i Charta 77. (In *Romové v České republice*, 1999)

Později docházelo k dalším přesunům a stěhování Romů bez ohledu na jejich zvyky a interetnické rozdíly mezi rodinami. Děti byly posílány do zvláštních škol bez další možnosti vzdělávání.

Po roce 1989 zakládají Romové politické strany a hnutí. Zaměřují se na vzdělávání, rozvoj kultury, začínají vycházet první romská periodika. Při sčítání lidu roku 1991 se ale k romské národnosti přihlásilo jen 33 tisíc občanů. V roce 1995 se jejich stav odhaduje na 180–200 tisíc. Přibližně 10 % z tohoto počtu jsou olašští Romové, kteří se od ostatních liší chováním, jazykem i zvyky. Svým vztahem k majoritní společnosti jsou pokládáni za méně adaptabilní. Celkově nejvyšší počty Romů v České republice se vyskytovaly v ostravské aglomeraci, v Praze a severních Čechách.

3.3 Historický pohled na vztahy většinové společnosti k Romům v České republice

Chronické napětí propukající občas v otevřené nepřátelství – tak lze charakterizovat vztah mezi majoritou („gádži“) a Romy, i když samozřejmě existují a vždycky existovaly i velmi přátelské vztahy mezi jednotlivci i skupinami.

Dnes musíme konstatovat, že se Romové v naprosté většině cítí v naší „gádžovské“ společnosti jako cizinci, neuznávají naše hodnoty a normy, osud demokracie je jim lhostejný, ve státní moci vidí spíše nepřítele než ochránce. Převzali pouze konzum jako dominantní životní zájem, nikoli však vzorce soustavné, plánovitě, disciplinované aktivity, jež jsou v majoritní společnosti tradičně respektovanou cestou k realizaci tohoto zájmu (Říčan, 1998).

Romové vnímají gádže a jejich instituce jako nepřátelské, mají obecný pocit ohrožení, neidentifikují se s politickým systémem, cítí se jako občané druhé kategorie.

Mnohým působí velké problémy jednání s úřady, jež vyžaduje stále lepší orientaci ve správním systému a jež je i pro průměrně vzdělaného občana často obtížné. Od pocitu bezmoci nebývá pak daleko k agresí (Říčan, 1998).

Napětí se přenáší i do školy. Málokteré romské dítě ve škole obstojí. Doma je hodné, ve škole je zlé. Cítí se tam jako u macechy. Je neustále ve střehu a napjaté. Čeká, že zase odněkud přiletí pokárání. Brání se předem. Tluče kolem sebe. (Oláh, Demeter, 1992)

Není pochyb o tom, že historickou i politickou zodpovědnost za tento stav nese v podstatě „gádžovská“ většina, nikoli romská menšina, jejíž schopnost účinné konstruktivní akce je zatím minimální. Odpovědnost morální, případně i trestní, je naproti tomu zcela individuální.

Nepřátelské akce gádžů proti Romům lze doložit v mnoha zemích, zdaleka nejen postkomunistických. Jedním z důsledků napětí je segregace, oddělení Romů od gádžů, často dobrovolné. V některých případech je segregace samozřejmá, např. v tanečním a pěveckém souboru pěstujícím romskou hudbu bývají přirozeně obvykle jen Romové. Méně šťastná je segregace ve sportu, například romské soutěže ve fotbale.

„Rom Roma neokrade“, praví romské přísloví, ale respekt ke gádžovskému vlastnictví pravidlem není. V mnoha pohádkách a jiných příbězích je hrdinou obratný romský zloděj nebo podvodník.

Co kdysi bývalo životní nutností, stalo se hodnotou samo o sobě. Nevyužití možnosti získat od gádžů zdarma něco, co se nabízí, by byla velká hloupost, takže není hanba přijet si pro sociální dávky mercedesem. Toto jednání se připisuje zejména obávaným, zároveň obdivovaným i odsuzovaným olašským Romům. Gádžovskému majiteli mercedesu by to nestálo za to, pro Roma je to věc principu (Říčan, 1998).

Nepřítelem číslo jedna byl pro Romy tradičně policista (žandár, četník). Pomoci při vyšetřování, které se týká jiného Roma, by byla zrada, ať se odpustil čehokoli. (Dnes se však už setkáme i se stížnostmi Romů, že upadá romská solidarita, dříve „neexistovalo, aby Rom Roma udal policistům“.) Pokud nelze uniknout trestu, může rodina rozhodnout, že na sebe vezme vinu někdo jiný než skutečný pachatel a půjde do vězení. Ostatně pobyt ve vězení není pro Roma vždycky hanbou. Je to spíše jako být zajat nepřítelem a mladý muž, který ještě nebyl zavřen, je někdy považován za málo mužného (Říčan, 1998).

Ochrana před represivní mocí se někdy spatřuje v romštině, jež pak má funkci „tajného jazyka“. Není proto vždy samozřejmé, že Romové ocení snahu gádžů přiblížit se jim tím, že se naučí romsky. Rozhodující je i otázka důvěry.

Zbraní slabých je lest. V ní se Romové pod tlakem nutnosti perfektně vycvičili a používají ji vůči gádžům s naprostou samozřejmostí. Rčení „Lže jako cikán“ má reálný základ a na chronickou „lhavost“ romských dětí (a nejen dětí) si svorně stěžují učitelé, sociální pracovníci a další – všechny autority majoritní společnosti. Rom má sklon nejen záměrně klamat, nýbrž také stylizovat se víceméně bezděčně podle toho, co si od něj gádžo přeje slyšet: místo jeho vlastního názoru uslyšíme od Roma často jeho představu o našem názoru, a snaha vyprávět přesvědčivý a zajímavý příběh často převáží nad faktickou informací (Říčan, 1998).

V poslední době se množí informace o tom, že nepřátelství Romů vůči gádžům nabývá forem otevřené konfrontace (není snad třeba připomínat, že se to týká jen některých Romů). Zřídka se setkáme s někdejší postojem pokorného romského prosebníka s jeho typickým oslovením „Pánko

velkomožný...“, který platil ještě v osmdesátých letech uplynulého století. Častější je dnes Rom, který „zná svá práva“, obratně jich využívá, případně se jich velmi hlasitě domáhá.

Otevřenějších forem nabyla i romská kriminalita. Časté je loupežné přepadení na ulici využívající toho, že kolemjdoucí se zpravidla chovají pasivně a policie reaguje často jen příliš vlažně.

Romští aktivisté zdůrazňují odpovědnost gádžů: „*My se integrovat chceme, ale vidíme stále zavřené dveře.*“ Poslání romských organizací je proto viděno z jejich strany jako obhajování a prosazování oprávněných zájmů Romů. Volání po vyváženém řešení vztahů mezi majoritou a Romy se z této strany ozývá mnohem slaběji (Říčan, 1998).

Jaký je naopak vztah majority k romské menšině? Jde o rasismus? Možná bychom měli mluvit spíše o averzi než o rasismu, protože motivy gádžovského odporu proti Romům jsou složitější. Romská kriminalita – ať už jsou její příčiny jakékoli – dosáhla takového stupně a mnohdy je natolik „populární“, že průměrný Čech při spatření Roma takřka reflexně sáhne ochranným pohybem ruky po své peněženke. Nejde však jen o trestné činy. Romové (i když ne všichni) bývají těžko snesitelnými sousedy v domě i v ulici pro četné přestupky jako rušení nočního klidu, znečišťování společných domovních prostor a veřejných prostranství atd. Jejich děti často obtěžují své vrstevníky i dospělé. To vše nejsou specifické projevy romské kultury, nýbrž projevy hluboké sociální dezintegrace, do níž se toto etnikum dostalo.

Jestliže se gádžo Roma (nebo Rom gádža) bojí anebo se ho pro nedostatečnou osobní hygienu štítí, jde o normální reakci, nikoli o rasismus. Jestliže „bezdůvodně“ podezíráme konkrétního neznámého Roma, nejde o předsudek, nýbrž o běžný zobecňující úsudek, o laické, ale zcela logické pravděpodobnostní uvažování: od Roma, kterého neznáme, očekáváme nějakou nepříjemnost spíše než od gádža, kterého neznáme (Říčan, 1998).

O rasismu mluvíme, když averze přerůstá v nenávistná slova a činy, když jsou Romové či jiní „barevní“ šikanováni, když se jim neposkytne policejní ochrana před násilím, když se ozývají požadavky vystěhovat Romy (ovšem

kam?), když jsou označováni za podřadnou rasu, když se píšou ony známé protiromské nápisy. I tehdy, když je takovéto jednání vyprovokováno špatnou zkušeností s Romy, musíme je označit za rasismus.

Protiromský rasismus má v Evropě dlouhou tradici. Už našim středověkým předkům se zdálo, že mají ošklivou postavu, že jsou příliš černí, jejich zvyky se jim jevily jako odpudivé a chování bezbožné. Na Slovensku se věřilo, že kainovské toulání těchto „černých farahúnů“ po světě je trestem za to, že ukovali hřebíky pro ukřižování Krista (Říčan, 1998).

Britská encyklopedie z roku 1911, podobně jako jiné seriózní prameny, popisuje Romy jako křiklavě oblečené, okázalé, nafoukané, arogantní a pověřivé. Vydání z roku 1958 tvrdí, že působí, jako by byli na úrovni desetiletých dětí, že jsou hádaví, bezděčně krutí atd.

Dokud Romové kočovali, bývalo zvykem vštěpovat rasistické předsudky už nejmenším dětem: „*Když budeš zlobit, seberou tě cikáni!*“ Dnes slyší děti v rodinách většinou „jen“ věčné nenávistné řeči, většinou bez zmínky o tom, že jsou také lidé, kteří byli, jak praví americká ústava, „stvoření jako rovní“ – i nám, gádžům.

Existuje naopak romský protigádžovský rasismus? Přední romský vzdělanec Vlado Oláh říká kategoricky: „*Romové nejsou rasisté!*“ A snad je opravdu užitečné hledat pro negativní postoj Romů ke gádžům jiné označení. Přinejmenším má jistě averze menšiny vůči většině psychologicky jinou kvalitu. Je reaktivní, obranná, obyčejně nedokáže překonat hluboký komplex méněcennosti. Zkusme tedy mluvit spíše o romském nacionalismu.

Známý romský protigádžovský předsudek, stereotypní image gádžů můžeme vyjádřit takto: hlupák, blázen, lakomec, špinavec, který by snědl i lejno, kdyby nesmrdělo (Lacková, 1997).

Gádžové jsou podle Romů nečistí! Romka ze zámožné hudebnické rodiny líčí svůj hnus nad tím, jak její gádžovští hostitelé (jinak moc milí) byli ochotni jíst ohříváné jídlo, dokonce je nabídli hostu. Zbytky se přece musí vyhodit, právě tak jako se nejí to, co spadlo na zem. Nebo když si dospělý muž odnesl do kuchyně talíř se zbytky zvlášť chutného jídla, aby ho vylízal: „Jako

pes!“ Stejně tak se diví, jak mohou gádžové chovat tak nečistá zvířata, jakými jsou kočky!?” (Hübschmannová, 1993)

Jak tedy urovnat vztahy mezi českými gádži a českými Romy? Čeští demokraté, počínaje Václavem Havlem, jsou v rozpacích. Když se před třiceti lety Charta 77 zastala Romů a žádala pro ně demokracii, vděčně to přivítali (pokud se o tom dozvěděli). Demokraté předpokládali, že až k tomu budou mít Romové možnost, budou se chovat jako jiná národnostní menšina, tj. zvolí si svou kompetentní reprezentaci, kterou budou uznávat a podporovat a jejímž prostřednictvím budou sledovat svůj dlouhodobý zájem, jak lokálně, tak celostátně. Když však demokracie přišla, nejsou Romové schopni ji využít a stěžují si, že se jim vede hůře než za komunismu. Typický Rom se nechová podle modelu liberální politické filozofie, tj. nesleduje racionálně prospěch své rodiny. Nedbá patřičně o zdraví a vzdělání své a svých dětí, neusiluje sociálně přijatelnou cestou o zlepšení své ekonomické situace a o společenský vzestup, neparticipuje na kulturním a politickém životě. Kde je chyba? Kdo je za to odpovědný? Podobně jako v ostatních bývalých satelitech ruského impéria si politikové po pádu komunismu všímali Romů jen minimálně, vznikající problémy bagatelizovali, romské požadavky odbývali sliby, z nichž se plnilo jen málo. Naše dosavadní vlády k řešení romské otázky údajně „hledaly koncepci“. Žádný z ministrů pověřených národnostní, sociální, školskou či bezpečnostní politikou však dosud nevystoupil s programem, jak Romům pomoci, neprojevil v tomto směru tvořivý přístup, nepředložil k veřejné diskusi svou vizi nebo aspoň otázky, které si klade. Někteří státní úředníci vyjadřují naději, že se z romské komunity bude směrem vzhůru „odlupovat“ vrstva těch, kteří jsou ochotni a schopni se povznést a zařadit do většinové společnosti. To by jim „mělo být usnadňováno“, příležitostí mají prý dostatek. Tento přístup je založen na tereziánské asimilacionistické iluzi, s tím rozdílem, že je ještě mnohem slaběji ideově fundován. Jak sociologové, tak etnografové vědí o skupinách daleko menších a – pokud jde o pohled zvenčí – slaběji ohraničených, které přežívají staletí, aniž se rozplynou ve svém okolí. Ani naše romská menšina se nerozplyne, jde jen o to, že – obrazně řečeno – nově vykrytalizuje. Otázkou zůstává, jaká asi bude její nová podoba (Říčan, 1998).

Historický exkurz do dějin Romů naznačil, že vztahy mezi majoritní společností a Romy nebyl, až na krátké období po jejich příchodu do Evropy, nikterak idylický a v období druhé světové války vyústil v holocaust. Podle Mileny Hübschmannové (In *Romové v České republice*, 1999) odlišný antropologický typ Romů, který jim dává charakter viditelné (nápadné) minority, byl a bohužel stále je faktorem, který v očích bílé majority činí ze všech Romů nerozlišenou masu cikánů, ať jde o romského kapsáře nebo romského lékaře. Tzv. cikánský problém, který nevyřešila ani genocida, ani deportace, ani asimilace, je podle autorky problémem komunikace mezi majoritou a etnickou menšinou s odlišným antropologickým typem, problémem etnické majority, která trpí syndromem civilizační nadřazenosti, problémem atavistické neschopnosti a neochoty se dorozumět s odlišností, problémem netolerance (In *Romové v České republice*, 1999). Za jedinou cestu považuje přetnutí bludného kruhu. Pro Romy to znamená pohyb z postavení etnické džáti k plně profesně strukturovanému etnickému společenství. Pro majoritu pak to znamená pochopení a podpoření tohoto procesu, pochopení, že jakákoliv manipulace, ať genocidní, či etnicko asimilátorská, se nakonec obrátí proti samotným manipulátorům ve formě asociálních odvet kriminalizované menšiny.

Hovoříme-li s Romy, často se setkáváme s tématem „života v křivdě“, který v sobě obsahuje historickou negativní zkušenost ze soužití s majoritou, s pocity nepřijetí, permanentního pronásledování, ubližování a smutku. Téma křivdy či nepřijetí se často objevuje v romských příslovích a romské literatuře. Pocity Romů vystihuje spisovatelka Tera Fabiánová v básni: *Kdo jsem (Romano Džaniben*, 1995, s. 61)

„Kde stála moje kolébka? Kde visela plachetka, ve které maminka mně houpala? Ještě dnes slyším její slova: „... spinkej, spinkej, malinká, usni na chvíli, bude se ti pěkně zdát, jak běháš s dětmi venku...“ Matčina sladká slova zahánějí můj strach. Že není pravda, řekni, maminko, že Romové byli jen plevel v dějinách, mezi ostatními jen ti poslední! Mezi ostatními hledám své místo, svou minulost hledám, chci vědět, kam jdou mé zítřejší dny. Sem a tam

chodím a ptám se: Kdo jsem? Otevřete svá srdce, lidé, prosím vás, řekněte, že nejsem jen bludný vítr pod lesem, že Rom je člověk a člověk je i Rom.“

Hovoříme-li s Neromy, zjišťujeme, že Romové jsou především spojování s kriminalitou, zneužíváním dávek sociální péče, neplacením nájemného, vybydlováním bytů, hlučností, nechutí k práci. Dotazujeme-li se na pozitivní vlastnosti, pak je nejčastěji uváděno hudební a taneční nadání, vztah k dětem a rodině, pozitivním vztah k seniorům – děti nedávají rodiče do domovů důchodců. Běžná populace, ale dokonce i lidé v profesích, skrze něž přicházejí do každodenního kontaktu s Romy (učitelé, sociální pracovníci), mají zanedbatelné povědomí nejen o historii Romů, ale i současné literatuře a studiích zabývajících se Romy. Obtížně pak mohou reflektovat postoje a prožívání reality Romy. Po roce 1989, kdy se začal prohlubovat sociální propad Romů, ztráceli zaměstnání a začaly vznikat na okraji měst etnické enklávy, se snižuje možnost kontaktů dětí ve školách (uvádí se, že 70 % romských dětí navštěvuje speciální, dříve zvláštní školy), ale i dospělých v zaměstnání. Milena Hubschmannová v kontextu romského přísloví „Pták může létat jenom tehdy, má-li dvě křídla“ soudí: „*Chce-li někdo poznat Romy, pak jedním křídlem je spolehlivá romistická literatura a druhým křídlem je nezastupitelná, nenahraditelná osobní komunikace s Romy, založená na ochotě a schopnosti nacházet stejnou lidskou podstatu v kulturní odlišnosti, vytrvalá snaha a vstřícnost o pochopení Romů při osobním kontaktu.*“ (In *Romano Džaniben*, 1994, s. 6). Absence vzájemných přirozených kontaktů, nedostatek komunikace a v neposlední řadě i nedůvěra Romů v mnohdy dobře míněnou snahu společně řešit problémy v soužití, vede k bludnému kruhu nepochopení a prohlubování sociální distance.

3.4 Průzkumy veřejného mínění

V této subkapitole se budeme zabývat postoji veřejnosti k různým národnostním menšinám, jak jsou prezentovány Centrem pro výzkum veřejného mínění (CVVM) Sociologického ústavu AV ČR a agenturou STEM.

V dubnu 2002 uskutečnilo CVVM šetření zaměřené na toleranci k různým skupinám obyvatel, ve kterém se vyjadřovalo k položeným otázkám 1 133 osob starších 15 let (4/5 dotázaných). Bylo zjištěno, že veřejnost je nejčastěji tolerantní k lidem s jiným náboženským přesvědčením, k mládeži a invalidům. K nejvíce tolerovaným skupinám dále patří lidé s jiným politickým přesvědčením, chudí, staří, lidé a politici (3/4 dotázaných). K bohatým a cizincům jsou tolerantní přibližně 2/3 veřejnosti. Více než polovina občanů projevuje toleranci k lidem citově nevyrovnaným, k homosexuálům a lidem jiné barvy pleti.

Nejnižší projevy tolerance byly zjištěny ve vztahu k Romům, těžkým alkoholikům, k lidem užívajícím drogy a lidem s kriminální minulostí (1/5 dotázaných). Tolerance k různým skupinám obyvatel byla zjišťována touž otázkou i v roce 1995. Autor studie srovnával změnu postojů ve srovnání s rokem 2000. Zjistil, že ve sledovaném období došlo ke zvýšení tolerance ke všem dlouhodobě sledovaným skupinám s výjimkou Romů.⁷

V únoru 2003 se CVVM zabývalo otázkou názorů občanů na soužití s Romy a jejich možnosti uplatnění ve společnosti. Na otázky odpovídalo 1 074 obyvatel starších 15 let.

Soužití Romů a ostatních obyvatel je velkou částí veřejnosti vnímáno jako problematické. Zatímco obecně vztahy mezi lidmi v místě svého bydliště označilo za špatné jen 16,4 % dotázaných, v případě soužití Romů s ostatními obyvateli v místě svého bydliště se podobně kriticky vyjádřila polovina (50,5 %) respondentů z těch, kteří předtím uvedli, že v blízkosti místa, kde bydlí, žijí Romové. Ještě hůře občané vnímají soužití Romů a ostatních obyvatel v rámci ČR jako celku: za špatné jej označily více než tři čtvrtiny (78,2 %), za dobré méně než jedna pětina (17,6 %) dotázaných. Naprostá většina české veřejnosti vnímá možnosti Romů při zaměstnání (3/4 dotázaných) jako horší v porovnání s majoritou, více než polovina dotázaných se domnívá, že Romové mají také horší možnosti, pokud jde o uplatnění ve veřejném a občanském životě. Při získávání kvalifikace, při vzdělávání se, při získávání

---

⁷ Zdroj: http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100053s_Ov20529.doc.

bydlení nebo při zajišťování osobní bezpečnosti se podíl podobných názorů pohybuje v nevelkém rozmezí nad úroveň jedné čtvrtiny, vesměs okolo jedné třetiny. V případě získávání bydlení si přitom více než čtvrtina respondentů myslí, že možnosti Romů jsou v tomto směru dokonce lepší než možnosti většinové populace.

Relativně nejpříznivěji hodnotí lidé možnosti Romů z hlediska rozvoje jejich vlastní kultury. Výsledky byly opět srovnány s rokem 2001, kdy soužití s Romů s ostatními obyvateli ČR hodnotilo kladně 18 % a záporně 68 % dotázaných. Zaznamenán byl pokles podílu nerozhodných odpovědí a nárůst podílu lidí, kteří vzájemné soužití posuzují kriticky.

Podrobnější analýzou pak bylo zjištěno, že místní soužití s Romy poněkud lépe hodnotí lidé z obcí a menších měst s populací do 15 tisíc obyvatel a dotázaní, kteří hodnotí příznivě vztahy mezi lidmi v místě svého bydliště. Celkové soužití Romů a ostatních lidí v ČR příznivěji vnímají dotázaní s dobrou životní úrovní a opět i respondenti, kteří považují vztahy mezi lidmi v místě svého bydliště za dobré. Lidé, kteří jsou spokojeni s životní úrovní své domácnosti, vidí relativně častěji jako dobré i vztahy mezi svými spoluobčany v místě, kde žijí.

V rámci výzkumu byla položena respondentům také otázka, čím by měla přispět k dobrému vzájemnému soužití romské a neromské populace neromská populace? A čím Romové.

Pokud jde o většinovou společnost, respondenti nejčastěji doporučovali větší toleranci a trpělivost ve vztahu k Romům (37,4 %), nevšímat si jich (11,4 %), uplatňovat na ně též měřítko jako na ostatní (7,4 %), zajistit jim pracovní příležitosti (4,0 %), integrovat je do společnosti (2,7 %), zlepšit komunikaci s Romy (2,5 %) nebo jim poskytovat větší pomoc (2,5 %). Na adresu Romů dotázaní uváděli, že Romové by měli přizpůsobit svůj životní styl a chování normám většinové společnosti (40,4 %), že by měli dodržovat zákony (15,3 %), že by měli pracovat (13,7 %), vzdělávat se (8,6 %), být

tolerantnější (3,1 %), nezneužívat sociální systém (2,2 %) a více se snažit o vlastní integraci do společnosti (2,0 %).⁸

V únoru 2005 realizovalo CVVM šetření vztahu veřejnosti k příslušníkům jiných národů a národností. V rámci výzkumu byly zjišťovány postoje Čechů k národnostem žijícím v ČR a také postoje občanů k vybraným národům obecně. Svůj postoj k jednotlivým k národům a národnostem respondenti vyjadřovali zařazením na sedmibodové škále, kde krajní body znamenaly „velmi sympatičtí“ (1) a „velmi nesympatičtí“ (7). Otázky byly kladeny 1 083 respondentům starších 15 let. Výsledky naznačují, že nejlepší vztah má veřejnost k občanům české národnosti (vážený průměr 1,8) a jen o málo horší ke Slovákům (vážený průměr 2). Za spíše sympatické jsou považováni Němci a Poláci, průměrné hodnoty dosáhl vztah k Židům, u kterých se však vyskytla velká variabilita odpovědí, a více než 10 % občanů nebylo schopno svůj postoj k nim vyjádřit. Za spíše nesympatické označili respondenti Vietnamce, Rusy, Ukrajince a občany balkánských států. Zřetelně nejhorší vztah z nabídnutých národností mají Češi k Romům (vážený průměr 5,5).

Obecně zaujímají k občanům jiných národností žijícím u nás pozitivnější postoje lidé s lepší životní úrovní a lidé vysokoškolsky vzdělaní. Z hlediska věku není v odpovědích respondentů výrazný rozdíl, pouze lidé starší 60 let hůře hodnotili svůj vztah k Němcům.⁹

V březnu 2005 probíhalo šetření CVMM nazvané *Jak jsme spokojeni s tolerancí*, kterého se zúčastnilo 1 067 respondentů starších 15 let. Dotazovaní si měli ze seznamu skupin lidí vybrat ty, které by nechtěli mít za sousedy. Z šetření vyplynulo, že nejčastěji se lidé chtějí distancovat od alkoholiků (87 %) a narkomanů (87 %), hned za těmito skupinami se podle frekvence odmítání umístili lidé s kriminální minulostí (77 %) a Romové (75 %). Ostatní skupiny, které byly předmětem šetření, byly více či méně výraznou většinou populace vnímány jako přijatelné. Třetina dotázaných vyjádřila svůj odstup ve vztahu k homosexuálům (34 %) nebo k citově nevyrovnaným lidem (32 %), přibližně

---

⁸ Dostupné na http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100192s_ov30311.pdf.

⁹ Srov.

<http://www.cvvm.cas.cz/index.php?disp=zpravy&lang=0&r=1&s=3&offset=&shw=100459>.

pětina se přiznala, že by za sousedy nechtěla lidi s jinou barvou pleti (22 %) či cizince žijící v ČR (21 %), asi jeden ze šesti dotázaných na „černou listinu“ zařadil také bohaté lidi (17 %) nebo politiky (16 %). Mládež (9 %), chudí (8 %), jinověrci (7 %), Židé (6 %), stoupenci jiných politických názorů (4 %), staří lidé (3 %) nebo zdravotně postižení (2 %) se mezi nevítanými sousedy ve výběru respondentů objevovali pouze ojedinelé.

Výsledky byly opět srovnávány s podobným šetřením uskutečněným v roce 2003 a bylo konstatováno snížení odmítavého postoje ve vztahu k cizincům žijícím v ČR (o 10 procentních bodů), statisticky významný pozitivní posun nastal i v případě homosexuálů (o 8 procentních bodů), Židů (o 5 procentních bodů), citově nevyrovnaných lidí a Romů (o 4 procentní body).¹⁰

Šetření, které se zabývalo soužitím s Romy a jejich možnostmi ve společnosti z dubna 2006 realizované CVVM, se zúčastnilo 1 056 respondentů starších 15 let. Šetření ukázalo, že více než dvě třetiny obyvatel (69 % respondentů) považují soužití romské a neromské populace v ČR za problematické. Ze srovnání výzkumů realizovaných v předchozích letech vyplývá, že hodnocení vztahu romské a neromské populace se od roku 1997 postupně zlepšuje – ve zmíněném roce hodnotilo soužití s Romy jako špatné 81 % dotázaných. Současný pohled veřejnosti na vzájemné soužití nejvíce odpovídá stavu v roce 1999, kdy je za špatné označily přibližně dvě třetiny a jako dobré přibližně jedna pětina oslovených. Analýza také ukázala, že názory na soužití romské a neromské populace jsou v české veřejnosti rozvrstveny rovnoměrně – proměnné jako vzdělání, životní úroveň, věk, pohlaví či velikost obce, v níž respondent žije, vyjadřované hodnocení významně neovlivnily (stejně hodnotí lidi s různým stupněm vzdělání i různých věkových kategorií). Šetření se opět zabývalo i otázkami, čím by měla většinová společnost na jedné straně a Romové na straně druhé přispět k dobrému soužití. Pokud jde o většinovou společnost, respondenti nejčastěji doporučovali větší toleranci, snášenlivost a méně předsudků vůči Romům (21,9 %), trpělivost, pochopení a vstřícnost k romské populaci (8,4 %), uplatňovat na ně stejná měřítko jako na

---

¹⁰ Srov.

<http://www.cvvm.cas.cz/index.php?disp=zpravy&lang=0&r=1&s=3&offset=&shw=100476>.

ostatní (7,9 %), zajistit jim pracovní příležitosti (5 %), vzdělání (3,8 %) nebo nevímat si jich a nevyvolávat vzájemné spory (3,1 %). Na adresu Romů dotázaní uváděli, že by měli svůj životní styl a chování přizpůsobit normám většinové společnosti (27 %), měli by se chovat slušně (13,7 %), měli by pracovat (12,1 %), snížit kriminalitu a agresivitu (8,8 %), vzdělávat se (8,5 %), dodržovat zákony (3,8 %), nezneužívat sociální systém (3,7 %) nebo se více snažit o vlastní integraci do společnosti (2,9 %). Stejně jako v předchozích výzkumech veřejnost vnímá dlouhodobě horší možnosti Romů v při zaměstnávání (56 % v roce 1997; 63 % v roce 2006), ve veřejném a občanském životě (34 % v roce 1997; 44 % v roce 2006), v získávání bydlení (24 % v roce 1997; 30 % v roce 2006), na stejné procentuální úrovni zůstávají názory na možnosti při získávání kvalifikace (32 %).¹¹

V průběhu dubna 2006 bylo provedeno šetření Střediskem empirických výzkumů (STEM), které rovněž zjišťovalo postoje veřejnosti k národnostním a etnickým menšinám. Celkem 1 690 obyvatel starších 18 let vyjadřovalo svůj vztah k romské populaci a vyjadřovalo se k otázce, zda by se mělo v ČR více dbát na práva Romů. Z výsledků výzkumu vyplývá, že velmi dobrý nebo dobrý vztah k romské menšině má 5 % české veřejnosti. Pětina (21 %) oslovených občanů deklaruje, že k romským spoluobčanům má stejný vztah jako k ostatním a necelá desetina (7 %) nemá k Romům vztah žádný. Dvě třetiny české populace (67 %) mají k Romům negativní vztah (mírně odmítavý, jednoznačně odmítavý nebo k nim pociťují odpor). Ve srovnání s výsledky šetření téhož pracoviště v roce 2005 se mírně snížil počet těch, kterým je romská menšina lhostejná, přibylo však jedinců s odmítavým postojem k Romům. Pokud jde o delší časový horizont, ve srovnání s výsledky průzkumu ze srpna 1994 se ale vztah veřejnosti k Romům mírně zlepšil, počet dotazovaných odmítajících Romy se snížil o 10 %. Tři čtvrtiny dotázaných pak nesouhlasí s tím, že by se v Česku mělo více dbát na práva romské menšiny.¹²

Situaci v Evropské unii monitoruje Evropské středisko pro sledování rasismu a xenofobie, které bylo založeno nařízením Rady (ES) č. 1035/97 ze

---

¹¹ Dostupné na http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100584s_ov60522.pdf.

¹² Viz www.stem.cz.

dne 2. června 1997¹³ a zahájilo činnost v roce 1998. Hlavním cílem Evropského střediska pro sledování rasismu a xenofobie (EUMC) se sídlem ve Vídni je poskytovat členským státům objektivní, spolehlivé a srovnatelné informace a údaje o rasismu, xenofobii a antisemitismu v EU za účelem pomoci při procesu přijímání opatření či vymezování akcí proti těmto jevům. Středisko studuje rozsah a vývoj rasismu a xenofobie a analyzuje jejich příčiny, následky a účinky. Vypracovává rovněž strategie pro boj proti rasismu a xenofobii, upozorňuje na příklady osvědčených postupů při řešení těchto problémů a tyto postupy rozšiřuje.

Středisko provozuje Evropskou informační síť o rasismu a xenofobii (RAXEN), která shromažďuje informace na národních úrovních. RAXEN se skládá z 25 národních kontaktních míst. V každém členském státě EU je jedno kontaktní místo. Informace z národních kontaktních míst jsou zveřejňovány formou srovnávacích nebo národních zpráv.

Romové žijící v České republice jsou opakovaně zmiňováni v souvislosti s diskriminací v oblastech bydlení, vzdělávání a zaměstnanosti. Dle zprávy pouze 26 % Romů v aktivním věku žijících v ČR nemá žádnou zkušenost s nezaměstnaností. Zpráva dále upozorňuje na pokračující trend ghettoizace romské populace a nevyhovující bytové podmínky. Jako příklad nepřímé diskriminace v oblasti bydlení jsou uváděny praktiky některých místních samospráv, jež jako podmínku přidělení obecního bytu stanoví, aby žadatel v minulosti nebyl dlouhodobě nezaměstnaný nebo aby dříve nesdílel byt s neplatičem. V oblasti vzdělávání zpráva upozorňuje na fakt, že v roce 2005 více než polovina žáků romského původu navštěvovala speciální školy, což dokazuje přetrvávající trend segregace v českém vzdělávacím systému.

Česká republika je ve zprávě zmiňována v několika souvislostech. Nejpodstatnější z nich je zamítnutí návrhu *Antidiskriminačního zákona* Senátem dne 26. ledna 2006. Následné nepřehlasování tohoto veta Poslaneckou sněmovnou zapříčinilo, že Česká republika zůstává jediným členským státem

---

¹³ In *Úřední věstník*, L 151, 10. 6. 1997.

Evropské unie, který doposud nepřijal legislativu převádějící *Směrnici EU 43/2000* o rasové rovnosti.

Na druhou stranu je Česká republika uváděna jako stát, který realizuje programy usilující o lepší postavení Romů na trhu práce a systému vzdělávání. Zpráva zmiňuje přijetí nového školského zákona a zavedení institutu pedagogických asistentů. Českou republiku zpráva také řadí mezi státy, v nichž existuje dobrý systém státního monitoringu rasově motivovaných trestných činů a přestupků. Česká republika je jedním ze tří členských států Evropské unie (spolu s Rakouskem a Švédskem), kde počet těchto činů v roce 2005 klesl (z 364 v roce 2004 na 253).¹⁴

V rámci sledování výzkumů veřejného mínění se velmi intenzivně vynořuje otázka, proč postoje k Romům ze strany majoritní společnosti nedoznávají žádných podstatných změn. Analýza tohoto jevu přesahuje možnosti rozsahu této práce, nicméně by si zasloužila hlubší zkoumání. Na jedné straně byla v prosinci 2005 vládou přijata *Koncepce integrace romských komunit do roku 2025*,¹⁵ která je průběžně revidována, podporovány jsou celostátní kampaně proti rasismu a předsudkům, přijat byl *Zákon č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů*, který ukládá krajským i obecním úřadům obcí s rozšířenou působností ve správních obvodech plnit úkoly na úseku státní politiky a napomáhat integraci příslušníků romské komunity do společnosti. V dané oblasti jsou vynakládány nemalé finanční prostředky, na druhé straně veškerá opatření dosud nemají relevantní dopad na postoje veřejnosti k Romům.

3.5 Výzkumy interetnických vztahů

Institutem pro kriminologii a sociální prevenci byly v roce 2001 publikovány výsledky výzkumu interetnických konfliktů jako důsledku rasové nevraživosti. Analyzovány byly rasově motivované trestné činy za léta 1997 až 2001, přičemž v těchto letech došlo k nárůstu o 65 %. Oběťmi rasově

---

¹⁴ Zdroj: http://europa.eu/agencies/community_agencies/eumc/index_cs.htm.

¹⁵ Dostupné na <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=20283>.

motivovaných útoků byli nejčastěji Romové, pouze menší část pachatelů patřila k hnutí skinheads. Autoři zjistili v některých případech pochybení na straně policie, kdy byly některé případy bagatelizovány a hodnoceny jako přestupky, rovněž zmiňují i pochybení soudů v tom smyslu, že nebyly nalezeny výrazy pro výroky urážející rasu oběti, přestože byly uvedeny ve skutkové větě rozhodnutí. Analyzována byla i prezentace interetnických konfliktů v médiích s konstatováním, že česká média nepřispívají ke zlepšení soužití mezi majoritou a romskou minoritou. Velký problém spatřují autoři v nepřesných výrociích, které zastírají reálnou povahu střetu s rasovým kontextem, vyčleňování tohoto problému ze společnosti, redukci na střety skinů s Romy, poukazy na kriminalitu a obecnou problémovost Romů, čímž je zdůvodňována příčina útoků. Rozhovory s Romy bylo v rámci výzkumu zjištěno, že pocítují diskriminaci od útlého věku, ve škole, na pracovišti, vnímají i přítomnost rasismu. Dalším tématem výzkumu bylo i dotazníkové šetření studentů Policejní akademie ČR, které ukázalo, že výraznější projevy xenofobie souvisejí s jejich praxí, tedy s kontaktem s příslušníky etnických menšin. Výrazně negativní postoj byl zjištěn v případě Romů, negativně bylo hodnoceno i soužití romské a neromské populace. Více než polovina studentů uvedla, že zná kolegu, který má rasistické smýšlení, ale má pro tyto postoje vysvětlení a omluvu.

V roce 2002 byla publikována *Zpráva o výsledcích výzkumu interetnických vztahů*.¹⁶ Výzkum, který byl realizován Fakultou Masarykovy univerzity v Brně, přináší řadu výsledků, které mohou být samosprávami velmi dobře využity v oblasti integrace příslušníků romských komunit.

Výzkum byl realizován v deseti městech, která byla rozdělena na města s „dobrou pověstí“ (Český Krumlov, Pardubice, Uherské Hradiště), města s „pošramocenou pověstí“ (Ústí nad Labem, Ostrava, Chomutov), v nichž dochází ke konfliktům, a města neutrální (Praha, Brno, Přerov, Vsetín). Využity byly dále výsledky předchozích výzkumů a průzkumů veřejného mínění.

---

¹⁶ Více lze nalézt na www.dzeno.cz.

Výsledky výzkumu v oblasti soužití a vztahů lze shrnout do následujících bodů:

- Existuje vztah mezi fyzickou blízkostí a výskytem konfliktů. Pokud majoritní obyvatelé bydlí blízko svých romských sousedů, tedy na patře či v domě, udržují s nimi významně častěji těsnější sociální kontakty, ale zároveň se s nimi dostávají i mnohem častěji do konfliktů. V případě Romů, kteří bydlí fyzicky blíže k Neromům, má situace poněkud jiný charakter. Romové s těmito sousedy také mnohem častěji udržují těsnější sociální kontakty, ale pokud s nimi bydlí na patře, velmi často referují o bezkonfliktních vztazích.
- S konflikty souvisí i (ne)spokojenost. Čím více konfliktů mají sousedé mezi sebou, tím menší spokojenost se sousedy deklarují a naopak. Zároveň jsou romští občané v soužití s Neromy spokojenější než majoritní občané s Romy.
- Z některých výsledků vyplývá, že romští respondenti mají tendenci začlenit se do majoritní společnosti a chtějí žít společně. S tím souvisí otevřenost a snaha používat český jazyk, preferují společné vzdělávání dětí, polovina se hlásí k české příslušnosti, přestože si jsou vědomi svých kořenů a příslušnosti k rodu.

Pavel Navrátil se v publikaci *Romové v české společnosti* (2003) pokouší v návaznosti na zmíněný výzkum zobecnit charakteristiky obcí v kontextu předpokladů míry konfliktů v soužití majority a romské minority takto:

- Jde o obec, která byla v posledních desetiletích poznamenána výraznými změnami složení obyvatelstva (např. v souvislosti s odsunem Němců, ale také s výrazným přistěhovalectvím za novou práci, za možnostmi práce a bydlení), a to dokonce v několika vlnách či s několika obrátkami.
- Jde o obec, která prošla v posledních desetiletích prudkou industrializací charakteristickou pro budování těžkého průmyslu a surovinové základny v naší zemi, tedy o obec, která přilákala především pracovníky s nevysokou kvalifikací, s malými

požadavky na vzdělání, s vysokými požadavky na fyzicky namáhavou práci, s vysokým finančním i prestižním oceněním.

- Jde o obec s výraznými sociálními problémy, s vysokou nezaměstnaností a s atmosférou stagnace a malých či žádných perspektiv spíše než s atmosférou rozvoje a nadějeplné budoucnosti, obec s výrazným potenciálem ke konfliktům, obec, kde se snoubí sociální a kulturní úpadek s etnickou odlišností.
- Jde o obec s relativně vysokým podílem romské minority, např. v rozsahu přesahujícím asi 7 % obyvatel města. Může jít také o vysoký podíl etnických menšin vůbec, nejen romské, ale i dalších.
- Jde o obec s ne zcela koncentrovanou (a dobrou) vůlí prodchnutou spoluprací samosprávy, státní správy, občanských iniciativ a dalších institucí a společenství při zaměření na soustředěnou pomoc v růstu kvality života romské populace, tedy o obec, kde se z různých důvodů tříští či ruší síly a energie věnované zlepšování soužití majority a romské minority.

Autor zdůrazňuje, že vysokou míru pravděpodobnosti rostoucích konfliktů v soužití majority a romské komunity lze předpokládat v obcích, kde existuje souběh výše uvedených skutečností.

Převážná většina výzkumů vztahů mezi majoritní společností a Romy je orientována na postoje většinové populace k této minoritě. Hledáme-li informace o vztahu Romů k většinové společnosti, narážíme na absenci relevantních informací. Na nedostatek informací a bezradnost expertů upozorňuje Vašečka (2002) v článku *Poznáme postoje a názory Rómov?* v kontextu obtíží definovat základní soubor respondentů. Ve stati zmiňuje výsledky výzkumu Světové banky o romské chudobě na Slovensku z roku 2001, který zjistil, že Romové vnímají majoritní společnost výrazněji příznivěji než majorita Romy a jejich sociální distance vůči většinové společnosti je signifikantně nižší. Vašečka dále referuje autorský kolektiv vedený Vašečkou (2002) o vstupním výzkumu k projektu *Training Programme for Local Authorities and Opinion-makers*, jehož součástí bylo i zkoumání vztahu Romů

k majoritě. Hlavním zjištěním byla skutečnost, že Romové mají k majoritě výrazně lepší vztah než majorita k Romům. Vnímají většinovou společnost jako součást svého sociálního světa, resp. chtějí být sami vnímáni coby součást majority. Z výsledků plyne, že Romové považují Slováky a Maďary za „své“, což autor interpretuje jako vysokou míru identifikace s majoritní populací a potvrzení názoru, že míra sociální distance Romů vůči většinové populaci je nižší, než je tomu u většinové společnosti vůči Romům. Lze předpokládat, že zmíněné výsledky jsou platné i pro Českou republiku. V rámci výzkumu Asociace mediátorů České republiky byl realizován výzkum zaměřený na role obce, v rámci něhož bylo zjišťováno hodnocení Čechů Romy. Romští respondenti hodnotili Čechy jako uzavřené a chladnější, méně přístupné, xenofobní a nenávislné, netolerantní a ignorující (Kocourek, 2005).

Na vztah Romů k většinové společnosti lze usuzovat i z rozboru romských periodik. Raichová analyzovala v roce 2000 časopis *Romano Hangos* z pohledu Čecha (Raichová, 2001). Zjistila, že převažují negativní vlastnosti, avšak autoři článků se snaží zdůrazňovat pozitiva. Čech je vnímán jako člověk, který nemá Romy rád, v lepším případě jim pouze nedůvěřuje, v horším diskriminuje a chová se rasisticky, nerozumí jim a většinou se ani nesnaží porozumět. Na druhé straně chtějí Češi Romům pomoci, ale nevědí jak. Odpovědi na otázku vztahů Romů k majoritní společnosti částečně můžeme najít i v literatuře psané romskými autory, zdrojem poznání jsou i romské pohádky, ve kterých se zrcadlí osudy Romů jako lidí postavených na okraj společnosti.

3.6 Integrace ve významných dokumentech

Ve vztahu k příslušníkům romských komunit je od roku 1997 skloňován ve všech pádech pojem integrace, který je chápán jako dobrovolné a ze strany menšiny požadované začlenění jedinců a skupin do společnosti při zachování jejich vlastní identity. V případě Romů se to týká především jazyka a vlastní kultury, včetně těch nepsaných skupinových norem, které nejsou v rozporu s obecně platnými normami společnosti jako celku. Integrace je dvoustranný

proces, jehož podmínkou je dobrovolná snaha těch, kteří se chtějí integrovat, začlenit se více do společnosti jako její součást, a ochota celku, do něhož se chtějí integrovat, je přijmout, respektive co nejvíce jim přijetí usnadnit. Přijímající strana musí považovat za jednu ze svých povinností chránit identitu strany přijímané. I když byla vládou v roce 2000 přijata *Koncepce politiky vlády vůči příslušníkům romské komunity napomáhající jejich integraci do společnosti*, která byla od té doby opakovaně aktualizována, nelze pozorovat významný posun ve vnímání Romů. Pojem integrace příslušníků romských komunit se dokonce od roku 2002 stal součástí právního řádu ČR, v návaznosti na novelu *Zákona č. 273/2001. Sb. o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů*. Ustanovení § 7 ukládá krajskému úřadu povinnost řídit a koordinovat ve svém správním obvodu plnění úkolů na úseku státní politiky napomáhající integraci příslušníků romské komunity do společnosti; ustanovení § 8 pak ukládá obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností ve svém správním obvodu plnit úkoly napomáhající výkonu práv příslušníků romské komunity a integraci příslušníků romské komunity do společnosti. Základní problém spočívá v tom, že nejsou prováděcími předpisy jasně definovány úkoly a konkrétní opatření, které mají být realizovány v rámci integrace. I když je integrace vykonávána kraji a obecními úřady obcí s rozšířenou působností, konkrétní kroky by měly být realizovány obcemi a městy v samostatné působnosti, kdy tyto subjekty nelze vázat k úkolům usneseními vlády. Vláda v rámci přijaté *Koncepce integrace romské komunity* může pouze navrhnout opatření, které pak obce nebo kraje mohou, ale nemusí naplňovat. V roce 2002 byla Institutem pro kriminologii a sociální prevence zveřejněna závěrečná výzkumná zpráva *Romská minorita a postupy integrace* (Štěchová, 2002), která upozorňuje na rozpory mezi centrální politikou státu hledající účinnou integraci příslušníků romské menšiny a vývojem situace v jednotlivých městech. Za faktory omezující provádění centrálních integračních koncepcí považuje nedostatečnou informovanost úřadů o centrálních projektech určených pro romskou komunitu, neschopnost a nedostatek zájmu vylepšovat kolektivní povědomí o Romech na místní úrovni, redukci problému soužití Romů a Neromů v sociální dimenzi, rezervovaný

postoj příslušných představitelů měst k romským a proromským aktivitám vyplývající z generalizované „špatné zkušenosti“, negativní postoj vedení měst ke spolupráci s okresy při řešení situace místních romských komunit a spoléhání se na vlastní soběstačnost v této otázce. Za faktory ztěžující integraci považují autoři výzkumu vysokou míru nezaměstnanosti v romských komunitách, předsudky a stereotypy většinové společnosti, odmítavý postoj ke společnému bydlení s Romy, skryté segregáční mechanismy ze strany majority, malou míru schopnosti a zájmu vylepšovat kolektivní povědomí o Romech na místní úrovni, nízké povědomí Romů o vlastní etnické identitě, nefunkčnost občanského sektoru, neexistence organizované sebe prezentace Romů na místní úrovni a roztržičnost romské komunity, přístup některých Romů (ale i Neromů) k sociálním dávkám jako k samozřejmosti, nikoliv jen jako k dočasné výpomoci v obtížné situaci. Významným faktorem je dále bytová politika měst vytvářející segregovaná společná sídla Romů a sociálně nepřizpůsobivých občanů, která vede ke ztrátě kontaktů s majoritou. Jako faktory podporující integraci jsou uváděna zejména bezprostřední řešení situace Romů, kteří se ocitli v hmotné nouzi se souběžnou podporou jejich samostatnosti v budoucnosti (funkční sociální sítě), kvalitní komunitní práce místních neziskových organizací, formující se romská intelektuální elita s možností jejího zapojení do sociální práce, snaha mnohých Romů začlenit se do majoritní společnosti (legitimita integrační snah státu), aplikace specializovaných projektů zaměřených na zaměstnanost.

V současné době jsou k mání dva zásadní dokumenty, které se zabývají integrací. Prvním je *Koncepce romské integrace na období 2010–2013* a druhým *Strategie boje proti sociálnímu vyloučení na období 201–2015*.

*Koncepce romské integrace na období 2010–2013*¹⁷ z prosince roku 2009 na integraci nahlíží ve dvou rovinách. První perspektiva je zaměřena na naplňování kulturních potřeb romských komunit a míří do sféry podpory participace na kulturním, společenském i politickém životě většinové společnosti. Zdůrazňuje náhled na Romy jako na příslušníky národnostní

---

¹⁷ Viz <http://www.vlada.cz/cz/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/koncepce-romske-integrace-na-obdobi-20102013-71187/>.

menšiny. V druhé části se dokument zaměřuje na úzeji vymezenou skupinu sociálně vyloučených Romů a na návrhy řešení jejich situace. Navrhovaná opatření míří do oblastí vzdělávání, zaměstnanosti, předlužení, bydlení, zdravotnictví a sociální oblasti. Koncepce také řeší otázku bezpečnosti – jednak v rovině obětí pravicového extremismu, ale i v rovině výskytu rizikových forem chování sociálně vyloučených obyvatel.

V rovině bydlení *Koncepce* navrhuje v oblasti vzdělávání zvýšit počet romských žáků a studentů v hlavním vzdělávacím proudu, rozvíjet podmínky a modely pro inkluzivní vzdělávání ve školských zařízeních hlavního vzdělávacího proudu, zvýšit školní úspěšnost romských dětí a zvýšit počet romských studentů studujících na středních a vysokých školách, a tím zabránit jejich předčasnému vstupu na trh práce bez patřičné kvalifikace.

Strategie boje proti sociálnímu vyloučení na období 2011–2015, kterou přijala vláda ČR v září roku 2011, rovněž řeší integraci sociálně vyloučených Romů. Zmíněnou *Strategii* předložila vládní zmocněnkyně pro lidská práva a připravila vládní Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách. Strategie obsahuje více než sto opatření, na jejichž plnění se mají podílet příslušná ministerstva a také Agentura pro sociální začleňování. Opatření se týkají především na podpory zaměstnanosti, zapojení sociálně znevýhodněných dětí do hlavního vzdělávacího proudu, prevence rozpadu rodiny a odebírání dětí do ústavní péče či bezpečnosti uvnitř a v okolí sociálně vyloučených lokalit. Na přípravě strategie se podílela více než stovka odborníků z jednotlivých resortů, Sekce pro lidská práva Úřadu vlády, Agentury pro sociální začleňování, akademické sféry i z neziskového sektoru. Strategie je členěna do šesti celků, které se týkají inkluzivních postupů v bezpečnosti, bydlení, vzdělávání, zaměstnanosti, sociálních služeb a regionálního rozvoje. Každá z oblastí obsahuje řadu konkrétních návrhů.¹⁸

Mezi ty, kteří nás s ohledem na téma práce zajímají nejvíce, patří například možnost nařídit povinnou školní docházku pro děti ze sociálně vyloučených lokalit, aby se předcházelo jejich zaostávání při následné školní výuce.

---

¹⁸ Srov. <http://www.socialni-zaclenovani.cz/vlada-prijala-strategii-boje-proti-socialnimu-vyloucenim-v-letech-2011-2015>.

V oblasti bydlení *Strategie* navrhuje mimo jiné vytvořit ucelený model sociálního bydlení, který by zahrnoval formy krizového, tréninkového a dlouhodobého sociálního bydlení.

Obecně lze o *Strategii* říci, že je velmi konkrétně zaměřená a hledá konkrétní cesty k dosažení sociální integrace. Oproti *Koncepci* se nezabývá kulturními a politickými aspekty integrace, ale míří do oblasti potírání sociálního vyloučení v tzv. sociálně vyloučených lokalitách.

3.7 Role samosprávy a státní správy v začleňování Romů

Role regionálních politiků a samosprávy obecně, pokud jde o vztahy s romským etnikem a řešení romské problematiky, je velmi důležitá a nezastupitelná. Nejde ani tak o právní rámec, který je formulován vágně.

3.7.1 Stát a orgány státní správy

Na integraci příslušníků romských komunit se podílejí dva orgány vlády. Rada vlády České republiky pro záležitosti romské komunity a Rada vlády České republiky pro národnostní menšiny. Obě rady jsou iniciativními a poradními orgány vlády, nemají přímé výkonné kompetence. Na ministerstvech práce a sociálních věcí, školství, mládeže a tělovýchovy a vnitra působí speciální odborné útvary, které se této tématice také věnují.

Rada vlády pro záležitosti romské komunity (dále jen Rada) je rovněž zřizována vládou jako poradní a iniciační orgán vlády. Systémově napomáhá integraci romské komunity do společnosti, zabezpečuje součinnost resortů odpovědných za realizaci dílčích opatření a plnění úkolů vyplývajících z usnesení vlády a mezinárodních smluv, jimiž je Česká republika vázána. Soustřeďuje, projednává a předkládá vládě informace, podklady a návrhy pro tvorbu a uplatňování politiky vlády v oblasti integrace romských komunit. Klíčovými dokumenty jsou *Koncepce romské integrace*, *Zpráva o stavu*

romských komunit v České republice a nově i již citovaná Strategie boje proti sociálnímu vyloučení na období 2011–2015.¹⁹

3.7.2 Kraje

Krajský úřad řídí a koordinuje ve svém správním obvodu plnění úkolů na úseku státní politiky napomáhající integraci příslušníků romské komunity do společnosti (§ 6 odst. 6 zákona č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin).

Zákon č. 129/2000 Sb., o krajích, § 67, odst. 1, písm. f) – Krajský úřad při výkonu přenesené působnosti mimo jiné také zřizuje funkci koordinátora pro romské záležitosti.

Zákon č. 129/2000 Sb., o krajích, § 78, odst. 2 – Kraj, v jehož územním obvodu žije podle posledního sčítání lidu alespoň 5 % občanů hlásících se k národnosti jiné než české, zřizuje výbor pro národnostní menšiny. Členy tohoto výboru jsou i zástupci národnostních menšin, pokud je deleguje svaz utvořený podle zvláštního zákona (*Zákon č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů, ve znění pozdějších předpisů*), vždy však musí příslušníci národnostních menšin tvořit nejméně polovinu všech členů výboru.

3.7.3 Obce

Obecní úřad obce s rozšířenou působností plní ve svém správním obvodu úkoly napomáhající výkonu práv příslušníků romské komunity a integraci příslušníků romské komunity do společnosti (§ 6 odst. 8 z. č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin).

Zákon č. 128/2000 Sb., o obcích, § 117, odst. 3 – Obec, v jejímž územním obvodu žije podle posledního sčítání lidu alespoň 10 % občanů hlásících se k národnosti jiné než české, zřizuje výbor pro národnostní menšiny. Členy tohoto výboru jsou i zástupci národnostních menšin, pokud je deleguje svaz utvořený podle zvláštního zákona (*Zákon č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů*,

---

¹⁹ Více na www.vlada.cz.

ve znění pozdějších předpisů), vždy však musí příslušníci národnostních menšin tvořit nejméně polovinu všech členů výboru.

Každý regionální politik má určitou možnost, jak vztahy mezi Romy a většinovou společností pozitivně ovlivňovat, například v oblasti bydlení, vzdělávání nebo kultury nebo v poskytování veřejné finanční podpory a grantů na volnočasové aktivity Romů a různé projekty na výše uvedené oblasti. Před sedmi lety jsem např. mj. pomáhal zakládat mládežnický oddíl boxu v Prostějově. Dnes má tento oddíl již 35 dětí, z toho 12 romských. Je nezbytné vytvářet podmínky pro to, aby se romská mládež a Romové mohli zapojit pokud možno do co největšího počtu aktivit a veřejného života.

4. FAKTORY A MECHANISMY SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ ROMŮ

V této kapitole stručně a v bodech nastiňuji hlavní charakteristiky sociální exkluze v České republice ve vztahu k Romům a následně se věnuji vybraným jevům, které bezprostředně se sociálním vyloučením souvisí. Více se zaměřuji na ty jevy, které souvisí s oblastí vzdělávání, a uvádím je do vybraného místního kontextu, kterým je město Prostějov, kde došlo k procesu asanace kolonie Sv. Anny. Té se dále věnuji v kapitole o bydlení.

- V celkovém součtu představuje kategorie sociálně vyloučených osob nezanedbatelnou část populace. Od společnosti jsou separováni především v oblasti materiální deprivace. Podle dat ČSÚ sice úroveň příjmové chudoby v ČR nízká, ale příjmově chudé domácnosti jsou postiženy velkou mírou materiální deprivace. „Romové“ a dlouhodobě nezaměstnaní jsou kategoriemi osob, které jsou vystaveny vysoké míře rizika sociálního vyloučení, ocitají se v situaci, která je vyděluje ze společnosti zejména ve sféře materiální deprivace.²⁰
- Došlo ke koncentraci vyloučených osob v sociálním prostoru, ale i ve specifických skupinách populace – Romové jsou často dlouhodobě nezaměstnanými.
- Situace „Romů“ – specifické kolektivity – je o to komplikovanější, že kumuluje řadu znevýhodnění a jejich sociální vyloučení je produkováno ve fyzických separovaných prostorech a reprodukováno mezi generacemi v čase. K situaci sociálního vyloučení v nemalé míře přispívá odmítnutí tzv. majoritní společností na základě klasifikace odlišností, tendence uzavírat se do enkláv, nízká míra sociálního, kulturního a ekonomického kapitálu či jeho nekompatibilita sociálních

---

²⁰ Materiální deprivace obvykle zahrnuje deprivaci při naplňování základních lidských potřeb (např. strava, oděv), vybavení domácností (např. televize, mobilní telefon, pračka), podmínky bydlení obecně (koupelna, plísně, vytápění) a příjmovou deprivaci (úhrada životních nákladů např. na bydlení, nelegální příjmy, dávky).

aktérů a další strukturální faktory (špatné prostředí, nedostatečná občanská vybavenost apod.) (Mareš 2006).

- Došlo ke koncentraci vyloučených osob ve fyzickém prostoru (Hirt, Jakoubek 2006; Gabal 2006; Temelová, Sýkora 2005). Sociální exkluze v tomto případě nabývá viditelných podob a v tzv. enklávách či ghettech se utváří kultura odlišná od hlavního proudu společnosti, která získala v sociálních vědách označení jako kultura chudoby či underclass, vyznačující se svou jinakostí.
- Že se jedná o závažný celostátní problém, nikoliv lokální, potvrzuje zpráva Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti, kterou vypracovala agentura GAC (2006). Ve zprávě se hovoří o existenci sociálně vyloučených romských lokalit, tedy prostorech obývaných skupinou, jejíž členové se sami považují za Romy anebo jsou za Romy označováni svým okolím, a jsou sociálně vyloučeni. Těchto sociálně vyloučených míst zpráva v roce 2006 identifikovala v České republice 310 a počet osob žijících v těchto „pastech chudoby“ kvantifikovala v rozmezí 60–80 tisíc.
- Vyloučení v prostoru je jednou z hlavních forem sociální exkluze, segregace od okolní společnosti je často výsledkem kombinace působení majoritní společnosti (zejména sestěhovávání Romů do méně atraktivních částí), strukturálních faktorů, ale i vyhledávání místa osobami, které chtějí žít v blízkosti dalších, nacházejících se v podobné životní situaci (dobrovolné sestěhovávání).
- Sociálně vyloučení obyvatelé se tedy koncentrují do fyzického prostoru, který charakterizuje zejména nejvýraznější znak – neadekvátní bydlení a špatné podmínky bydlení, dále minimální občanská a sociální vybavenost oblasti, absence infrastruktury, neudržování blízkého okolí domů a nízká kvalita životního prostředí, vyčlenění/oddělení oblasti od okolí a její izolace včetně vymizení společně sdílených prvků života (atribut segregace).

- Nízká absorpční schopnost regionální a lokální úrovně se s problémy sociálně vyloučených lokalit vypořádat. Přístup samospráv většinou nahlíží na problém vyloučení jako na problém morální, jako na vlastní problém dotčených a řešení jsou hledána spíše na straně Romů (resocializace, prevence placení nájemného, násilné přestěhování, výstavba tzv. holobytů apod.) než ve strukturálním kontextu jejich života (např. systém vzdělávání).
- Na úrovni samospráv se setkáváme se snahou problém vyřešit prevencí příchodů Romů nebo jejich přemístěním do jiných lokalit (na úkor jiných obcí) nebo je odsunout na periferii, kde nejsou tolik na očích.
- Samosprávy vnímají problém v termínech ekonomického spíše než sociálního vyloučení. Redukují ho na problém otázky bezpečí pro ostatní obyvatele. Volí postupy výlučně s ohledem na zájmy majority a na odezvu, kterou to vzbudí.
- Sociální vyloučení se reprodukuje mezi generacemi v čase. Některé instituce k reprodukci vyloučení přímo či nepřímo přispívají.

4.1 Společensky nežádoucí jevy

Pojem sociální patologie pro označení oblasti společensky nežádoucích jevů jako první použil v 19. století anglický sociolog Herbert Spencer. Jeho snahou bylo vyjádřit podobnost mezi společností a jejími problémy vs. lidským organismem a jeho poruchami. V současnosti však již tento termín bývá považován za zastaralý. V nejširším slova smyslu se totiž nemusí jednat pouze o negativní jevy, proto se často nahrazuje výrazem sociální deviace. Ale i v tomto označení přetrvává stále hodnotící přístup z pozice dominantních norem majoritní společnosti. Jsme si vědomi, že se jedná o chování, které je v rozporu s dominantními společenskými normami. Ale uvnitř komunit nemusí být vůbec některé typy chování považovány za negativní, naopak mnohá jednání jsou v sociálně vyloučených lokalitách považována za běžnou a ustálenou normu. Nám však jde především vnímané nežádoucí jevy, které jsou vnímány majoritní společností jako problematické.

Sociálně patologické (negativní, nežádoucí) jevy se někdy klasifikují z perspektivy majority podle stupně jejich závažnosti či nebezpečnosti. Takové dělení slouží spíše pro názornost, protože hranice mezi mnohými problémy je ve skutečnosti velmi úzká (např. vandalství a kriminalita). Sociálně patologické jevy (resp. sociální deviace) se tedy detailněji člení na:²¹

- **Negativní společenské jevy.** Jde o fenomény charakteristické pro moderní společnost. Míra nebezpečnosti či závažnosti je nízká, stejně jako jejich konečný dopad na společnost. Společností jsou víceméně tolerovány (nezaměstnanost, fluktuace, bída, nemocnost, úrazovost, populační nerovnováha, rozvodovost a další).
- **Asociální společenské jevy.** Sem lze zařadit problémy jako výtržnictví, vandalismus, šikana, aktivity sprejerů, sekty, extremistická hnutí a skupiny, projevy xenofobie a rasismu apod.
- **Sociálně patologické jevy** (v užším slova smyslu). Do této kategorie spadá čtveřice oblastí s nejvyšší mírou společenské nebezpečnosti a závažnosti: kriminalita, závislosti, prostituce a sebevraždy.

Za sociálně patologické chování lze považovat všechny projevy chování, které jsou společností klasifikovány jako nežádoucí, protože porušují sociální i morální normy a práva ostatních. Vybrané sociální deviace, které se v romské komunitě objektivně vyskytují a ovlivňují postoj většinové společnosti, jsou popsány níže v textu.

Při hodnocení postoje majoritní společnosti k Romům musíme vycházet právě ze vzájemného stavu mezi sociálně patologickým jednáním a porušováním sociálních i morálních norem a práv ostatních. Nelze přitom zohlednit, zda se některé projevy sociálních deviací v romské komunitě skutečně vyskytují ve významné míře, či zda jsou jí pouze přisuzovány.

---

²¹ Převzato z

<http://www.zkola.cz/zkedu/zaskolou/socialnepatologickejevyajejichprevence/socialnepatologickejevyajejichprevenceobecne/12342.aspx>.

4.2 Záškoláctví

Záškoláctví je jako projev asociálního chování úmyslným zameškáním školního vyučování. Je vyvoláno třemi základními příčinami:

- negativním vztahem ke škole
- vlivem rodinného prostředí
- trávením volného času

Záškoláctví má dvě základní formy:

- impulzivní (dítě předem neplánuje, že nepůjde do školy)
- účelové a plánované (žák předem plánuje odchod ze školy pod různými záminkami)

Povinná školní docházka byla v Českých zemích v rámci základního školství zavedena již v roce 1775, současně s ní se objevil i fenomén záškoláctví, jak ho chápeme dnes. Pro potlačení záškoláctví (zejména při základním vzdělání) jsou v ČR uplatňovány přístupy represivní i preventivní (popsány níže). V případě středního školství vychází povinnost účastnit se vzdělávání ze základních povinností studenta a je sledována školou.

Zanedbávání povinné školní docházky je v romské komunitě poměrně častým problémem. Například jen v rámci správního obvodu Městského úřadu v Prostějově jako úřadu obce s obecním úřadem s rozšířenou působností (dále jen MěÚ PV III.) bylo v roce 2006 zaznamenáno 31 případů záškoláctví, z toho se v 10 případech jednalo o romské děti, což je objektivně výrazně více, než by odpovídalo proporcionálnímu zastoupení romské populace v regionu. Hlavní příčiny záškoláctví u Romů lze obecně spatřovat zejména v malém významu, který Romové vzdělání přisuzují. Je navíc nutno přiznat, že při zachování tradičně početných rodin nemá pro Romy ve stávajícím sociálním systému praktický význam snažit se o získání legálního zaměstnání se základním vzděláním či výučním listem. Věnovat se intenzivně přípravě na budoucí povolání lze tedy i z pragmatického pohledu považovat za iracionální. V tradičních romských komunitách se věk dokončování povinné devítileté

školní docházky u dívek překrývá s věkem, kdy by se měly stát matkami (v posledním desetiletí se však i mezi romskými dívkami věk založení rodiny posunul).

4.2.1 Represivní přístupy k záškoláctví u romských dětí

Za prvky represivního přístupu lze považovat zejména včlenění zanedbávání povinné školní docházky do přestupkového, resp. trestního zákona. V něm jsou uvedeny znaky přestupku na úseku školství a výchovy mládeže v § 31 zákona č. 200/1990 Sb., o přestupcích (Cit.: „*Přestupku se dopustí ten, kdo ohrožuje výchovu a vzdělávání nezletilého zejména tím, že nepřihlásí dítě k povinné školní docházce nebo zanedbává péči o povinnou školní docházku žáka.*“) se sankcí do 3 000 Kč. V trestním zákoně bývá podobné jednání rodičů posuzováno jako ohrožování výchovy mládeže dle § 217 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona (Cit.: „*Kdo vydá, byť i z nedbalosti, osobu mladší než osmnáct let nebezpečí zpustnutí tím, že a) svádí ji k zahálčivému nebo nemravnému životu, b) umožní jí vést zahálčivý nebo nemravný život nebo c) závažným způsobem poruší svou povinnost pečovat o osobu mladší než osmnáct let, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta*“).

Výrazně represivní byla i podmíněnost nároku na dávky sociální péče řádnou školní docházkou. Upraveno v § 3, odst. 2 zákona č. 482/1991 Sb., o sociální potřebnosti (Cit.: „*Za sociálně potřebného se též nepovažuje rodič, který neplní povinnosti zákonného zástupce nezaopatřeného dítěte spojené s řádným plněním povinné školní docházky podle zvláštního právního předpisu, pokud je dítě pro účely sociální potřebnosti společně posuzovanou osobou*“). Uvedené ustanovení však platilo pouze dva roky (2005 a 2006) a jeho účinnost lze považovat za značně rozporuplnou. Jednoznačně pozitivní byl jeho odstrašující účinek. Tam, kde bylo záškoláctví dětí rodiči tolerováno, došlo v řadě případů k nápravě. Značně problematické však byly dopady tohoto opatření v případech, kdy měli rodiče již jen omezené výchovné možnosti. Dle metodického pokynu MPSV upravujícího provádění uvedeného opatření bylo za hraniční limit považováno deset neomluvených hodin v jednom kalendářním měsíci. K překročení této hranice tak dostačovaly dva běžné školní dny.

Z objektivního hlediska je nutné uznat, že takovému selhání dítěte někdy nemůže rodič zabránit. S ohledem na absolutní závislost řady romských rodin na dávkách sociální péče pak takové opatření mohlo vyvolat existenční potíže, které vedly až k definitivnímu ukončení školní docházky dětí (např. pro nedostatečné finanční prostředky na dojíždění do školy – celá řada romských dětí navštěvuje speciální školy, jejichž síť není příliš hustá), a tedy efektu zcela odlišnému, než byl zamýšlen.

Problematické je i samotné odhalování záškoláctví. Školská zařízení by se sice v uvedených případech měla řídit metodickým pokynem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy č.j.: 10 194/2002-14 „*K jednotnému postupu při uvolňování a omlouvání žáků z vyučování, prevenci a postihu záškoláctví*“. Z praxe však lze konstatovat, že jeho plné uplatňování je spíše výjimkou. Orgány sociálněprávní ochrany dětí a orgány sociální péče se o záškoláctví často dozvídají ze škol velmi pozdě. Tím je jednak zpožděna možnost aktuálně výchovně reagovat na vzniklý problém ze strany orgánů sociálněprávní ochrany dětí (dále jen OSPOD). V oblasti sociální péče pak docházelo ke zpětnému odejímání vyplacených dávek a stanovování přeplatků, které jsou však prakticky nevymahatelné. Největší potíže obecně činí samotné určení toho, kdy je absence považována za omluvenou a kdy za neomluvenou, tedy za záškoláctví; což není přesně specifikováno v žádném podzákoném předpisu, a v zásadě to záleží na posouzení školy. V praxi tak dochází k případům, kdy škola uznává za omluvené jakékoliv absence dětí, které rodiče za omluvené označí.

Přestože byl vztah mezi zanedbáváním povinné školní docházky a výplatou dávek sociální péče ukončen k 31. prosinci 2006, bylo by velmi přínosné postup školských zařízení při omlouvání absence upravit alespoň podzákonou právní úpravou. Současný stav totiž nadále omezuje zejména možnosti OSPOD. Nepříznivé je především samotné zpoždění informace o záškoláctví a dlouhodobé tolerování záškoláctví jako omluvené absence. Vedle popsaných represivních opatření mohou OSPOD přistoupit při omezování záškoláctví k výchovným pohovorům či doporučení odborné péče (Střediska výchovné péče, psychologické ambulance atd.), které mohou vést k odstranění potíží.

Pokud by při řešení záškoláctví selhala veškerá výše uvedená opatření, má ještě OSPOD možnost podat návrh soudu na nařízení ústavní výchovy, kde bude absolvování povinné školní docházky zabezpečeno.

Z hlediska majoritní populace jsou problémy vznikající při školní docházce romských dětí konfliktní zejména v případech, kdy se jedná o přímý vliv romských dětí na děti majority. Velkou roli sehrávají xenofobní postoje rodičů, ale i některé objektivní jevy. Vedle výše popsaného problému záškoláctví, které může narušovat celkový chod výuky ve třídě a nepříznivě ovlivňovat postoj ostatních dětí ke vzdělání, existují i další negativní jevy, jež mohou nastat při školní docházce romských dětí či dětí ze sociálně slabého prostředí obecně. Jako konkrétní příklady z regionu Prostějovska můžeme uvést např. epidemie žloutenky a úplavice (Prostějov 1999–2000), zavšivení (Kostelec na Hané 2005, 2006, Dobromilice 2005). Je pochopitelné, že jakékoliv takové ohrožení vlastního dítěte je kýmkoliv vnímáno velmi nepříznivě.

4.2.2 Preventivní přístupy k záškoláctví u romských dětí

Preventivně při předcházení záškoláctví u romských dětí působí v pedagogicko-výchovném procesu asistenti pedagoga (dále jen AP). O zřízení funkce AP může požádat škola v případě, kdy ji navštěvují děti ze sociálně znevýhodněného prostředí nebo děti se zdravotním postižením. Mezi hlavní činnosti asistenta pedagoga patří pomoc žákům při adaptaci na školní prostředí, pomoc pedagogickým pracovníkům školy při výchovné a vzdělávací činnosti, pomoc při komunikaci se žáky, při spolupráci se zákonnými zástupci žáků a komunitou, z níž žák pochází (*§ 7 vyhlášky Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných*). Zejména v případech menších obcí, kde je úzký vztah mezi školou a komunitou, pak může vhodný AP částečně nahradit i funkci terénního sociálního pracovníka v romské komunitě. Taková varianta je pak pro obce z finančního hlediska atraktivnější než zaměstnání terénního sociálního pracovníka. Funkce AP je kryta z dotačních prostředků v plné výši (100 %), zatímco náklady spojené s realizací terénní sociální práce je nutné z 30 %

spolufinancovat. V regionu Prostějovska v současné době působí AP na ZŠ a MŠ Prostějov v Kolárově ulici, ZŠ a MŠ Kostelec na Hané, ZŠ Dobromilice a ZŠ Hrubčice.

4.3 Poruchy chování u dětí

Výzkum Institutu pro kriminologii a sociální prevenci potvrdil, že trestná činnost dětí a mladistvých se v mnoha ohledech liší od trestné činnosti ostatních věkových skupin pachatelů.²² To je dáno stupněm psychického a somatického vývoje, vlastnostmi, zkušenostmi i motivy k páčání trestné činnosti (časté spolupachatelství, omezené plánování, větší emotivnost atd.). Děťští a mladiství delikventi se dle uvedeného výzkumu často rekrutují z rodin s kriminální zátěží, z rodin rozvrácených a sociálně a kulturně dezintegrovaných.

Ze strany společnosti je kriminalita páčána dětmi a mládeží považována za zvlášť závažnou sociální deviaci především z těchto hlavních důvodů:

- Páčání protiprávního jednání je považováno za neslučitelné s mladým věkem. Veřejnost má v případě opakujících se poruch v chování dětí snahu tyto děti stigmatizovat a vyloučit ze společnosti jako zcela nepřijatelné. V rámci potlačení těchto trendů byla *zákonem č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže* upravena absolutní mlčenlivost o osobě dětských delikventů.
- Specifické viktimologické zaměření dětských pachatelů trestné činnosti. S ohledem na své fyzické a psychické možnosti se zaměřují převážně na nejvíce zranitelné skupiny obětí jako jsou ostatní děti, důchodci, ženy apod. Trestné činy vůči těmto skupinám obyvatel veřejnost vnímá jako zvlášť zavrženíhodné.

Obdobně jako v jiných případech převládá i mezi romskými dětmi zejména majetková, případně násilná trestná činnost spojená s majetkovým prospěchem. Za jednoznačně specifickou činnost, kterou jsme na Prostějovsku zaznamenali

---

²² Podrobněji na: <http://www.mvcr.cz/aktualit/sdeleni/2001/delikven.html>.

ve dvou případech (výhradně u Romů), lze považovat krádeže osobních věcí z nákupních košíků ve velkých nákupních centrech. Takového jednání se vždy dopouští romské dívky mladší 15 let a svou činnost provádějí v rámci celé ČR. Bohužel se ani v jednom z těchto případů dosud nepodařilo prokázat, že byla tato činnost podporována jejich rodiči. Dívky jsou si vědomy toho, že uvedené činy mají většinou charakter přestupku, za nějž nejsou vzhledem k věku odpovědny. Rovněž tzv. kapesních krádeží se v našem regionu dopouštějí takřka výhradně Romové (nelze statisticky doložit – vychází ze zkušeností kurátorů pro mládež).

4.3.1 Činnost orgánů sociálněprávní ochrany dětí

Výchovné potíže nezletilých jsou sledovány orgány sociálněprávní ochrany dětí (dále jen OSPOD), jimiž jsou krajské úřady, obecní úřady obcí s rozšířenou působností, obecní úřady, ministerstvo a úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí – upraveno *zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálněprávní ochraně dětí*. Pro působení v oblasti výchovných problémů jsou nejdůležitější obecní úřady (základní preventivní činnost, vyhledávání dětí, pohovory ad.) a obecní úřady obcí s rozšířenou působností (dříve OkÚ). Níže v tabulce a v *Příloze* této práce jsou uvedeny vybrané údaje vycházející z evidence kurátorů pro mládež působících při MěÚ v Prostějově, které mohou poskytnout pravděpodobně nejkomplexnější pohled na dětskou sociální deviaci v regionu. Je důležité si uvědomit, že do roku 2002 zahrnují statistické údaje území celého okresu Prostějov, od tohoto data už pouze správní obvod MěÚ v Prostějově III. V evidenci se nikdy nesledovalo, které národnosti jsou evidovány. Dle odhadů pracovníků oddělení sociální prevence tvoří děti z romských rodin cca 15–19 % klientů.

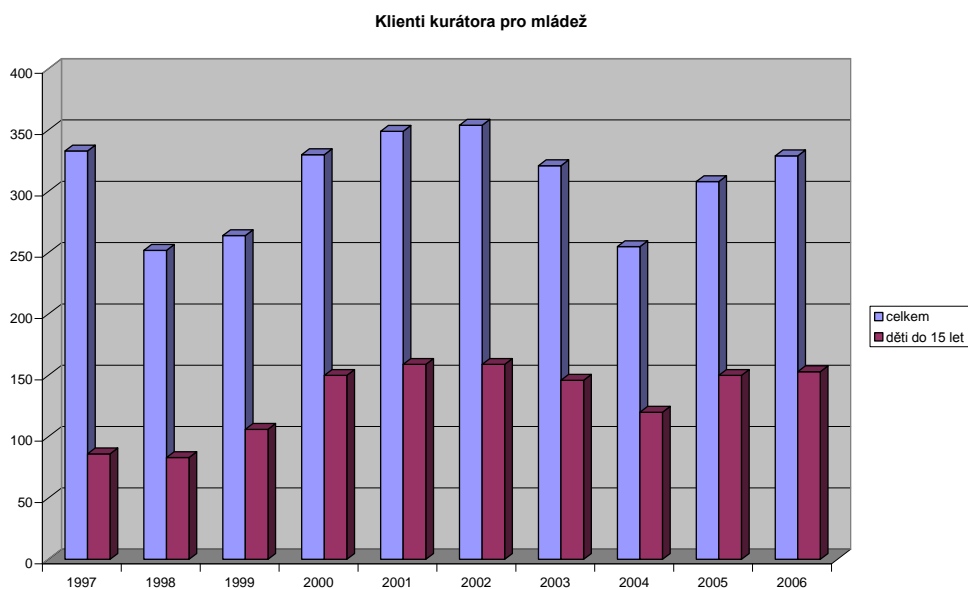
Tabulka 1: Klienti kurátora pro mládež

rok	klienti	děti do 15 let	z toho dívek	mladistvých	z toho dívek
1997	333	86	16	247	34
1998	252	83	17	169	28
1999	264	106	18	158	30
2000	330	150	32	180	36
2001	349	159	32	190	39
2002	354	159	40	195	33
2003	321	146	45	175	32
2004	255	120	34	135	26
2005	308	150	44	158	38
2006	329	153	42	176	47

Zdroj: Roční výkazy o výkonu SPOD, MěÚ PV III.

Pozn.: Klienti kurátora pro mládež – celkový počet evidovaných spisů ohrožené mládeže, s nimiž se v daném roce pracovalo. Jeden spis vždy zahrnuje všechny děti stejných rodičů. Některé tak zahrnují více než jedno dítě.

Graf 1: Klienti kurátora pro mládež

Zdroj: Roční výkazy o výkonu SPOD, MěÚ PV III.

4.3.2 Preventivní aktivity ve městě Prostějově zaměřené na mládež

Projekty, které jsou zaměřeny na prevenci kriminality, město Prostějov realizuje v samostatné působnosti od roku 2000. Na prevenci sociální patologie u dětí a mládeže jsou zaměřeny jednak víkendové akce a letní dětské tábory pořádané pro děti vedené v evidenci dle *zákona č. 359/1999 Sb., o sociálněprávní ochraně dětí.*

Počet romských dětí, které se těchto akcí účastní, je poměrně malý, protože:

- nejsou zvyklé na delší pobyty mimo domov
- často nemají základní vybavení odpovídající pobytu v přírodě
- oboustranný skrytý rasismus existuje i mezi dětmi a romské děti se nerady účastní společných akcí s většinovou populací

Mimo tyto projekty se každoročně pořádá i jedna až dvě akce určené výhradně pro děti z minoritních skupin. Bývají zpravidla jednodenní a organizačně je zabezpečují pracovníce oddělení sociální prevence. Dalšími projekty zaměřenými z části na nezletilé jsou projekty Informačního centra prevence Městské policie v Prostějově (přednášková činnost na školách, soutěže aj. – realizováno bez rozlišení etnik).

4.4 Drogová závislost

Termín drogová závislost nahradil starší termíny jako toxikomanie či narkomanie. Definice se časem proměňovaly, ale základ tvořilo vždy několik bodů:

- nezvladatelná, neodolatelná touha po opakovaném braní drogy
- tendence ke zvyšování dávek
- existence psychické či fyzické závislosti na určité droze
- negativní důsledky pro jedince a společnost

Drogu definujeme jako přírodní nebo syntetickou látku, která má psychotropní účinek, tj. ovlivňuje nějakým způsobem naše prožívání okolní

reality, mění naše „vnitřní“ naladění – působí na psychiku a může vyvolat závislost. Jednotlivá kritéria závislosti však mohou být u různých typů drog různá, někdy mohou i chybět. Objevují se stále nové drogy a rovněž dělení drogových závislostí se často mění především proto, že lidé, kteří jsou na drogách závislí, hledají nové a nové psychotropně působící látky k uspokojování svých potřeb. Užívání drog a výběr jednotlivých druhů jsou zřejmě závislé na faktorech jako je geografická lokalita, sociálně-ekonomická struktura společnosti, pohlaví a osobnost, charakterizujících jednotlivé společenské struktury, v nichž se toxikomani převážně soustřeďují.

Světová zdravotnická organizace navrhl členění drogových závislostí do následujících skupin:²³

- alkoholo-barbiturátový typ (např. Diazepam, Meproamat)
- amfetaminový typ
- kanabisový typ (např. hašiš, marihuana)
- kokainový typ
- halucinogenní typ (např. mescalín, LSD)
- opiátový typ (např. Alnagon)
- solvenciový typ, tzv. sniffing (např. čichání toluenu, acetonu)
- nikotinismus
- kofeinismus

Jiné možné dělení drog je na měkké a tvrdé, nebo lehčí či těžké, kde hlavním kritériem je především míra rizika vzniku závislosti. Jiné členění, užívané např. v Holandsku, rozděluje drogy na skupinu s akceptovatelným, přijatelným rizikem a na skupinu s rizikem nepřijatelným.

Z pohledu veřejnosti je jako hlavní negativum drogových závislostí vnímána celková destrukce osobnosti (odlišná dle typu zneužívaných látek) a trestná

---

²³ Převzato z

<http://www.zkola.cz/zkedu/zaskolou/socialnepatologickejvyajejichprevence/zavislosti/zavislostobecne/15704.aspx>.

činnost páchaná v souvislosti s drogovou závislostí. Tu lze rozdělit do dvou základních oblastí na:

- trestnou činnost páchanou s cílem získat návykovou drogu
- trestnou činnost páchanou po jejím požití

Při sledování drogových závislostí v romské komunitě je, dle zkušeností terénních pracovníků, patrný rozdíl mezi Romy olašskými a Romy slovenskými. Olaští Romové tvoří uzavřenější komunitu, do níž je pro terénní pracovníky obtížnější proniknout, a častěji se zde setkáváme se zneužíváním tvrdých drog opiátového nebo amfetaminového typu. Oproti tomu u slovenských Romů (zejména mezi mládeží) je více rozšířené zneužívání drog solvenciového typu. Rozdíly mezi oběma komunitami se však již částečně stírají. Patrné je rovněž i částečné stírání rozdílu primární tvrdé drogy u olašských Romů a většinové populace, kdy olašskými Romy dříve preferovaný heroin je v poslední době vytlačován pervitinem.

4.4.1 Závislosti u dětí a mládeže

Sledování prevalence užívání jakýchkoliv nelegálních látek u dětí a mládeže je důležitým indikátorem pro odhadování dalšího vývoje zneužívání drog a doprovodné trestné činnosti. Obdobně jako u ostatních skupin bývá totiž i u dětí drogová závislost doprovázena trestnou činností.

Za nejrozsáhlejší sociologické šetření, které se věnuje závislostem u dětí (15–16 let, v ČR rozšířeno i o 17–18 let) můžeme považovat *Evropskou školní studii o alkoholu a jiných drogách* (ESPAD),²⁴ iniciovanou Radou Evropy. Vedle možnosti srovnání regionálních rozdílů jak v ČR, tak v rámci Evropy, a rozdílů genderových nabízí studie i vysledování možných trendů.

Ze srovnání vývoje mezi lety 1995–2003 se zdá, že zatímco celoživotní prevalence u většiny nelegálních drog zůstává na přibližně stejné úrovni, prevalence konopných drog a extáze má výrazný růstový trend.

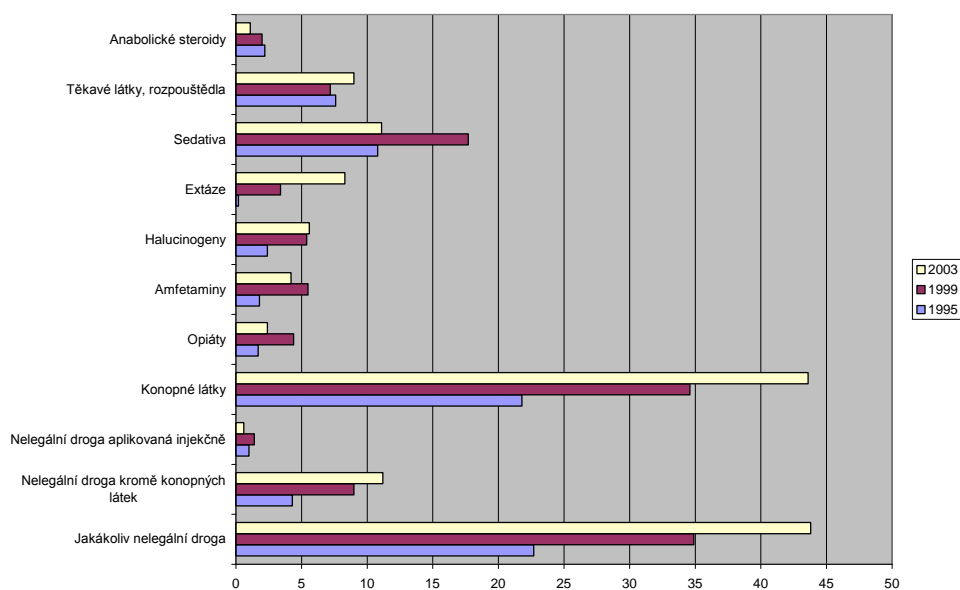
²⁴ Více na http://www.drogy-info.cz/index.php/o_nas/klicove_indikatory/populacni_pruzkumy/evropska_skolni_studie_o_alcoholu_a_jinych_drogach.

Tabulka 2: Celoživotní prevalence užívání nelegálních drog (v %)

Druh návykové látky	1995	1999	2003
Jakákoliv nelegální droga	22,7	34,9	43,8
Nelegální droga kromě konopných látek	4,3	9	11,2
Nelegální droga aplikovaná injekčně	1	1,4	0,6
Konopné látky	21,8	34,6	43,6
Opiáty	1,7	4,4	2,4
Amfetaminy	1,8	5,5	4,2
Halucinogeny	2,4	5,4	5,6
Extáze	0,2	3,4	8,3
Sedativa	10,8	17,7	11,1
Těkavé látky, rozpouštědla	7,6	7,2	9
Anabolické steroidy	2,2	2	1,1

Zdroj: Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD)²⁵

Graf 2: Celoživotní prevalence užívání nelegálních drog (v %)

²⁵ Tamtéž.

4.4.2 Drogové závislosti v regionu Prostějovska

Protidrogová prevence v regionu Prostějovska je realizována víceúčelovým kontaktním centrem Želva, které provozuje sdružení Podané ruce. Kontaktní centrum zajišťuje veškeré formy primární prevence a kontaktní a poradenský program v K-centru a terénní programy, včetně výměnného programu. V době existence romské kolonie U svaté Anny pracovali členové sdružení i s touto komunitou. Po asanaci uvedené lokality a přestěhování obyvatel se nepodařilo udržet kontakty se zde žijícími Romy.

Z níže uvedených podkladů vyplývá, že v roce 2006 využilo služeb K-centra 81 injekčních uživatelů drog (většina z nich žije přímo ve městě Prostějově). Na základě výpočtů multiplikačních metod se však odhaduje, že klientů problémově užívajících drogy by v Prostějově mělo být cca 250–300. Pokles počtu těchto uživatelů (tzv. problémové užívání drog) v roce 2005 nebyl způsobem poklesem četnosti v populaci, ale nižšími prostředky na výkon terénních aktivit. Nízký počet kontaktovaných uživatelů, kteří mají jako svou primární drogu extázi, je způsoben relativně sociálně nezávadným užíváním této drogy a skutečností, že v Prostějově je málo typických příležitostí pro užívání extáze (taneční kluby apod.), její uživatelé tak za podobnými akcemi z Prostějova vyjíždějí a drogu užívají jinde, v místě konání.

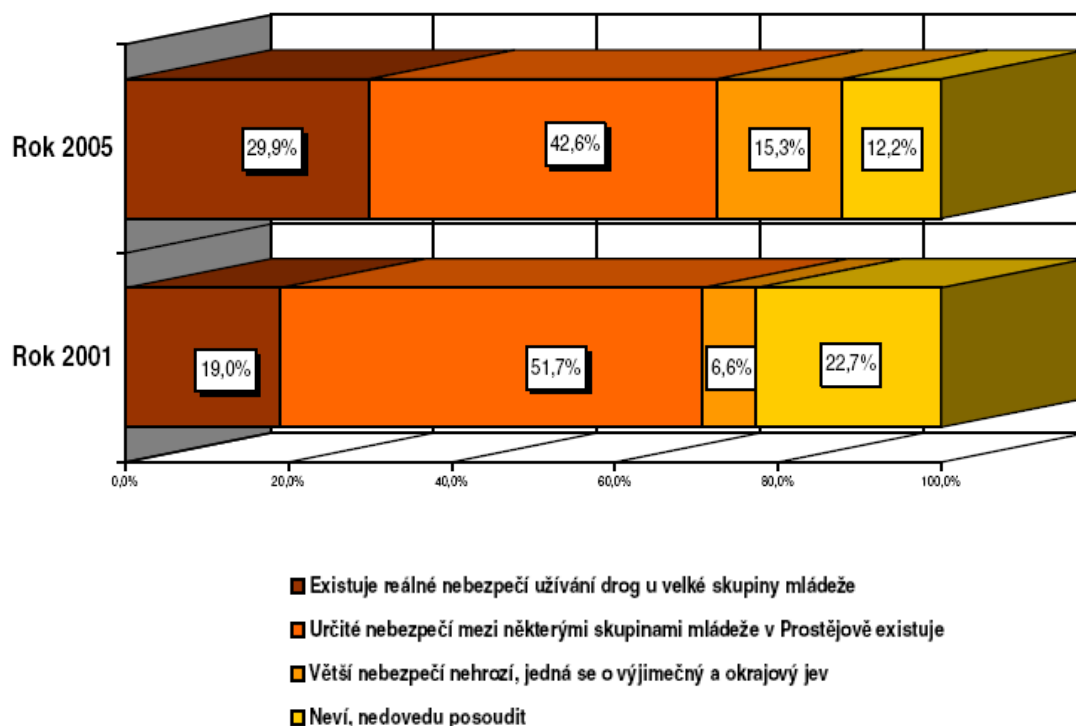
Tabulka 3: Kontaktní a terénní program – počet klientů a kontaktů

	2004	2005	2006
Počet klientů	125	89	163
- z toho injekčních uživatelů drog	87	49	81
- z toho mužů	63	44	105
- z toho se základní drogou heroin	1	0	1
- z toho se základní drogou pervitin	96	64	109
- z toho se základní drogou kanabinoidy			47
- z toho se základní drogou extáze	3	0	0
- z toho se základní drogou těkavé látky	19	2	5
- z toho se základní drogou Subutex (legálně)	0	0	1
Průměrný věk klienta	23,1	25,1	24,04
Počet neuživatelů, kteří využili alespoň jednu službu programu	38	10	41
Počet prvních kontaktů	31	50	72
Počet kontaktů celkem	985	660	1809
Počet vydaných injekčních jehel	9 900	4 330	1 3505

Zdroj: Sdružení Podané ruce

Zajímavou vypovídací hodnotu poskytuje i sociologický průzkum s názvem *Vnímání pocitu ohrožení obyvatel města Prostějova*, který byl prováděn v letech 2001 a 2005.²⁶ Zadavatelem průzkumu bylo město Prostějov a realizátorem AUGUR Consulting, s. r. o. Na otázku „*Myslíte si, že v Prostějově existuje reálné nebezpečí ohrožení větší skupiny mládeže užíváním návykových látek (drog), nebo se jedná spíše o výjimečný, okrajový jev?*“ odpovídali občané následovně:

Graf 3: Sociologický průzkum

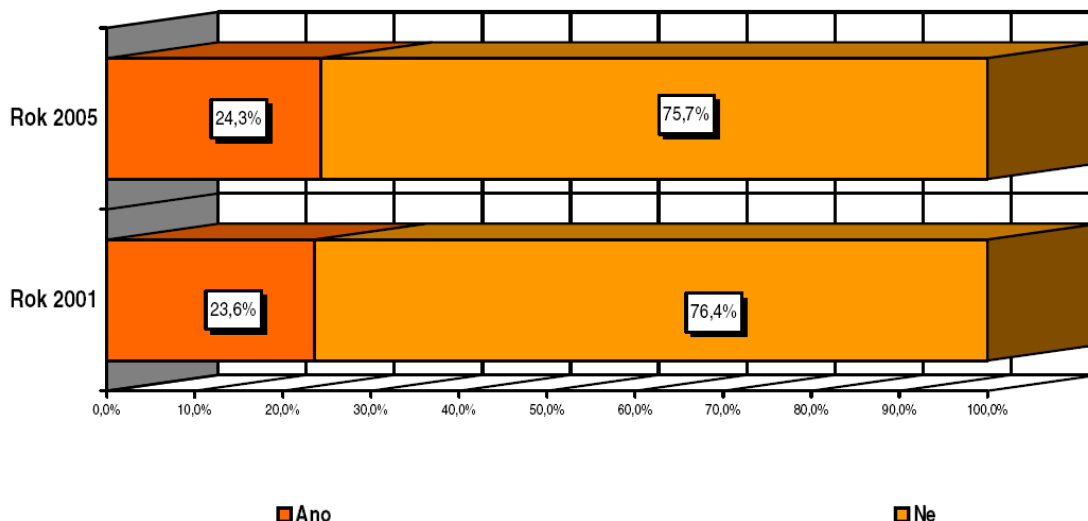
Zdroj: AUGUR Consulting, s. r. o.

Rozšíření extrémních postojů a zejména snížení počtu občanů, kteří vybranou oblast nedovedou posoudit, lze považovat za úspěch preventivních kampaní, na nichž jsou obyvatelům poskytovány nové informace. Jako důkaz, že k nárůstu počtu odpovědí „*Existuje reálné nebezpečí užívání drog u velké skupiny mládeže*“ nedošlo v důsledku nárazového rozšíření drogové dostupnosti, dodáváme následující srovnávací graf z téhož výzkumu. Z něj plyne, že se prakticky nemění počet obyvatel, kteří by dokázali určit, kde je v Prostějově možné drogu získat.

²⁶ Závěrečná zpráva dostupná na:
http://www.mestopv.cz/files/MP/Zaverecna_sprava_Augur_soc._vyzkum_2005.pdf.

Graf 4: Sociologický průzkum

Dokázal(a) byste říci, kde se v Prostějově podle Vás dají koupit drogy?
Srovnávací graf

Zdroj: AUGUR Consulting, s. r. o.

4.5 Prostituce a obchod s lidmi

Mezi pojmy prostituce a obchod s lidmi nelze klást rovnítko. V případě prostituce totiž můžeme hovořit i o tzv. dobrovolné prostituci, kdy žena (nebo muž) není k prostituci nucena jinou osobou a má možnost svobodně se rozhodnout, pokud jde o podmínky, za jakých ji bude vykonávat. Prostituce pak není obchodem s lidmi. Rovněž ne každý obchod lidmi musí směřovat k vykonávání nedobrovolné prostituce, což nejlépe vyplývá z definice obchodování s lidmi dle OSN obsažené v čl. 3 Protokolu OSN o prevenci, potlačování a trestání obchodování s lidmi, zvláště se ženami a dětmi. Protokol je součástí mezinárodní *Úmluvy o nadnárodním organizovaném zločinu*²⁷ a píše se v něm:

„Obchodování s lidmi znamená: najímání, přepravu, převoz, přechovávání nebo přijetí osob za účelem zneužívání za pomoci hrozby, použití síly nebo jiných forem donucení, za pomoci únosu, podvodu, uvedení v omyl nebo zneužití moci či stavu bezbrannosti nebo pomoci předání nebo přijetí plateb či

²⁷ Citováno z http://www.mvcr.cz/rs_atlantic/data/files/konvence_osn.pdf.

výhod, a to za účelem získání souhlasu osoby mající kontrolu nad jinou osobou. Zneužívání zahrnuje přinejmenším:

- *zneužívání prostituce jiných*
- *jiné formy sexuálního zneužívání*
- *nucenou práci nebo poskytování služeb*
- *otroctví, nebo podobné praktiky jako otroctví*
- *nevolnictví*
- *odnětí orgánů*

Souhlas oběti obchodování s lidmi se zamýšleným zneužíváním nebude brán v úvahu, jestliže byl použit jakýkoliv způsob nátlaku uvedený výše.

Najímání, přeprava, převoz, přechovávání nebo přijetí dítěte pro účely zneužívání bude považováno za obchodování s lidmi, i když nezahrnuje některý ze způsobů uvedených výše. Dítě znamená jakoukoliv osobu mladší osmnácti let.“

4.5.1 Obchod s lidmi v České republice

V České republice byl nárůst obchodování s lidmi zaznamenán ve spojitosti se specifickou migrační situací po pádu železné opony na počátku 90. let minulého století, kdy se zejména ženy z východní Evropy staly hlavním zbožím na západoevropském trhu; zasažena byla i Česká republika. Během 90. let klesal postupně podíl České republiky jako země, která je zdrojem pro obchodování s lidmi, a ČR se postupně stávala – díky své ekonomické úrovni a sousedství se SRN a Rakouskem – atraktivní cílovou zemí.

Nejčastějším zdrojem obětí obchodování s lidmi pocházejících z České republiky jsou oblasti s velkou nezaměstnaností a města s rozvinutějším cestovním ruchem a zvýšenou nabídkou i poptávkou všech druhů sexuálních služeb. Jako nejrizikovější lokality jsou uváděny severní Čechy, západní Čechy, pohraničí, severní Morava, Praha a Brno. Potenciální oběti jsou vyhledávány mezi osobami nespokojenými s výdělkem, nacházejícími se v obtížných

životních situacích a ženami provozujícími prostituci. U nezletilých je navíc využívána jejich vyšší bezbrannost a naivita.

Mezi zdrojové země patří nejčastěji Ukrajina a další státy bývalého SSSR, Slovensko, Rumunsko, Bulharsko, objevují se i ženy z Vietnamu, Číny, Filipín, Thajska a zemí bývalé Jugoslávie. Nejnovějším „trendem“ jsou ženy z Afriky, zejména z Nigérie a Konga. Ženy pobývají na území ČR v rámci turistického víza, na falešné pozvání nebo ilegálně.

Pokud mluvíme o obchodu s českými ženami, hlavními cílovými zeměmi jsou zejména Německo a Rakousko, dále Itálie, Francie, Španělsko, Nizozemsko, Švýcarsko, Belgie a USA.²⁸

Z nemnoha sociologických průzkumů, které se tématem prostituce na území ČR věnovaly, vyplývá, že Romové jsou zastoupeni jak mezi osobami prostituci provozující, tak ji organizující. Získat jakákoliv zobecnitelná data však není možné. Podrobněji viz např. Zpráva z projektu *Pilotní výzkum mezi zákazníky komerčních sexuálních služeb ve dvou příhraničních regionech České republiky*.²⁹

4.5.2 Prostituce a obchod s lidmi v Prostějově

Lze konstatovat, že trestné činy kuplířství a obchodování s lidmi nebyly ve městě Prostějově zaznamenány ani policií ani jinými organizacemi. Existují zde sice podniky a soukromé byty, v nichž jsou komerční sexuální služby nabízeny, neexistují však jakékoliv indicie, jež by svědčily, že by zde byla provozována nedobrovolná prostituce. Vzhledem k poloze a socioekonomickému zázemí náš region není vhodný ani k obchodování s lidmi.

Rovněž celková úroveň ostatních mravnostních trestných činů je velmi nízká (4 až 6 ročně) a v posledních třech letech je Policií ČR OŘ Prostějov řešena se 100% objasněností.

---

²⁸ Srov. <http://www.icm.uh.cz/str/socialnepatologickejvy/socialne-patologickejvy/obchodovani-s-lidmi>.

²⁹ Dostupné na: http://www.mvcr.cz/rs_atlantic/data/files/iom-projekt-2005.pdf.

4.6 Lichva

Lichva (někdy též úžera), tedy půjčování na vysoký, často až stoprocentní měsíční úrok, je značně rozšířený fenomén ve všech vyloučených společnostech, jež často tvoří nejchudší složku společnosti. Nejde přitom o specifikum českých ghatt ani některých menšin. Je však typické, že lichva se rozmáhá především v chudinských ghettech, a ta jsou v rámci ČR vytvářena převážně Romy. Důvodů, proč se lichva tolik nerozmáhá v oblastech, kde nejchudší obyvatelé žijí atomizovaně, může být několik:

- Práce v ghettech umožňuje lichvářům splynout s místní komunitou a snižuje jejich „logistické náklady a rizika“.
- Obyvatelé ghatt obvykle vědí, kdo půjčky poskytuje, a snadněji si poskytnutí půjčky sami zprostředkují.
- Život v ghettu likviduje jakékoliv sociální vazby s okolním prostředím, a jeho obyvatelé tak nemají možnost obrátit se jinam než na lichváře.
- Pro orgány činné v trestním řízení je odhalování lichvy velmi náročné, protože oběti se bojí na tyto orgány obrátit. K odhalování lichvářských praktik tak často přispívá terénní sociální práce, která se do chudinských ghatt zaměřuje více než na izolované rodiny.

4.6.1 Lichva v ČR

Český právní řád popisuje lichvu v § 253 zákona č. 140/1961 Sb., *trestního zákona*, následujícím způsobem: „(1) Kdo zneužívá něčí tísně, nezkušenosti nebo rozumové slabosti nebo něčího rozrušení dá sobě nebo jinému poskytnout nebo slíbit plnění, jehož hodnota je k hodnotě vzájemného plnění v hrubém nepoměru, nebo kdo takovou pohledávku uplatní nebo v úmyslu uplatnit ji na sebe převede, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta nebo peněžitým trestem. (2) Odnětím svobody na šest měsíců až pět let bude pachatel potrestán, získá-li činem uvedeným v odstavci 1 značný prospěch.“

Lidé žijící v českých ghettech hospodaří s velmi podprůměrnými měsíčními příjmy. Nejenže nemají žádný větší majetek a úspory, ale jsou existenčně

ohrožení každým mimořádným výdajem. Chudí lidé, kteří si nesou nálepku nejhůře postavených členů společnosti, jsou bez zaměstnání a perspektivy, nedosáhnou na standardní způsob půjčení peněz. Nejsou rovněž schopni investic, které by v budoucnu zúročily počáteční vložený kapitál.

V rámci relativně uzavřeného ekonomického systému ghett se proto prosazují lichváři, kteří půjčují peníze na vysoký úrok často bez jakékoliv smlouvy. Jsou integrální součástí ghetta, často v něm žijí v sousedství ostatních lidí. Mají podstatně vyšší životní standard, někdy je lze v ghettu rozpoznat podle vnějších znaků (žijí v rekonstruovaném domě, mají automobil, kvalitní oblečení). Většinou se jedná o celé rodiny až klany vyznačující se značnou fyzickou silou, neformální autoritou a mocenským postavením. V některých případech jsou lichváři dokonce propojeni s místní formální mocenskou strukturou. Jejich služby jsou všem lidem v ghettu známy. V Česku existují ghetta, kde klientela lichvářských klanů čítá i polovinu všech obyvatel.

Lichváři tvoří de facto elitu ghetta. Jsou to většinou schopní, ekonomicky uvažující lidé. Využívají toho, že jsou nositeli podobných vnějších znaků, které jim umožňují koexistovat v rámci ghetta a provozovat v něm své nezákonné vyděračské aktivity. Celý systém lichvy je založen na neustálém splácení vysokých úroků, které jsou nastaveny v takové výši, aby je klienti závislí na příjmech ze sociálních dávek nikdy nedokázali splatit. Pokud si půjčíte například pět tisíc, za měsíc musíte vrátit deset. Protože deset tisíc je podstatný díl, někdy dokonce téměř celý váš měsíční příjem, vrátíte sice deset tisíc, ale lichvář vám v zápětí půjčí znovu pět tisíc na živobytí. Stáváte se věčným klientem, který každý měsíc odevzdá polovinu svých příjmů lichváři. V některých místech lze pozorovat, jak lichváři odebírají sociální dávky svým klientům bezprostředně po převzetí peněz na poště. V českých poměrech je však lichva spíše skrytá zrakům veřejnosti a lichváři si pro své úroky chodí přímo do bytů svých klientů.

Vzhledem k velké prostorové i sociální izolaci ghett jsou tato místa daleko více řízena podle neformálních pravidel stanovených zejména lichváři, která jsou odlišná od zákonných norem české společnosti. Represivní složky státu

však mají jen velmi málo informací o lichvářských praktikách v ghettech a samy vesměs nevyvíjejí dostatečnou aktivitu k potírání lichvy. Zároveň jim chybí podpora ze strany samotných postižených. Ti se bojí o lichvě veřejně hovořit, čelí totiž výhrůžkám ze strany lichvářů. Ti, kteří se rozhodnou svědčit, bývají lichváři surově psychicky i fyzicky týráni.

Lichva je jedním z největších důvodů pro migraci lidí mezi ghetty po České republice. Vysoký a dlouhodobý dluh vedoucí k totální frustraci a zubožení klienta ho donutí pokusit se o útěk z ghetta do jiného, vzdáleného místa. Ti nejodvážnější se pokouší emigrovat do zahraničí. Od 90. let minulého století lze pozorovat sofistikované mutace lichvy. Jedná se například o skupování domů v ghettech v rámci privatizace, po kterém jsou nájemníci-klienti nuceni podepisovat s novým majitelem-lichvářem nové nájemní smlouvy, např. na deset tisíc korun měsíčně za byt 1+1. Často je také v nové nájemní smlouvě uvedena nižší částka, např. dva tisíce korun, a zbylých osm tisíc majitel vybírá bez náležitě smlouvy (Jakoibek, Hirt, 2004).

4.6.2 Lichva v Prostějově

Obdobně jako v případě nedobrovolné prostituce a obchodu s lidmi lze i u lichvy konstatovat, že nebyla na Prostějovsku zaznamenána. Potencionální prostředí pro vznik lichvy, romské ghetto, kolonie U svaté Anny, bylo v Prostějově asanováno v roce 2003 a jeho obyvatelé byli přestěhováni do jiných oblastí města a obcí v jeho okolí. V současné době tak v našem regionu neexistuje žádná typická oblast, která by podporovala vznik prostředí vhodného pro aktivity lichvářů. V regionu sice je několik oblastí, u nichž částečné riziko vzniku nového ghetta existuje, ale situace v nich je stále monitorovaná.

Terénní sociální pracovníci působící na Prostějovsku tvrdí, že se u svých klientů setkávají s předlužením a následnými problémy se splácením úvěrů poskytnutých legálními institucemi, jež nabízejí půjčky.

4.7 Kriminalita a kriminogenní faktory

Zaměřujeme-li se na vnímání romské komunity majoritní společností, je právě otázka kriminality otázkou nejzávažnější. Zatímco případy lichvy v romských ghettech se života v majoritní společnosti prakticky nijak nedotýkají a v oblasti prostituce jej ovlivňují negativně pouze v oblasti mravní (nebo naopak pozitivně jako uživatele služeb), u kriminality je situace zcela odlišná. Validní sociologické studie ani statistická data, která by tuto problematiku mapovala, bohužel nejsou k dispozici. Můžeme se proto setkat jak s názory, které jakýkoliv zvýšený podíl Romů na kriminalitě popírají, tak s tvrzeními, která větší zastoupení Romů mezi pachateli trestných činů potvrzují. Blíže pravdě je zřejmě druhá skupina názorů.

K tomu, že podíl Romů na podílu trestné činnosti je nadparitní, však nevedou důvody etnické. Musíme si uvědomit, že kriminalita je až projevem existence a kumulace ostatních sociálně patologických jevů, sociálního vyloučení a chudoby. V některých oblastech je nezaměstnanost v romské komunitě až 90%. Tam, kde by Romové pracovat mohli, působí sociální systém značně kontraproduktivně. Při objektivně nízké vzdělanosti a vícečlenných rodinách nemá získání legálního zaměstnání pro Romy praktický význam. Možnost zvýšit rodinné příjmy pak poskytuje pouze šedá ekonomika, která se prolíná s kriminalitou.

4.7.1 Vývoj kriminality ve městě Prostějově

Dle hodnocení jakékoliv zaznamenané trestné činnosti, jejího složení a dynamiky je okres Prostějov hodnocen jako rizikový (podrobněji viz *Metodika přípravy programu prevence kriminality na místní úrovni – Partnerství na rok 2007*, bod 2.3 Sestavení pořadí rizikovosti obcí.³⁰

Při sledování vývoje indexu nápadu trestné činnosti (nápad trestné činnosti přepočtený na 10 000 obyvatel území) můžeme vyzorovat níže uvedené trendy.

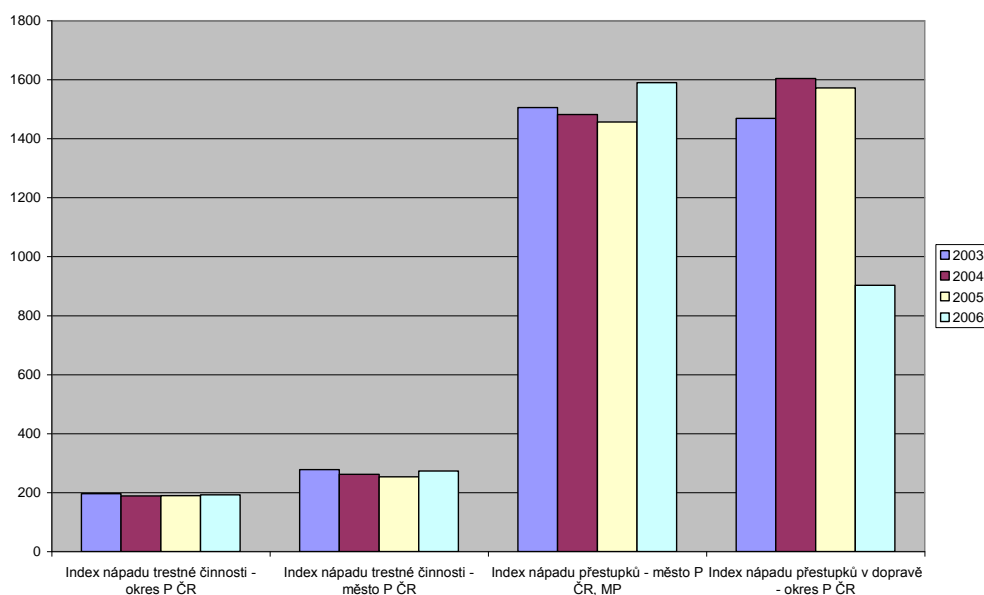
³⁰ Dostupné na: http://www.mvcr.cz/prevence/formular/metodika_part07.doc.

Tabulka 4: Bezpečnostní situace v okrese Prostějov

Kritérium / rok	2003	2004	2005	2006
Index nápadu trestné činnosti – okres P ČR	196,13	188,48	189,76	192,40
Index nápadu trestné činnosti – město P ČR	277,71	261,58	253,01	273,42
Index nápadu přestupků – město P ČR, MP	1 505,00	1 482,00	1 456,85	1 589,56
Index nápadu přestupků v dopravě – okres P ČR	1 468,58	1 604,13	1 571,79	903,23

Zdroj: Program prevence kriminality na místní úrovni Partnerství 2007, Prostějov – bezpečné město

Graf 5 : Bezpečnostní situace v okrese Prostějov

Zdroj: Program prevence kriminality na místní úrovni Partnerství 2007, Prostějov – bezpečné město

Na nárůstu indexu nápadu trestné činnosti v roce 2006 se podílelo zejména přeřazení řady dřívějších dopravních přestupků do trestných činů, které vyvolala novelizace zákona č. 361/2000 Sb., o provozu na pozemních komunikacích. Je také důležité si uvědomit, že index ovlivňují obě jeho části, tedy nejen samotný nápad trestné činnosti, ale i počet obyvatel, k němuž je vztažen. Ve sledovaném období se počet obyvatel města Prostějova snížil o cca 1 500. Vedle obecných demografických trendů se na tom podílí i skutečnost, že obce v okolí města Prostějova se snaží připravovat pozemky pro výstavbu rodinných domů, zatímco v Prostějově je těchto pozemků nedostatek. To zapříčiňuje, že ve městě Prostějově dochází k poklesu počtu obyvatel, kteří

z hlediska kriminality zpravidla patří do bezproblémové části populace, a tak se negativně ovlivňuje pohyb indexu nápadu trestné činnosti.

4.7.2 Vnímání pocitu ohrožení obyvatel města Prostějova, postoj k romské komunitě

Stejně jako v celé ČR není ani v Prostějově možné dopátrat ze spolehlivých statistických údajů, nakolik se v tomto městě Romové podílejí na celkovém nápadu trestné činnosti. Zjevné bezpečnostní obavy spojené se soužitím s Romy však můžeme vyzorovat z odpovědí sledovaných ve výše uvedeném sociologickém průzkumu *Vnímání pocitu ohrožení obyvatel města Prostějov*. Průzkum byl v Prostějově realizován v letech 2001 a následně 2005, což umožňuje i vytvoření srovnávacích grafů. Zaměříme-li se na vnímání Romů, jsou zajímavé zejména změny, ke kterým došlo v souvislosti s asanací romské kolonie U svaté Anny v roce 2003. Zatímco v roce 2001 byla sv. Anna vybrána jako nejnebezpečnější místo Prostějova, v roce 2005 se již tato odpověď nevyskytuje (na 1. místě byla vystřídána další lokalitou, kde žije více Romů). Asanace kolonie měla i vliv na skutečnost, že Romové se jako hlavní důvod bezpečnostních obav ve vybraných lokalitách města posunuli z prvního místa na místo druhé.

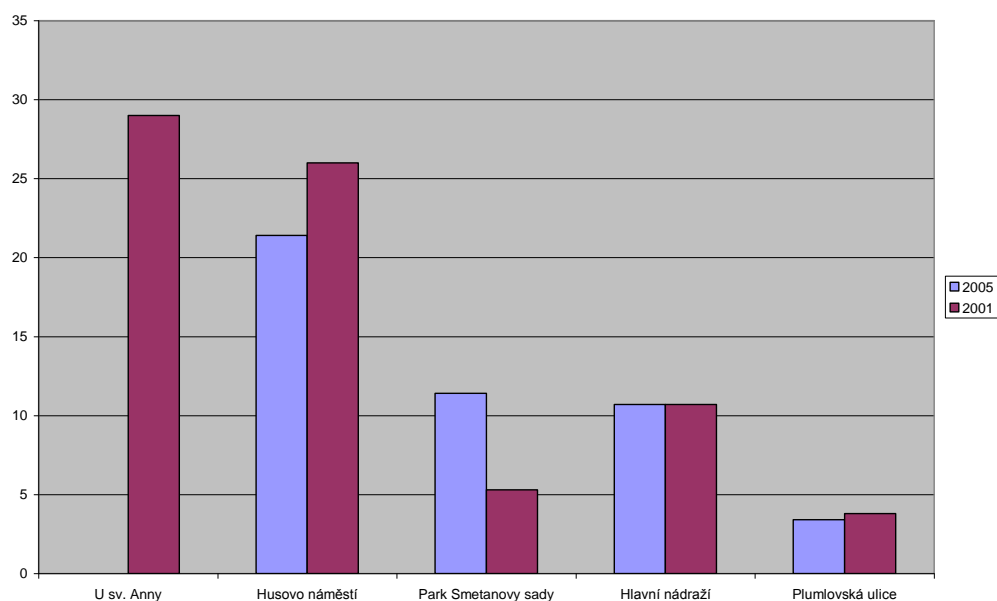
Vybereme-li tedy lokality, které občané uváděli v obou průzkumech (a lokalitu U sv. Anny). Dostaneme následující srovnání:

Tabulka 5: Lokalizace rizikových míst ve městě

	2005	2001
U sv. Anny	0	29,0
Husovo náměstí	21,4	26,0
Park Smetanovy sady	11,4	5,3
Hlavní nádraží	10,7	10,7
Plumlovská ulice	3,4	3,8

Zdroj: AUGUR Consulting, s. r. o.

Graf 6: Lokalizace rizikových míst ve městě

Zdroj: AUGUR Consulting, s. r. o.

Přesné znění otázky pokládané v průzkumu: „*Jestliže se Vy nebo členové Vaší domácnosti cítíte být výrazněji ohroženi kriminalitou v některé ulici či jiném veřejném prostranství našeho města, ukažte prosím toto místo na mapě.*“

Velmi podobné byly i odpovědi na otázku: „*Ve které části města, z hlediska pocitu bezpečí, byste bydlel(a) nejméně rád(a)?*“

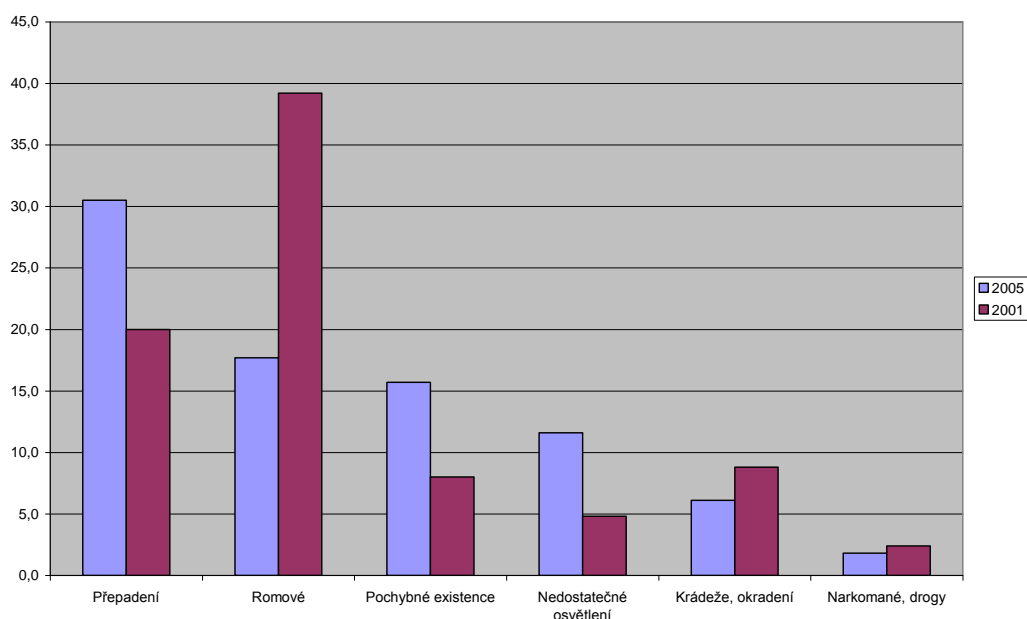
Otázky byly pokládány jako volné (bez nabízených variant odpovědí).

Tabulka 6: Důvody obav z rizikových míst ve městě

	2005	2001
Přepadení	30,5	20,0
Romové	17,7	39,2
Pochybné existence, opilci, bezdomovci, exhibicionisté ap.	15,7	8,0
Nedostatečné osvětlení	11,6	4,8
Krádeže, okradení	6,1	8,8
Narkomané, drogy	1,8	2,4

Zdroj: AUGUR Consulting, s. r. o.

Graf 7: Důvody obav z rizikových míst ve městě

Zdroj: AUGUR Consulting, s. r. o.

Přesné znění otázky pokládané v průzkumu: „Z jakého důvodu jste označil(a) na pláncích jednotlivá místa? Uveďte čeho se Vy nebo členové Vaší domácnosti na označených místech obáváte, zda je označená oblast nebezpečná stále, či pouze v některých dnech či hodinách. Důvod obav.“

Otázky byly pokládány jako volné (bez nabízených variant odpovědí).

4.8 Shrnutí

Jak již bylo výše uvedeno, budeme-li posuzovat vliv sociálně patologických jevů na vnímání Romů majoritní populací, musíme vycházet ze samotné definice sociálně patologického (společensky nežádoucího) jednání. To je chápáno jako jednání, jehož projevy jsou společností klasifikovány jako nežádoucí, protože porušují sociální i morální normy a práva ostatních. Vedle nepochybně existující xenofobie je totiž právě pocit (nebo i faktické) ohrožení vlastních norem a práv vnímáno jako hlavní důvod odmítavého postoje velké části majority k Romům.

Důvody, proč jsou romské komunity některými druhy sociálních deviací postiženy více, jsou různorodé a mají dlouhodobé historické kořeny. Obvykle jedna sociální deviace působí jako katalyzátor deviací dalších, což v důsledku vede k absolutnímu sociálnímu vyloučení velké části Romů majoritou. Nejzávažnější je situace tam, kde dojde ke vzniku romských ghett.

Při eliminaci dopadu sociálně patologických jevů na Romy a jejich vnímání bude proto nutné hledat komplexní řešení, která se neomezí na jednotlivé dílčí cíle. Již nyní je například zřejmé, že jakkoliv štědrý sociální systém může vést pouze ke konzervaci stavu, a nikoliv k jeho řešení. Hledání účinných nástrojů současně komplikuje i skutečnost, že v zájmu uspokojení pseudohumanistických postojů není možné romskou komunitu jakkoliv statisticky sledovat. Identifikovat ty nejzávažnější problémy, najít správné nástroje jejich řešení a zejména ověřit jejich účinnost je tak komplikovanější. Sociologické studie, které by tato chybějící data mohla nahradit, již v poslední době vznikají a jsou publikovány, zejména v souvislosti s působením Agentury pro sociální začleňování v romských lokalitách.³¹ Výsledky podobných průzkumů, jako např. o „oblíbenosti jednotlivých národů“, který nabízí společnost STEM, jsou pak sice zajímavé, ale žádné faktické využití nenabízejí.³²

---

³¹ Srov. <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/lokality>.

³² K dispozici na: http://www.dzeno.cz/?c_id=7270.

5. SYSTÉMOVÁ ŘEŠENÍ ROMSKÉ PROBLEMATIKY – OBLAST BYDLENÍ

Přístup Romů k bydlení je jedním z nejpálčivějších projevů sociálního vyloučení. V praktické rovině ústí ve vysokou míru koncentrace Romů v sociálně vyloučených lokalitách. Vede k segregaci Romů, která je jak dobrovolná, tak i nedobrovolná a má fatální důsledky pro celkovou životní situaci a oblast soužití s většinovou společností. Problematika praktické realizace a řešení sociálního začleňování je především v rukou obcí, které mají pečovat o rozvoj území a chránit veřejný zájem. Obce a jejich představitelé přistupují k praktickému řešení různě. V této kapitole se zaměřuji na analýzu situace a srovnání dvou základních typů řešení, budou porovnány jejich přednosti a nedostatky. Prvním je případ asanace lokality U sv. Anny v Prostějově a vyhodnocení důsledků rozmístění Romů v obcích prostějovského okresu. Druhým protikladným případem je příklad řešení ve městě Přerově a Vsetíně, kde došlo k záměrnému sestěhování Romů do vyhrazených lokalit.

Nepopírám, že při zpracovávání tohoto tématu vycházím ze své vlastní zkušenosti, kdy jsem jako představitel města musel řešit palčivý sociální problém. Tím byla postupná asanace sociálně vyloučené lokality U sv. Anny ve městě Prostějově. Přibližně 500 romských obyvatel této prostějovské lokality, kteří žili v nevyhovujících podmínkách, bylo citlivě přestěhováno v rámci katastrálního území města a do různých obcí okresu. Pro informaci alespoň doplním, že bytové náhrady a půjčky na bydlení jsme však poskytli pouze těm Romům, kteří měli řádné nájemní smlouvy a nedlužili městu. Ostatní obyvatelé z lokality U sv. Anny buď odešli dobrovolně, nebo byli exekučně vystěhováni. Do řešení tohoto naléhavého problému byli zapojeni zástupci města, odborníci na romskou problematiku, pracovníci občanských sdružení a také tehdejší zmocněnec vlády ČR pro lidská práva MUDr. Jan Jařab. S odstupem času můžeme tento projekt postupné asanace vyhodnotit a případně i srovnat s jinými přístupy, které samosprávy prosazují. Bezesporu se

jednalo o způsob řešení, který vycházel z širší snahy o nalezení kompromisu a optimálního řešení sociálního vyloučení.

V současnosti je na místě bývalého ghetta v Prostějově vybudováno Městské oddechové a sportovní centrum, které slouží široké veřejnosti. Ke zvolené strategii asanace jsem se s odstupem času vrátil v magisterské práci, kde jsem nastínil prvopočáteční etapu asanace. Nyní bych se rád věnoval zhodnocení tohoto způsobu řešení po čase, který se odlišuje s řešeními, které přijaly samosprávy v dalších dvou moravských městech – ve Vsetíně a v Přerově. V rigorózní práci se chci vrátit k detailům sanace sociálně vyloučené lokality, a to v kontrastu s opačnými příklady, abych komparoval různé přístupy a modely a identifikoval inkluzivní strategie v místních kontextech.

5.1 Problematika bydlení

Lux, Mikeszová a Sunega (2010) ve studii o podpoře dostupnosti bydlení pro lidi akutně ohrožené sociálním vyloučením píší, že bydlení je klasickým privátním ekonomickým statkem a odpovědnost za zajištění vlastního bydlení nese prioritně člověk sám, resp. jeho rodina. V žádném případě se nejedná o veřejný statek ve významu, v jakém byl vnímán před rokem 1989. Právo na bydlení jako sociální právo upravené v několika mezinárodních dokumentech není vnímáno jako právo nárokové, ale vyplývající pouze ze specifík týkajících se privátního trhu bydlení ve vyspělých zemích. Mimo to, že je velmi zvláštním a specifickým ekonomickým statkem, bydlení též poskytuje uspokojení základní lidské potřeby mít domov, kde člověk naplní nejen nezbytné biologické potřeby, ale v pevně oddělené schránce od živelně se vyvíjejícího světa „tam venku“. Potřeba bydlení není jen potřebou „mít střechu nad hlavou“; postoje a preference lidí jsou daleko strukturovanější, proměnlivější a též, jako mnoho jiného v lidském světě, manipulovatelné. Bydlení je také symbolem sociálního postavení, okázalostí, je samo o sobě často lidskou seberealizací.

Cena bydlení se trvale zvyšuje. Ceny bytů/domů při pohledu na dlouhodobý vývoj sledovaný OECD rostou rychleji než inflace a v posledních dvou dekádách do roku 2008 též výrazně rychleji než příjmy domácností. Tato neefektivní reakce trhu na růst poptávky po bytech vychází právě ze zmíněných specifíků: rigidita trhu (vysoké transakční náklady, pomalá a nedostatečná reakce komerční nabídky), externality (potřeba územní regulace, regulace stavební činnosti, certifikace stavebních materiálů prodávajících výstavbu), fixace v území (omezená nabídka volných pozemků) a spekulativní investice (koupě bytu pouze pro cenové zhodnocení). Je přirozené, že existují domácnosti, a to i s členy ekonomicky aktivními a v pracovním poměru, které si nemohou dovolit (ať už dočasně či trvale) pořídit kvalitativně standardní přiměřené bydlení za tržních podmínek pouze z vlastních prostředků, resp. Z prostředků vlastní rodiny. Všechny vyspělé země světa tak oprávněně přichází s nástroji bytové politiky, které se potřebným domácnostem snaží zvýšit finanční dostupnost kvalitativně standardního a přiměřeného bydlení.

Mezi nejpostiženější v oblasti bydlení patří i Romové. V otázce bydlení Romů hrály významnou roli změny po roce 1989. Do té doby měl odpovědnost za bydlení občanů stát. Zejména systém přidělování bytů řešil problémy sociálně slabších domácností. V knize *Romové ve městě* (2002) je uvedeno, že po roce 1980 přidělovaly národní výbory Romům každoročně asi 1 600 bytů. Přesto však už v té době byla bytová situace Romů horší než majority a vše se ještě zhoršuje po roce 1990. V té době došlo k zásadním transformačním změnám v oblasti bydlení, jednalo se zejména o restituci a privatizaci. Tato jednotlivá opatření ovšem sledovala pouze své vlastní cíle a nebyla přijata s ohledem na komplexní vizi řešení bytové problematiky. Chyběly zejména mechanismy, které by zajišťovaly bydlení pro všechny skupiny obyvatel. Postupně se tak začínaly projevovat negativní dopady transformačních změn (*Romové ve městě*, 2002).

Významnou úlohu v otázce bydlení Romů sehrála dle A. Baršové (2002) restituce a prodej domů soukromým vlastníkům. Romové často bydleli v restituovaných domech, neboť méně kvalitní byty ve starší zástavbě byly přidělovány většinou jim. Změna vlastníka těchto domů měla pro nájemníky

významný dopad. Nový majitel usiloval o co nejefektivnější využití domu, a to buď cestou vystěhování původních nájemníků, nebo nastavením nájemní smlouvy na dobu určitou, při jejímž podepsání a skončení nájmu nepřislušel nájemníkovi náhradní byt. Neinformovanost nebo neznalost Romů byla tak novými vlastníky velmi často využita k podpisu jejich nové smlouvy, nebo k jejich vystěhování. Obce pak začaly častěji přistupovat k prodejm bytů soukromému vlastníkovi právě z důvodu zbavení se neplaticích Romů. Romové byli majiteli domu pod nátlakem a různými výhrůzkami vystěhováni do okolních vzdálenějších obcí. Tam se pak zakládalo na jejich sociální vyloučení doprovázené mnoha negativními jevy, jako ztráta zaměstnání či zanedbání školní docházky z důvodu nákladného dojíždění. Dle *Koncepce romské integrace* (2004) v důsledku tohoto vystěhování začaly na okrajích měst vznikat enklávy obydlené především příslušníky romských komunit. Největší výskyt těchto problematických komunit byl zaznamenán v průmyslových městech severní Moravy a severních Čech.

Dalším negativním jevem ovlivňujícím přístup Romů k bydlení byla privatizace bytového fondu obcí. Základním předpokladem se stal převod státního bytového fondu do vlastnictví obcí. Velkou chybou však podle Baršové (2002) bylo, že stát neurčil obcím pro další nakládání s tímto majetkem žádná pravidla. V důsledku tohoto převodu došlo také ke značnému zatížení obecních rozpočtů, jejím řešením měla být privatizace obecních bytů. Nebyla však zodpovězena otázka, jakou část bytového fondu by si měly obce ponechat pro poskytování sociálního bydlení, což později představovalo závažný problém pro sociálně potřebné, zejména pro Romy. Navíc privatizace se řídila obecními vyhláškami, které umožňovaly prodat celé domy do vlastnictví právnických osob. Zároveň tyto vyhlášky vyloučily z privatizace osoby s problematickými nájemními vztahy a sociálně slabé nájemníky, přičemž se velmi často jednalo o Romy. Ty pak ve zprivatizovaných domech čekal podobný osud jako v domech restituovaných.

Hana Frištenská (In *Romové, bydlení, soužití*, 2000) považuje oblast bydlení za mimořádně ohroženou diskriminací a její řešení nejsložitější ze všech tří ohrožených oblastí. Závažnost tohoto typu diskriminace spatřuje zejména v její

citlivosti, neboť se velmi dotýká soukromí jedince, jeho domova. Další nebezpečí u diskriminace v oblasti bydlení je její skrytost. Často může být zastřena masivnějšími problémy, jako je malá dostupnost bytů či nákladnost jejich pořizování. V oblasti bydlení se s diskriminací nejčastěji setkáme u majitelů bytů či domů, kdy se odlišně projevuje u soukromých majitelů a u vlastníka komunálního. Dle Frišenské sehrávají rozhodující roli vlastníci komunálních bytů, tj. orgány státní správy a samosprávy, v soustřeďování romských nájemníků do méně cenných lokalit. Tam pak vznikají ghetta. Jejich vznik může být započat dvojím způsobem. Za prvé se jedná o dobrovolné sestěhování Romů, kteří neseženou jiné bydlení, neboť v atraktivnějších částech měst jim byt majitelé nepronajmou. Druhým způsobem je soustřeďování Romů do těchto lokalit městskými orgány. Frišenská se domnívá, že vzniku ghett se nedá zcela zabránit, lze však tyto procesy regulovat a nepodílet se na jejich spoluvytváření, neboť důsledky takového soužití jsou pro Romy neblahé. To by mělo být úlohou orgánů městských a místních samospráv.

Předstupněm vzniku těchto novodobých ghett je zřizování tzv. holobytů soustřeďených na okrajích měst pro neplatiče nájemného či pro občany z nižších společenských vrstev. Dle *Koncepce* (2004) Romové v těchto lokalitách obývají přeplněné, mnohdy vlhké, špatně větrané a nevytápěné byty s plísní na zdech. Toto nekvalitní bydlení zhoršuje zdravotní stav romské populace. Navíc bydlení v přeplněných a stísněných bytech znemožňuje dětem domácí přípravu do školy.

Prevence sociálního vytěsňování podle P. Víška (In *Romové ve městě*, 2002) se týká tří oblastí intervencí. První z nich je prevence, kde patří včasná prevence zadlužení, nabytí schopnosti řádného užívání bytu a nestranné sociální poradenství. Dále se jedná o uplatnění státního stavebního dozoru a orgánů státní hygienické služby, které zabrání znehodnocení bytu a zanedbání oprav. Druhá oblast se týká role obce a jedná se o vzdělávací a osvětové působení na samosprávné orgány, aby si byly vědomy dlouhodobých důsledků svých rozhodnutí. Poté se jedná o vytvoření státního cíleného dotačního

programu pro obce, který by podporoval výstavbu bytů pro sociálně potřebné skupiny obyvatel. Třetí oblastí se správní dozor nad akty územní samosprávy.

Skutečností je, že většina Romů pobývá v tzv. sociálně vyloučených lokalitách. Sociálně vyloučená romská lokalita je sociologem Ivanem Gabalem (2006) definována jako: „*prostor obývaný skupinou, jejíž členové se sami považují za Romy a/nebo jsou za Romy označováni svým okolím, a jsou sociálně vyloučeni.*“ Přičemž se může jednat jak o jediný dům, v němž žije například jen několik jednotlivců, tak může jít o celou městskou čtvrť s několika stovkami či tisíci obyvateli. Je-li daná lokalita vnímána jako tzv. „špatná adresa“, „dům hrůzy“, „cikánská ulice“, „ghetto“, „Bronx“ apod., hovoříme o symbolických hranicích lokality. Fyzické hranice naopak značí oddělení lokality od ostatní obytné zástavby průmyslovou zónou, frekventovanou silnicí, vodním tokem, skládkou apod. V obou případech je však existence těchto hranic plně uvědomována jak těmi, kteří danou lokalitu obývají, tak těmi, kteří žijí mimo ni. Vznik sociálně vyloučené romské lokality může mít několik příčin a vzniknout a) „přirozeným“ sestěhováváním se chudých romských rodin do lokalit s cenově dostupnějším bydlením, b) vytlačováním romských rodin z lukrativních bytů a přidělování náhradního bydlení, c) v lokalitách s často vysokým podílem romského obyvatelstva, d) řízeným sestěhováváním (především ze strany obcí) neplatičů nájmu a obecně lidí považovaných za „nepřizpůsobivé“ či „problémové“ do ubytoven či „holobytů.“ Existují také sociálně vyloučené lokality, v nichž je podíl Romů malý, ovšem k tomu, aby byla lokalita vnímána jako romská, není nutné, aby Romové v dané lokalitě tvořili většinu. Ne všichni sociálně vyloučení Romové totiž žijí v sociálně vyloučených lokalitách.

Lux, Mikeszová a Sunega (2010) se zmiňují o specifických bydlení Romů následovně: „*Ačkoliv část domácností romské menšiny patří do skupiny domácností s nedostatečnou kapacitou pro udržení dlouhodobého nájemního bydlení, velká část patří rovněž do skupiny domácností, pro něž je trhem nabízené bydlení bez veřejné pomoci finančně nedostupné a které jsou na trhu bydlení z tohoto i jiných důvodů diskriminovány, avšak mají dostatečnou kompetenci k udržení dlouhodobého nájemního bydlení. Jejich problémem je*

spíše diskriminace na volném trhu bydlení, a to z důvodu jejich etnického původu; důsledkem pak rovněž nedostupnost dlouhodobého nájemního bydlení (do stejné skupiny patří obecně mladé rodiny s dětmi, vícedětné rodiny, neúplné rodiny, domácnosti imigrantů). Podle zástupců neziskových organizací se v oblasti bydlení Romové potýkají s diskriminací v nesrovnatelně větší míře než v případě zaměstnávání nebo vzdělávání. Například v rámci Programů sociální integrace společnosti Člověk v tísni, která se problematikou romské populace v ČR zabývá, je zakázka „zprostředkování bydlení“ nejméně úspěšnou kategorií ze všech 35 typů. Úspěchu je dosahováno pouze v přibližně 56 % případů a to se většinou týká zprostředkování krátkodobého bydlení v azylovém domě nebo ubytovně. Z celkového počtu více než 1500 zakázek zaměřených na zprostředkování bydlení bylo jen v několika desítkách případů zprostředkováno bydlení na otevřeném trhu s byty.“

K diskriminaci, o které se již zmiňovala Hana Frištenská (2000), podle autorů platí, že v situaci, kdy je v ČR většina nájemních bytů vlastněna drobnými majiteli, je hrozba diskriminace logicky (a z ekonomického pohledu „oprávněně“) velmi vysoká. Drobní pronajímatelé bytů se snaží najít nejméně rizikového nájemníka a k dosažení tohoto cíle si vypomáhají zohledňováním předsudků. Jejich averze vůči riziku vychází přirozeně ze skutečnosti, že případný neúspěch (neplatičství nájemníka) by mohl vážně ohrozit jejich rodinné finance. Tato situace se analogicky týká také přístupu obcí, u kterých rovněž existuje největší riziko, že se budou dopouštět diskriminačního jednání. Na začátku 90. let minulého století došlo v naší zemi k rozsáhlé decentralizaci moci; odpovědnost za lokální bytovou politiku byla převedena do působnosti více než 6 000 obcí, přičemž jen v rámci hlavního města do působnosti více než 50 samostatných městských částí. ČR patří k zemím s nejvíce decentralizovanou lokální samosprávou v EU. Malé obce (například městské části) budou v oblasti pomoci „rizikovým domácnostem“ jednat vždy jinak než obce větší (například magistrát).

Autoři také vysvětlují konceptem racionálního jednání strategie vytěsňování Romů v mnohých obcích. Od obce se samozřejmě očekává, že bude jednat ve veřejném zájmu. Termín veřejný zájem však může představovat riziko, neboť

u cílové skupiny, která je v takové míře odmítána, jako jsou Romové, lze demagogicky prohlásit, že vytěsnění Romů je věcí veřejného zájmu. Navíc volební období je příliš krátké na to, aby bylo možné optimální integrační politikou cokoliv změnit, a získat tak politické body. Výhodnost politiky vytěsňování klesá s vyššími stupni správy. Nejvýhodnější je právě na úrovni malých obcí, ve větších městech hrozí „jojo-efekt“, tedy neustálé navracení se vystěhovaných rodin. Na úrovni krajů je již politika vytěsňování neefektivní, naopak dochází k „těkavé migraci“ v rámci jednoho kraje, což posiluje sociální nestabilitu.

5.2 Nástroje inkluzivního charakteru v oblasti bydlení

Ke dvěma důležitým dokumentům patří *Koncepce romské integrace na období 2010–2013* (dále *Koncepce*)³³ a *Strategie boje proti sociálnímu vyloučení na období 2011–2015* (dále *Strategie*)³⁴. Přestože se jedná o dokumenty, které mají spíše doporučující charakter, přicházejí se zajímavými náměty a doporučeními v oblasti bydlení.

---

³³ *Koncepce* byla schválena dne 21. 12. 2009. Jedná se o strategický dokument, který obsahuje opatření směřující k vyrovnání šancí a vstupních znevýhodnění Romů, které jim brání plnohodnotně participovat na kulturním, společenském, ekonomickém a politickém životě většinové společnosti.

Zpočátku se *Koncepce* zaměřuje na Romy z hlediska národnostní menšiny a na naplňování jejich kulturních potřeb. Usiluje o uchování kulturního dědictví Romů, zajištění důstojné pozice romské kultury a její včlenění do většinové kultury české společnosti. Dále se *Koncepce* věnuje řešení situace té části romské menšiny, kterou zasáhla sociální exkluze. Zabývá se klíčovými oblastmi jako je vzdělávání, zaměstnanost, bydlení, zdraví, sociální ochrana a bezpečnost. Součástí materiálu je *Realizační plán koncepce romské integrace 2010–2013*, kde jsou uvedeny úkoly pro jednotlivé resorty a doporučení pro další subjekty, které vyplývají z jednotlivých opatření. Mezi realizátory opatření jsou zahrnuty i kraje a obce, úkoly ale mají podobu doporučení a nejsou závazné.

³⁴ *Strategii* přijala vláda dne 21. 9. 2011. Předložila ji vládní zmocněnkyně pro lidská práva a připravila vládní Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách. *Strategie* obsahuje více než stovku opatření, do jejichž plnění budou zapojeny zejména resorty školství, práce a sociálních věcí, vnitra, místního rozvoje a také Agentura pro sociální začleňování. Opatření míří do oblasti podpory zaměstnanosti, zapojení sociálně znevýhodněných dětí do hlavního vzdělávacího proudu, prevenci rozpadu rodiny a odebírání dětí do ústavní péče či bezpečnost uvnitř a v okolí sociálně vyloučených lokalit. Na přípravě strategie se podílela více než stovka odborníků z jednotlivých resortů, Sekce pro lidská práva Úřadu vlády, Agentury pro sociální začleňování, akademické sféry i z neziskového sektoru.

Koncepce uvádí, že Romové patří mezi jednu z ohrožených skupin s marginalizovanou pozicí na trhu s byty a jsou ve značné míře vystaveni nerovnostem a strukturálním bariérám. V popředí je otázka nízké kvality bydlení, protiprávnímu jednání ze strany soukromoprávních i veřejnoprávních subjektů, které zneužívají nízkého právního povědomí a znevýhodňujícího společenského postavení, a obecní bytová politika, která ovlivňuje vznik sociálně vyloučených lokalit. Samosprávy ale současně mohou přispět k zabránění jejich šíření či přímo iniciovat jejich zánik.

V oblasti bydlení *Koncepce* stanovuje následující cíle:

- zabránit šíření sociálně vyloučených romských lokalit a prostorové segregaci jejich obyvatel
- zvýšit dostupnost sociálního bydlení pro romské domácnosti s nízkými příjmy
- snížit výskyt diskriminace a protiprávních praktik, které jsou vůči Romům na trhu s byty uplatňovány, a zároveň jim nabídnout praktickou podporu v případě řešení těchto praktik
- předcházet ztrátě bydlení u sociálně vyloučených příslušníků romských komunit v důsledku vzniku dluhů na nájmu

Mezi navrhovaná opatření v oblasti bydlení řadí *Koncepce* následující oblasti:

- Revitalizaci sociálně vyloučených romských lokalit prostřednictvím tvorby integrovaných plánů rozvoje města.

Koncepce uvádí, že cílem státu i samospráv by měla být revitalizace deprivovaných území, v nichž příslušníci romských komunit žijí, vytvoření podmínek pro sociální inkluzi a zabránění vzniku dalších vyloučených lokalit. Dobrou praxí je vytváření integrovaných plánů rozvoje města (IPRM), jejichž prostřednictvím lze nastartovat kultivaci vyloučených území a zvýšit prostorovou mobilitu obyvatel. *Koncepce* doporučuje zakomponovat do integrovaných plánů rozvoje města prostupný systém sociálního bydlení, který zohledňuje specifické potřeby potřebných nájemníků i úroveň jejich schopností

najít si a udržet bydlení na otevřeném trhu s byty. Součástí pronájmu bytu by měla být široká nabídka nebo přímo podmínka využívání podpůrných sociálních služeb, zajištění rozvojových vzdělávacích a volnočasových aktivit pro rodiny s dětmi a dalších služeb. Cílem je rozvíjet dovednosti ubytovaných tak, aby v budoucnu byli schopni si sami najít a udržet bydlení na otevřeném trhu s byty.

- Podporu dostupnosti sociálního bydlení pro nízkopříjmové romské domácnosti.

Komplikované postavení na trhu s byty způsobuje také chudoba. *Koncepce* uvádí, že deregulace a zvyšování nájemného zasahuje nízkorozpočtové domácnosti a vytěsňuje je do levného bydlení v okrajových částech města, což se následně stává překážkou pro běžný život ve většinové společnosti. Jako řešení se nabízí koncepce sociálního bydlení, kterou rozvíjí Ministerstvo pro místní rozvoj. V srpnu 2009 bylo usnesením vlády č. 1113 ze dne 31. srpna 2009 schváleno nařízení vlády č. 333/2009 Sb., o podmínkách použití prostředků Státního fondu rozvoje bydlení ke krytí části nákladů spojených s výstavbou sociálních bytů formou dotace právníkům a fyzickým osobám, které rozpracovává oblast sociálního bydlení, zejména podmínky přidělování dotací. Kromě dotací na výstavbu sociálních bytů, které má poskytovat Státní fond rozvoje bydlení podle nového nařízení vlády, poskytuje Ministerstvo pro místní rozvoj také dotace na výstavbu v rámci podprogramu Podpora výstavby podporovaných bytů, který obsahuje dva dotační tituly Pečovatelské byty a Vstupní byty. Oblast sociálního bydlení a jeho dostupnost je velkým problémem, a to i v rámci obecní bytové politiky.

- Ochrana romských domácností před protiprávním jednáním subjektů na trhu s byty.

Koncepce upozorňuje na přetrvávající ohrožení skupin obyvatelstva protiprávním jednáním ze strany veřejnoprávních i soukromoprávních subjektů na trhu s byty. Chybí ochranné mechanismy, jejichž prostřednictvím by bylo možné vyhledávat a účinně řešit případy protiprávního jednání pronajímatelů. *Koncepce* navrhuje monitorovat výskyt diskriminujících a protiprávních

praktik na trhu s byty, aplikovat dozorovou a kontrolní činnost v systému státní správy i místní samosprávy, zvýšit informovanost občanů o činnosti veřejných institucí na lokální úrovni, posílit aktivitu České spotřebitelské komory, nastavit transparentní a spravedlivý systém pronajímání obecních bytů, zajistit metodickou podporu a antidiskriminační školení pro pracovníky veřejnoprávních institucí působících v oblasti bydlení a zabezpečit dostupnost antidiskriminačního servisu a bezplatného právního poradenství.

- Prevence ztráty bydlení v důsledku vzniku dluhů na nájemném.

Novelizace zákona č. 40/1964 Sb. občanského zákoníku znamenala pro některé úplnou ztrátu bydlení, novela umožnila pronajímatelům dát při splnění zákonem stanovených podmínek (tj. při hrubém porušování povinností vyplývajících z nájmu) nájemníkům výpověď z nájmu bytů bez přivolení soudu. Tato možnost je preferována před nástroji prevence, které by vedly k udržení bydlení. *Koncepce* doporučuje využívat nástroje včasné prevence, které brání nárůstu dluhů na nájmu, ztrátě bydlení a hlubšímu sociálnímu propadu zadlužených rodin. Navrhuje zajistit obcím metodickou podporu při práci s dlužníky nájemného s ohledem na legislativní změny, nastavit na úrovni obcí systém včasné kontroly úhrady nájmu u nájemců, využívání institutu zvláštního příjemce a možnosti poukázání doplatku na bydlení pronajímateli³⁵, rozvíjení podpůrné individuální sociální práce a komunitní práce v oblasti bydlení.

Značně ambiciózní *Strategie*, která vznikla teprve v srpnu 2011, se také zmiňuje o nízké kvalitě domovního a bytového fondu, nevyhovující infrastruktuře, funkční nepropojenosti s širším urbanistickým celkem obce a skutečnost, že obyvatelé mají z různých důvodů ztížené šance na úspěšné a

---

³⁵ Využití institutu zvláštního příjemce umožňují zákony týkající se poskytování sociálních dávek. Z dávek na bydlení je možné poukázat přímo pronajímateli nebo poskytovateli služeb doplatek na bydlení, který spadá mezi dávky pomoci v hmotné nouzi (§ 42 odst. 3 zákona o pomoci v hmotné nouzi). Doplatek na bydlení lze takto použít bez souhlasu příjemce k přímé úhradě nájemného či služeb spojených s bydlením. Plátce doplatku, tj. příslušný úřad, jej poukazuje přímo pronajímateli nebo poskytovateli služeb. U příspěvku na bydlení lze zřídit pouze institut zvláštního příjemce, který je pak oprávněn bez souhlasu oprávněné osoby k úhradě nedoplatku nájemného z bytu a úhradě za plnění poskytovaná s užíváním bytu. Zvláštním příjemcem může příslušný úřad stanovit jen fyzickou nebo právnickou osobu, která s ustanovením souhlasí.

dlouhodobé zapojení se do formálního trhu s byty. Za největší problémy *Strategie* pokládá kvalitu bytového fondu, přeplněnost bytů, vysoké náklady na chod bytů i jejich údržbu, obývání bytů bez nájemních smluv, nedostatečnou právní ochranu nájemníků a špatně vymahatelné pohledávky majitelů bytového fondu. Možnosti intervenování ze strany obcí se snižují, zejména z důvodu privatizace bytového fondu v počátcích socioekonomické transformace. Mnohé obce nedisponují žádným bytovým fondem, který by mohly nabízet nízkopříjmovým skupinám domácností. Výstavba podporovaných a sociálních bytů (na základě programů vyhlašovaných Ministerstvem pro místní rozvoj nebo Státním fondem rozvoje bydlení) je rozsahem okrajová. Potřeba nových modelů (nástrojů) sociálního bydlení je vyvolána rovněž dopady deregulace nájemného a rostoucího počtu domácností potenciálně ohrožených ztrátou bydlení.

Koncepce zmiňuje tyto kroky v oblasti bydlení:

- zvýšení kvalitního a finančně dostupného bytového fondu pro nízkopříjmové skupiny obyvatel
- vytvoření systému prostupného bydlení
- zvýšení vymahatelnosti nájemného, posílení prostředků ochrany a pomoci nájemníkům ve vztahu k poskytovatelům nájemného bydlení a ubytování, revitalizace lokalit obývaných ve vysoké koncentraci osobami vystavených procesům sociálního vylučování

Komplikace podle *Koncepce* způsobují spory o výklad míry povinnosti obcí při zajištění bydlení pro své obyvatele, otázka odpovědnosti za zajištění sociálního bydlení, financování bydlení pro nízkopříjmové skupiny obyvatel, dosavadní neuspokojivé formy krizového bydlení, absence práce na úrovni obcí s dlouhodobější vizí rozvoje bytových politik, zdlouhavá vymahatelnost dluhů na nájemném, nedostatečná podpora realizace preventivních opatření vedoucích k omezení zadlužování nájemníků, předražené ubytovny, jejichž nájemníci žijí v nevyhovujících hygienických podmínkách, přesuny rodin mezi komerčními ubytovnami, nízká dostupnost standardního bydlení pro obyvatele

sociálně vyloučených lokalit a nízká úspěšnost udržení dlouhodobého nájemního vztahu nízkopříjmovými skupinami obyvatel.

Koncepce přichází se seznamem priorit v oblasti bydlení, kam patří:

- Priorita 1: Standardizace státní podpory sociálního bydlení.

Cílem tohoto opatření je zajistit řešení sociálního bydlení, které bude připravováno na základě *Koncepce bydlení ČR do roku 2020* schválené usnesením vlády ze dne 13. 7. 2011 č. 524 a v návaznosti na probíhající sociální reformy. Toto řešení sociálního bydlení se bude opírat o definici cílové skupiny prostřednictvím institutu tzv. bytové nouze a stanoví nástroje a formy podpory osob v bytové nouzi a způsob financování systému sociálního bydlení.

Koncepce přichází s trojí formou bydlení:

- krizové (přechodné) ubytování (účelem zařízení krizového bydlení je poskytnout okamžitou pomoc ve chvíli bytové nouze)
- tréninkové bydlení (určeno jako nabídka pro domácnosti, které mají předpoklady k dlouhodobému udržení si nájemního bydlení, ale potřebují tyto kompetence a návyky za odborné asistence upevnit)
- dlouhodobé sociální bydlení (bydlení, jehož parametry jsou nastaveny tak, aby umožnily zajištění dlouhodobého důstojného bydlení cílové skupině)

Priority má být dosaženo standardizací státní podpory sociálního bydlení, zajištěním programů podpory pořízení, rekonstrukcemi nebo výstavbou a provozováním sociálního bydlení všech forem – krizového, tréninkového a dlouhodobého – a realizací pilotního projektu garantovaného bydlení.³⁶

---

³⁶ Cílem opatření je umožnit finanční podporu vzniku a provozování sociálního bydlení všech forem, tj. krizové, tréninkové i dlouhodobé, a to zejména pro nevládní neziskové organizace (NNO) a obce, které patří k ústředním provozovatelům sociálního bydlení. Program garantovaného bydlení si klade za cíl zvýšit dostupnost nájemného bydlení pro domácnosti, které jsou vnímány jako rizikové a které na volném trhu nedosáhnou na nájemní bydlení. Program garantovaného bydlení snižuje rizika, která na sebe berou majitelé bytů, když pronajímají byty nízkopříjmovým skupinám obyvatel tím, že závazek placení nájmu přechází na NNO, popř. obec, která vykonává s nájemníkem bytu sociální práci. Program garantovaného bydlení počítá s pojištěním komerčním pojišťovacím produktem v případě nastalých problémů (týká se garantů).

Praxe se od těchto navrhovaných a doporučených nástrojů liší. Je to do značné míry ovlivněno tím, že nástroje se rozvíjely až v čase, zatímco problémy musely obce řešit již mnohem dříve. Proto se poohlédneme po třech způsobech řešení situace v oblasti bydlení v městě Prostějov, Přerov a Vsetín.

5.3 Příklad Prostějov – lokalita U sv. Anny

Jedná se o příklad prvního možného řešení při asanaci sociálně vyloučené lokality. Nejdříve několik kontextuálních informací. Město Prostějov leží ve střední části Moravy, v samotném středu Hané, je významným průmyslovým centrem Olomouckého kraje a má zhruba 50 000 obyvatel. Prostějov má nejvyšší počet obcí (75) ve svém správním obvodu s rozšířenou působností, v němž žije 97 977 obyvatel. Podle odhadů zaměstnanců Odboru sociálních věcí Městského úřadu v Prostějově žije na Prostějovsku přibližně 1 500 romských obyvatel.

Lokalita U sv. Anny (zminěné ghetto), kde žili převážně Romové, byla situována v západní části města, v sousedství velkého sídliště, čítajícího na 15 000 obyvatel. Byla postavena kolem roku 1924 jako dělnická kolonie a jako provizorní bydlení pro rodiny slabších sociálních vrstev. Odtud pravděpodobně pochází vžitý název „Kolonky U sv. Anny“. V tehdejší době byla kolonie a její okolí zdejšími obyvateli pečlivě udržována. K dramatickému zvratu došlo po roce 1986, kdy se do této lokality přestěhovalo z „vyšších stranických zájmů“ na 40 romských rodin ze Slovenska.

Tzv. kolonii U sv. Anny tvořily čtyři bytové bloky přízemních domků s počtem 34 bytů IV. kategorie. Stavení těsně sousedila se společnými suchými toaletami na každé straně řady. Chyběla kanalizace, odpadní voda ústila do trativodů, fekálie zachycovaly jímky a kolem celé kolonie se šířil celý rok značně nepříjemný zápach. Voda byla zavedena pouze do několika domů, ostatní obyvatelé si pro ni chodili do studny umístěné mezi bloky. Elektrické vedení bylo v mnoha případech v havarijním stavu a plyn nebyl zaveden vůbec. Topilo se převážně tuhými palivy, ale i různým odpadem, který svým kouřem a zápachem znečišťoval ovzduší a obtěžoval široké okolí. V kolonii bydlelo

zhruba 500 romských obyvatel, včetně „krátkodobých“ návštěv. Počet Romů se proto značně měnil. Přes deset let neřešený problém vyústil v roce 1999 v několik žloutenkových epidemií. Stále problematičtější byla sociální situace a hygienické podmínky, ve kterých obyvatelé kolonie žili.

Kolonie U sv. Anny dlouhodobě vykazovala znaky sociálně vyloučené lokality. Část jejích obyvatel byla nezaměstnaná, závislá na sociálních dávkách, měla dluhy na nájmem, nedodržovala základní hygienické návyky a nedostatečně vychovávala své děti. Projevovala se zde zvýšená trestná činnost dospělých i mladistvých, objevily se problémy s drogami a záškoláctvím. Neblahá situace se projevovala na soužití a vztahy s lidmi ze širokého okolí. Na Městském úřadě v Prostějově přibývaly stížnosti a petice občanů. V červnu 2000 podepsalo jednu z petic zhruba 400 občanů města. Stěžovali si především na krádeže, hluk, nepořádek, zápach a špatné hygienické návyky Romů.

V sociologickém průzkumu z roku 2001, který zadalo zpracovat město Prostějov, 29 % oslovených občanů označilo lokalitu U sv. Anny jako první místo, kde se cítí nejvíce ohroženi. Důvodem obav byli pro 39,2 % dotazovaných Romové.

Neutěšenou situací se začalo zabývat jak vedení města, tak i Rada města Prostějova a Zastupitelstvo města Prostějova. Zastupitelstvo města Prostějova proto ustavilo dne 21. září 2000 pětičlennou pracovní skupinu pro řešení problematiky lokality U sv. Anny. Každý politický klub nominoval do pracovní skupiny svého zástupce (byl jsem jedním z členů této skupiny). Bez politického konsensu by zřejmě nebylo možné tento složitý společenský problém vyřešit. Pracovní skupina navrhla projekt, který nazvala „Postupná asanace lokality U sv. Anny“, a projednala jej v orgánech města. Hlavním úkolem pracovní skupiny bylo realizovat a řídit tento projekt.

Z důvodu podpory projektu při jeho realizaci bylo nezbytné prezentovat jej zmocněnci vlády České republiky pro lidská práva MUDr. Janu Jařabovi. Inicioval jsem jednání, které se uskutečnilo dne 26. září 2001 v Praze. Zmocněnce vlády projekt zaujal a přijal moje pozvání. Dne 21. listopadu 2001 přijel i se svými kolegy do Prostějova. Po společném jednání s vedením města

a okresního úřadu ocenil MUDr. Jařab naši snahu a to, že máme zájem řečené ghetto asanovat a za určitých podmínek zajistit obyvatelům náhradní bydlení. Následně si pečlivě prohlédl lokalitu U sv. Anny a všechny bytové bloky.

Projekt byl rozdělen do čtyř fází:

- Podrobná analýza situace v lokalitě: byla popsána situace a sociální postavení všech zde žijících rodin (celkem 53 rodin, z toho právní důvod k bydlení mělo pouze 34 rodin). Statistika o demografické struktuře tamních obyvatel – více než 50 % procent z nich bylo ve věku do 30 let, přirozený nárůst obyvatel byl 12–15 dětí ročně.
- Úklid lokality. Na počátku realizace projektu město vyvezlo z kolonie přes 50 tun odpadu. Na úklidu se podíleli obyvatelé kolonie. Pracoval s nimi i zástupce pracovní skupiny.
- Příprava prvního bytového bloku k asanaci a jeho asanace. V září 2001 bylo přestěhováno mimo kolonii do městských bytů celkem 9 rodin. Toto řešení umožnilo asanaci prvního bytového bloku. Rodiny, které zde zůstaly bydlet, byly přestěhovány do zbylých tří bytových bloků.
- Řešení situace nájemníků z dalšího bytového bloku. Někteří nájemníci projevili zájem bydlet mimo město Prostějov. Pracovní skupina proto navrhla zastupitelstvu města půjčit Romům finanční prostředky na nákup nemovitostí v okolních obcích. Romským obyvatelům, kteří se do těchto nemovitostí následně přestěhovali, půjčilo město za vstřícných podmínek finanční prostředky na dobu pěti roků. Dalším rodinám byly přiděleny městské byty. Bytové náhrady nebo uvedené půjčky na nákup nemovitostí byly poskytnuty pouze těm obyvatelům, kteří měli právní důvod k bydlení a nedlužili městu. Lidé, kteří nesplňovali tyto základní podmínky, buď kolonii dobrovolně opustili, nebo byli exekučně vystěhováni. Poté byl zbourán druhý bytový blok.

Zastupitelstvo města Prostějova schválilo v dubnu 2002 další půjčky pro 16 rodin na koupi 10 nemovitostí. To umožnilo demolici třetího bytového bloku.

Řešení bydlení nájemníků ze čtvrtého bytového bloku. V roce 2003 byly přiděleny další městské byty (během celého projektu celkem 17) a schváleny další půjčky pro čtyři rodiny na koupi čtyř nemovitostí. V listopadu 2003 byl zbourán poslední bytový blok kolonie U sv. Anny.

Asanace byla postupná podle bytových bloků. Obyvatelé byli rozděleni do tří skupin dle toho, (1) zda obývali lokalitu na základě platné nájemní smlouvy a řádně platili nájem i služby spojené s bydlením, dále (2) na obyvatele mající platnou nájemní smlouvu, ale mající dluhy na nájemném či službách, a (3) na rodiny, které zde bydlely bez řádného právního nároku.

Před samotnou asanací bylo nutné provést úklid lokality, na kterém se podíleli i obyvatelé lokality. V této fázi bylo vyvezeno přes 50 tun odpadu.

1. Fáze postupné asanace: Příprava prvního objektu k asanaci, obyvatelé z „prvního baráku“ byly vystěhovány – 9 rodin se stěhuje do městských bytů, ostatní obyvatelé bloku byly nastěhovány do zbývajících tří, což umožnilo zbourání prvního bloku. Demolice prvního bloku proběhla dne 30. 9. 2001.
2. Fáze postupné asanace: Rada města Prostějova schválila poskytnutí účelově vázaných půjček na první dva domy na vesnicích, které byly přiděleny bývalým obyvatelům asanované lokality, další čtyři rodiny byly exekučně vystěhovány, a to z důvodu, že zde bydlely neoprávněně nebo dlužily městu za nájem. Demolice druhého bloku proběhla dne 31. 3. 2002.
3. Fáze postupné asanace: Rada města Prostějova schválila poskytnutí dalších půjček na koupi nemovitostí. Demolice třetího bloku proběhla dne 15. 11. 2002.
4. Fáze postupné asanace: Přiděleny další městské byty a poskytnuty půjčky na koupi čtyř nemovitostí. Demolice posledního bloku proběhla dne 18. 11. 2003.

V rámci projektu bylo přiděleno 17 městských bytů a poskytnuta 3 umístění do domovů pro seniory, 1 ubytovna na Kostelecké 17a, 1 ubytovací buňka na

ulici Určické 4212, Prostějov (tzv. holobyt), došlo k několika exekucím a byly vystaveny bezúročné půjčky na nákup 16 nemovitostí v celkové výši 6 594 000 Kč. Město Prostějov nemělo pro mnohočetné romské rodiny větší byty, proto na žádost některých romských rodin bydlet mimo město byly poskytnuty půjčky za vstřícných podmínek. Romům město nabídlo motivační prvky. V případě splnění dvou níže uvedených podmínek, nemuseli půjčku na nákup nemovitostí městu vracet. Půjčka byla poskytována jako nenávratná a podmínky byly následující:

- po dobu minimálně pěti let ode dne právní moci vkladu kupní smlouvy do katastru nemovitostí České republiky bude dlužník udržovat nemovitost ve stavu vhodném k bydlení
- po tuto dobu nepřevěde nemovitost na třetí osoby, a to ani jako celek ani jako podíl

Pouze dvě rodiny porušily tyto podmínky stanovené ve smlouvě o půjčce a porušení řešilo město právní cestou. Zastupitelstvo města Prostějova dne 20. února 2007 schválilo prominutí dluhu prvním romským rodinám, které splnily stanovené podmínky, a nepožadovalo vrácení půjčky.

Nemovitosti se nacházejí v různých vesnicích bývalého okresu Prostějov a město Prostějov s obyvateli popsalo smlouvy o účelových půjčkách na koupi nemovitostí ve třech různých termínech. Nemovitost si měli možnost zájemci prohlédnout a v případě, že nesplňovala jejich požadavky, mohli ji odmítnout. Toto se stalo dle sdělení Viliama Hangurbadža jen ve dvou případech. Dále dodává: „*Ve srovnání s jinými přístupy měst toto řešení považuji za velmi dobré a mohlo by se osvědčit i v jiných sociálně vyloučených lokalitách.*“

S prvním dvěma zájemci o koupi domu byla uzavřena smlouva o půjčce dne 21. 12. 2001. Koupené nemovitosti se nacházely v obcích Nezamyslice a Dobromilice. S dalšími 13 zájemci byly podepsány smlouvy dne 20. 9. 2002. Celkem 10 nemovitostí se nacházelo v obcích Čehovice, Nezamyslice, Tištin, Němčice na Hané, Hruška, Držovice-Svadůvky, Brodek u Konice, Čelechovice na Hané-Studenec, Kostelec na Hané a Prostějov-Čechovice. S posledními 4 zájemci o koupi nemovitost byly podepsány smlouvy o účelových půjčkách

23. 4. 2003. Nemovitosti se nacházely v obcích Dobromilice, Tištín, 2 nemovitosti v Kostelci na Hané.

5.3.1 Vyhodnocení projektu asanace

Mezi obyvateli lokality U sv. Anny jsem provedl několik šetření spokojenosti nebo spíše nespokojenosti s jejich bydlením. Na jaře roku 2002, kdy už bylo zřejmé, že se kolonie bude celá asanovat a obyvatelé se odstěhují, jsem si vytipoval dvě, respektive tři rodiny (dvě rodiny jsou spolu spřízněny, třetí rodina je zcela samostatná). První, „dvojrodina“ sestávala z rodičů a dospělých dětí, přičemž jedna dospělá dcera byla sice přihlášená k trvalému pobytu s rodiči, fakticky ale bydlela v domku svého muže a spolu vychovávali tři děti. Druhá, osmičlenná rodina bydlela pohromadě a k trvalému pobytu byla přihlášená v jediném objektu. Před stěhováním jsem všem členům těchto tří rodin (s výjimkou handicapovaného dospělého syna první rodiny) položil stejné otázky:

1. Jak dlouho bydlíte v kolonii U svaté Anny?
2. Jak se vám tu bydlí?
3. Kam byste se chtěli přestěhovat?

Zhruba po roce jsem znovu navštívil všechny tři rodiny. První z nich získala byt v Prostějově, druhá se odstěhovala do rodinného domku na vesnici nedaleko Prostějova, třetí se odstěhovala taktéž do rodinného domku, ale ve vzdálenější vesnici. Při návštěvě v nových podmínkách jsem jim položil následující tři otázky:

1. Jak se vám líbí v novém domově?
2. Vzpomínáte na Svatou Annu?
3. Co se vám tu nejvíce líbí a co vám tu nejvíc chybí?

Výsledky shrnuje tabulka:

1. KOLO DOTAZOVÁNÍ	OBDOBÍ OD 10. 3. DO 16. 3. 2002, VĚTŠINA ROMŮ BYDLÍ JEŠTĚ V KOLONII U SVATÉ ANNY V PROSTĚJOVĚ
1. OTÁZKA	JAK DLOUHO UŽ TADY BYDLÍTE?
V. H., 64 let, muž	Dlouho, víc jak 15 let. Před tím jsme bydleli s brachou.
E. H., 58 let, žena	Taky tak.
D. V., 36 let, žena	Asi 15 let, nejdřív s našima, teď s manželem.
Z. V., 37 let, muž	Já tu bydlím odmalička.
K. V., 12 let, děvče	No, furt.
L. V., 10 let, děvče	Furt.
Z. V., 8 let, chlapec	Nevím.
E. P., 44 let, muž	Já tu bydlím moc dlouho, ani nevím, asi 25 let.
M. P., 42 let, žena	Já tak 20.
D. P., 20 let, muž	Odmalička.
H. P., 17 let, žena	Taky, od děcka.
Z. P., 16 let, žena	Já taky.
L. P., 13 let, děvče	Taky.
H. P., 11 let, děvče	Já taky, jak ségry a braši a naši.
I. P., 9 let, chlapec	Já tu taky bydlím.
2. OTÁZKA	JAK SE VÁM TU BYDLÍ?
V. H., 64 let, muž	No je to hrůza, však to vidíte.
E. H., 58 let, žena	Hrozný bordel, špína. Tam to jsou bordeláři, my uklízíme.
D. V., 36 let, žena	Voda tu není, záchody, nic, děcka běhají v té špíně.
Z. V., 37 let, muž	Ani chodníky tu nejsou, bláto všude.
K. V., 12 let, děvče	Nelíbí se mi tu.
L. V., 10 let, děvče	Taky ne.
Z. V., 8 let, chlapec	Já nevím.
E. P., 44 let, muž	Je to tu strašný, bordel všude.
M. P., 42 let, žena	Čím dál horší, jedna studna pro všechny, nemáte kam jít na záchod.
D. P., 20 let, muž	Doufám, že už tu dlouho bydlet nebudu.
H. P., 17 let, žena	Nelíbí se mi tu, už abysme byli pryč.
Z. P., 16 let, žena	Hrůza, hnus.
L. P., 13 let, děvče	Nelíbí.
H. P., 11 let, děvče	Mně taky ne.
I. P., 9 let, chlapec	Mně taky moc ne.

3. OTÁZKA	KAM BYSTE SE CHTĚLI PŘESTĚHOVAT?
V. H., 64 let, muž	No já nevím, někam pryč, radši do baráku.
E. H., 58 let, žena	Já jsem z vesnice, tak do baráku na vesnici.
D. V., 36 let, žena	Radši bych do města, do bytu.
Z. V., 37 let, muž	Já radši do baráku.
K. V., 12 let, děvče	Do města.
L. V., 10 let, děvče	Někam pryč.
Z. V., 8 let, chlapec	Já taky pryč.
E. P., 44 let, muž	Já bych šel klidně na vesnici, do baráku.
M. P., 42 let, žena	Radši do bytu, ale jsme velká rodina, tak radši do baráku.
D. P., 20 let, muž	Já zatím bydlím s našima, tak s nima.
H. P., 17 let, žena	Já bych zůstala ve městě, ale musím s našima.
Z. P., 16 let, žena	Já taky.
L. P., 13 let, děvče	Já se těším pryč.
H. P., 11 let, děvče	S našima, do baráku.
I. P., 9 let, chlapec	Taky s našima.
2. KOLO DOTAZOVÁNÍ	OBDOBÍ – BŘEZEN 2003, ZHRUBA JEDEN ROK PO PRVNÍM KOLE ŠETŘENÍ. ROMOVÉ SE ODSTĚHOVALI Z KOLONIE U SVATÉ ANNY. PRVNÍ, TŘÍČLENNÁ RODINA ZÍSKALA BYT VE MĚSTĚ, DRUHÁ A TŘETÍ RODINA ZÍSKALY DOMKY NA VESNICÍCH NEDALEKO PROSTĚJOVA.
1. OTÁZKA	JAK SE VÁM LÍBÍ V NOVÉM DOMOVĚ?
V. H., 64 let, muž	Tak dobré, není to velké, ale dobré.
E. H., 58 let, žena	Líbí se mi tu, akorát děcka jsou pryč.
D. V., 36 let, žena	Je to lepší, máme víc místa, akorát, že nejsme ve městě.
Z. V., 37 let, muž	Dobré, spravuju komory na dvoře, abysme mohli mít nějaká ta zvířata.
K. V., 12 let, děvče	Jo, ale nemám tu tolik kámošek jako v Prostějově.
L. V., 10 let, děvče	Máme lepší pokojík, dobré.
Z. V., 8 let, chlapec	Jo.
E. P., 44 let, muž	Je to tu dobré, konečně jsme pryč.
M. P., 42 let, žena	Taky se mi tu líbí, ale bude tu hodně práce. A taky že ty menší musejí dojíždět do školy, to bylo ve městě lepší, že nemuseli nikam jezdit.
D. P., 20 let, muž	Bydlení je lepší, ale já bych radši do města.
H. P., 17 let, žena	Taky půjdu do města, až se odstěhuju od našich.
Z. P., 16 let, žena	Já taky.
L. P., 13 let, děvče	Líbí se mi tu, akorát musím dojíždět do školy.
H. P., 11 let, děvče	Mně se to tu taky líbí.
I. P., 9 let, chlapec	Mně taky.

2. OTÁZKA	VZPOMÍNÁTE NA SVATOU ANNU?
V. H., 64 let, muž	Ale jo, někdy si vzpomenu.
E. H., 58 let, žena	Moc ne.
D. V., 36 let, žena	Vůbec.
Z. V., 37 let, muž	Já jo.
K. V., 12 let, děvče	Já ne.
L. V., 10 let, děvče	Ani ne.
Z. V., 8 let, chlapec	Nevím.
E. P., 44 let, muž	Jo, vzpomenu si, ale tak jenom někdy.
M. P., 42 let, žena	Bydleli jsme tam dlouho, tak si vzpomínám.
D. P., 20 let, muž	Byl jsem se tam podívat.
H. P., 17 let, žena	Já taky.
Z. P., 16 let, žena	Já moc ne.
L. P., 13 let, děvče	Já ne.
H. P., 11 let, děvče	Já někdy.
I. P., 9 let, chlapec	Já taky.
3. OTÁZKA	CO SE VÁM TU NEJVÍC LÍBÍ A CO VÁM TU NEJVÍC CHYBÍ?
V. H., 64 let, muž	Není tu bordel, je to dobré, ale mohlo by to být větší.
E. H., 58 let, žena	Mně se tu líbí, ale chybí mi děcka.
D. V., 36 let, žena	Je to fajn, akorát že nemáme všechno u ruky, obchod a školu, doktora, úřady a tak. V Prostějově to bylo všechno blízko, ale jinak je to tu lepší.
Z. V., 37 let, muž	No dobré, je tu dost práce na baráku. Ale nemáme peníze na opravu, pude to pomalu.
K. V., 12 let, děvče	Je to tu lepší, ale chybí mi kámošky.
L. V., 10 let, děvče	Jo, máme to tu pěkné, ale musíme jezdit dál do školy.
Z. V., 8 let, chlapec	Líbí se mi tu, nevím co mi chybí.
E. P., 44 let, muž	Daleko lepší to tu je, než na hangárách, není tu tolik Romů pohromadě, není tu taky bordel. Jediné, co je blbé, že musíme jezdit do města na úřady a k doktorovi a tak.
M. P., 42 let, žena	Máme tu koupelnu, pěknou kuchyň, to je fajn. Akorát že tu není žádný pořádný obchod na nákupy, tak musíme jezdit do Prostějova.
D. P., 20 let, muž	No máme to tu lepší, ale je tu nuda.
H. P., 17 let, žena	Jo, barák je pěkný, ale žádná zábava.
Z. P., 16 let, žena	No, taky si to tak myslím, zábava tu není.
L. P., 13 let, děvče	Máme lepší pokojík, ale škola je dál.
H. P., 11 let, děvče	Mně se tu líbí všechno, akorát, že tu nejsou holky z kolonek.
I. P., 9 let, chlapec	Je to to pěkný, ale ještě tu nemám žádné kámoše.

Důležité je, že projekt „*Postupná asanace lokality U sv. Anny*“ byl od prvopočátku konzultován s MUDr. Janem Jařabem, tehdejšími zmocněncem vlády České republiky pro lidská práva, který jej podpořil a hodnotil kladně. Při návštěvě města Prostějova v listopadu 2001 mimo jiné uvedl: „*Prostějov je zřejmě jediným městem v České republice, které našlo odvahu tento problém řešit.*“ Průběh i realizaci projektu ocenila i JUDr. Hana Frištenská, která ho ve studii nazvané *Romové ve městě – společné bydlení* zmiňuje jako modelový, čili jako projekt, jenž byl uskutečněn v lidských dimenzích a za spokojenosti alespoň části obyvatel romské kolonie (In *Romové ve městě*, 2002).

Stanovisko k projektu asanace prostějovské kolonie U sv. Anny zaslala Radě města Prostějova dne 23. 5. 2005 společnost Člověk v tísni: „*Společnost Člověk v tísni považuje unikátní postup při asanaci chudinské enklávy Sv. Anna v Prostějově za příklad dobré praxe na obecní úrovni. Projekt vycházel ze znalosti aktuální situace všech rodin, individuálního přístupu a snahy objektivního posouzení schopnosti a připravenosti integrovat se do společnosti. Jde o jeden z nejlepších a nejaktivnějších projektů, jenž řeší problém sociálně vyloučené lokality. Tento projektu je ku prospěchu jejích obyvatel i města, řeší problém podle individuálních schopností, má silný integrační potenciál. Považujeme celý projekt za hodný následování a při našich jednáních na jiných obcích dáváme postup města Prostějov při rozstěhování sv. Anny jako dobrý příklad.*“

Svůj názor vyjádřil i Viliam Hangurbadžo, pracovník organizace Člověk v tísni, pro MF Dnes v květnu 2005: „*V rámci své práce se setkávám s terénními pracovníky z jiných měst. Můžu říct, že žádné jiné město nenašlo lepší řešení romské otázky než Prostějov. Například v Kladně vystěhovali rodiny za město a dál se o ně nestarají. Prostějovská radnice se rodin ptala, co by chtěly. Většina obyvatel odpověděla, že v žádném případě už nechtějí bydlet pohromadě. Je pravda, že někteří lidé ze Svaté Anny jsou částečně nespokojeni, protože byli zvyklí žít vedle sebe a nyní se mohou cítit trochu odstrčeni, ale na druhou stranu je motivuje, že mají svoje domy, s nimiž po pěti letech budou moci nakládat, jak budou chtít. Většina rodin je však prodávat nebude, jsou spokojeni, dokonce už si domky i opravují.*“

Po celou dobu realizace projektu jsme byli za tuto nevděčnou práci většinou jen kritizováni, ať již některými zástupci sdělovacích prostředků, různými organizacemi nebo občany. Kritikou nešetřili ani někteří starostové obcí, kam se obyvatelé od Sv. Anny přistěhovali. Doposud nám však nikdo nesdělil jiný návrh, jak jsme měli postupovat. Sám jsem se osobně mnohokrát kritiků tázal. Členové pracovní skupiny byli pod neustálým tlakem médií, dostávali urážlivé anonymy a byli častováni různými výhrůzkami. Netvrdím, že některé dílčí kroky jsme nemohli vyřešit ještě vhodnějším způsobem. Při realizaci projektu jsme však byli v časové tísní, protože hrozilo, že hygienici vydají tzv. závazný pokyn a lokalitu budeme muset okamžitě vyklidit a všem obyvatelům poskytnout na určitou dobu náhradní bydlení.

S odstupem času se rovněž nabízí možnost vyhodnotit účinnost projektu. V roce 2010 proběhl na Prostějovsku výzkum nazvaný *Terénní mapování a evaluace* (SocioFactor, 2010). Tento výzkum po čase vyhodnocuje dopady přestěhování Romů z městského prostředí na venkov. Zaznamenává celkem tři typy reakcí na přestěhování.

Prvním typem jsou plně integrované romské rodiny. Jedná se o rodiny, kterým se podařilo se začlenit, žijí rozptýleně v bytech nebo rodinných domech v osobním vlastnictví nebo se jim podařilo získat komerční podnájem. Jejich členové jsou dlouhodobě zaměstnaní, nelze u nich hovořit o sociálním vyloučení.

Druhým typem jsou romské rodiny, které se ocitly v přímém ohrožení sociálním vyloučením a chudobou. Jde o rodiny, ve kterých přišel živitel o dlouhodobé zaměstnání. Typickým příběhem je časově dlouhodobá zaměstnanost muže v místních slévárnách a jeho následné propuštění před „dvěma lety“. Rodina byla zvyklá na pravidelný příjem, který se pohyboval na úrovni průměrného příjmu. Dlouhodobost příjmu vedla rodinu k úvěru na pořízení či rekonstrukci nemovitosti. Muž přišel o zaměstnání v rámci první vlny propuštění v době krize, od té doby je nezaměstnaný. Rodina se dostává do chudoby a hledá způsoby adaptace na ni. Záchranou sociální sítí je někdy schopna poskytovat širší rodina. V této kategorii je významným určujícím

faktorem rodící se vyloučení z pracovního trhu. Lze předpokládat, že v momentě získání zaměstnání živitelem rodiny je rodina schopna opětovně naplňovat požadavky věřitelů, udržet si bydlení a pokračovat v běžném způsobu života.

Třetím typem jsou rodiny sociálně vyloučené, včetně rodin žijících v absolutní chudobě. Jedná se o rodiny, ve kterých z nějakého důvodu žádný z členů trvale/dlouhodobě nedochází do zaměstnání už řadu let. Rodiny se proto adaptovaly na situaci chudoby, hledají si vlastní strategie přežití, které se mnohdy neshodují se strategiemi běžnými ve většinové společnosti. Přivýdělkem bývá černá práce (ale jak vyplývá z rozhovorů, je vysoce problematická a lidé ji přestávají vyhledávat), výkon veřejně prospěšných prací, sběr železa, drobné krádeže apod. Konkrétní strategie se odvíjejí od možností, které nabízí místo bydliště. V komplikované situaci se nachází rodiny žijící na venkově, kde je sociální vyloučení znásobené vyloučením prostorovým. Rodiny např. musí vyčlenit část finančních příjmů na dopravu do města. Na venkově se dále ocitají pod silnou sociální kontrolou, která jim některé strategie znemožňuje. Absolutní chudoba je přítomna zejména v některých venkovských oblastech, kde jsou obývány domy, které své obyvatele přímo ohrožují. Ti žijí často bez základních energií jako je voda či elektřina. Životní způsob rodiny se promítá do vzdělávání dětí, jehož hodnota je zpochybňována (chybí víra v lepší možnosti dítěte s vyšším vzděláním). Rodiny se tak mohou dostat až do pastí chudoby, která může znamenat, že pro rodiny je lepší setrvávat v pozici pasivních příjemců podpory, než se aktivně starat o zlepšení vlastní situace. Příkladem může být spokojenost řady rodin s životem v téměř neobyvatelné nemovitosti na venkově. Nemovitost je natolik zchátralá, že přestože je na ni uvalena exekuce, banka v ní rodinu nechá přežívat, protože by z jejího prodeje nic nezískala. Rodina tak nemá žádnou motivaci situaci s neuspokojivým bydlením měnit.

Optimistický závěr poněkud komplikuje zjištění, že na většinu domů, které Romové získali, je dle veřejně přístupného nahlížení do Katastru nemovitostí uvalen exekuční příkaz. Pracovníci Člověka v tísní uvádí, že podmínky poskytnutí účelové půjčky splnilo pouze 30 % rodin. U ostatních rodin nastalo

porušení sepsaných pravidel, které vždy spočívalo v postupném zadlužení (SocioFactor, 2010). Proč tomu tak je, můžeme diskutovat. Průběh asanace, definované podmínky, veřejná kontrola – to vše bylo zajištěno. Domnívám se, že se na zhoršení situace podílela hospodářská krize, ale také podcenění vlivu místních podmínek. Problémovým aspektem venkovského prostředí je zdvojení mechanismů sociální exkluze. Romové obývají vesnice, jejichž obyvatelé jsou sami o sobě ve velkém riziku sociálního vyloučení, neboť se jedná vesměs o hůře dostupná místa, z nichž vymizela základní infrastruktura: kde nejsou opravovány ani stavěny nové domy, neexistují žádné pracovní příležitosti. Místa působí zaostale a opuštěně, což stvrzují prázdné a poničené silnice, obchůdky, které si nezdají se svými socialistickými prototypy a vyvěšené cedule informující o domech „na prodej“. Upozorňuji i na skutečnost, že mnozí obyvatelé, a s nimi i Romové, jsou více závislí na práci, kterou nabízí město Prostějov, nikoliv, jak by asi bylo logické, na všudypřítomném zemědělství. Zemědělství neposkytuje pracovní příležitosti a navíc k němu Romové nechovají žádný vztah – přišli z města. Zde měl být zřejmě aplikován monitorovací systém, případně určitá forma sociální práce, která by sledovala, jak se situace integrace do venkovského prostředí vyvíjí, případně v krizových momentech zasáhnout. Vlastnictví domů se pro většinu Romů stalo v okamžiku potíží ohrožením. Neváhali svými nemovitostmi ručit nebo je zastavit, čímž se dopravovali k exekucím.

Jak vidíme, začátek asanace byl optimistický. S bydlením v kolonii U sv. Anny nebyli spokojeni ani tamní obyvatelé. Důvodem byly především otřesné hygienické podmínky, absence vodovodu a kanalizace, zdevastované domky a velké množství odpadků všude kolem. Romové, kteří tvrdili, že chtějí udržovat pořádek, byli tímto prostředím naprosto demotivováni. Děti vyrůstající v ghettu neměly téměř šanci zařadit se do běžné společnosti. Z rozhovorů s obyvateli kolonie vyplynulo, že nechtějí bydlet s ostatními Romy pohromadě, ale naopak že se chtějí začlenit do většinové společnosti. S myšlenkou odstěhovat se na vesnici přišla řada samotných obyvatel, nikomu z nich nebyla tato idea vnucována. Někteří naopak tuto možnost jednoznačně zavrhlí. I těmto lidem se město Prostějov snažilo vyjít vstříc a hledalo byty ve

městě. Ani některým mladším, bezdětným obyvatelům lokality U sv. Anny se představa života na vesnici příliš nelíbila. V tomto případě se ale museli podřídit rozhodnutí svých rodičů (pokud byli hlášeni k trvalému pobytu v domcích se svými rodiči) a také skutečnosti, že město Prostějov nevlastnilo a nevlastní žádné byty pro osmi či vícečlenné rodiny. Přestože stěhování Romů do různých lokalit ve městě i mimo něj vyvolalo spousty obav, ukázalo se, že tento postup byl správný. Samotní ex-obyvatelé kolonie U sv. Anny byli ve 100 % případů spokojeni s novým bydlením (ve srovnání s bydlením v kolonkách), nikdo z nich nelitoval, že se z ghetta stěhoval. Na druhou stranu řadě z nich se stýskalo po městské aglomeraci, po komfortu, který město nabízí v oblasti služeb, lékařské péče, školství, pracovních příležitostí apod. Všichni občané však našli bydlení ve vzdálenosti do 28 km od Prostějova, což je vzdálenost, která se zdála být pro případné denní dojíždění zvládnutelná. V dlouhodobější perspektivě začal ideální model ztroskotávat. Romové, kteří čelili některým nástrahám venkova v době hospodářské krize, začali své nabyté nemovitosti zastavovat a postupně o ně začali v exekucích přicházet. Ve srovnání s řadou úspěšných Romů, kteří se na venkově integrovali, tito obyvatelé městského ghetta adaptaci do prostředí venkova nezvládli.

5.4 Vsetín – pavlačový dům č. p. 1336 a lokalita Poschla

Ve správním obvodu města Prostějova jsou zařazeny i dvě obce, do kterých byly přestěhovány romské rodiny ze Vsetína. Jedná se o Čechy pod Kosířem a Dřevnovice. Proto chci v tomto kontextu alespoň stručně uvést, jak řešilo poskytování náhradního bydlení, vztahy a soužití s Romy město Vsetín.

Vsetín má zhruba 30 000 obyvatel, ve vlastnictví 700 obecních bytů a 600 žadatelů v pořadníku na přidělení bytu. K velkým problémům Vsetína patřil po mnoho let zdevastovaný pavlačový dům č. p. 1336 ve středu města. Měl 64 bytů, v nichž žili především neplatiči nájemného. Rada města Vsetína se v únoru minulého roku rozhodla, že dům zboří a většinu nájemníků nastěhuje do „kontejnerových“ bytů na předměstí Poschla. Do bytů byli přímo ve městě nastěhováni nájemníci z 21 bytů (počet rodin a lidí se zjistit

nepodařilo). Celkem 68 nájemníků (8 rodin) bylo přestěhováno na Jesenicko a Prostějovsko. Ostatní nájemníci byli z pavlačového domu přestěhováni do zmíněných „kontejnerových“ bytů v lokalitě Poschla (počet rodin a lidí se taktéž zjistit nepodařilo).

Postup vsetínské radnice okamžitě vzbudil celostátní pozornost. Začalo se o něm uvažovat jako o úspěšném nebo naopak odstrašujícím návodu na řešení problémového soužití Romů s majoritní společností. V anketě *Schvalujete kroky vsetínského starosty a senátora Jiřího Čunka při řešení romské problematiky ve Vsetíně?* uvedlo ANO – 3 021, NE – 220 dotazovaných. Celkem hlasovalo 3 241 občanů (Městský úřad Vsetín, prosinec 2006).

Lokalita Poschla je vzdálena asi dvacet minut chůze od středu města. V této lokalitě nechala radnice postavit v říjnu 2006 dva obytné domy pro nepřizpůsobivé občany, kde je k dispozici 36 bytů. Domy jsou vybudovány z plechových kontejnerů, uvnitř obložené sádkartonem. Ihned po nastěhování nájemníků se začaly projevovat technické nedostatky a problémy. Kovová konstrukce domů není porézní, na zdech se sráží množství vody a v bytech vznikají plísně. Toto bydlení pro jednu domácnost za nájem a energie vychází na zhruba 5 tisíc korun měsíčně. Nájemní smlouvy jsou s nájemníky uzavírané vždy na dobu určitou, konkrétně jeden měsíc.

Komplikovanější situaci však mají rodiny, které se musely přestěhovat do polorozpadlých domů mimo Zlínský kraj. Kritéria, podle nichž byly vybrány rodiny a přestěhovány na Jesenicko a Prostějovsko, se zjistit nepodařilo. Romské rodiny dostaly na vybranou buď podepsat smlouvy o půjčce na nákup nemovitostí a přestěhovat se, nebo skončit na ulici. Některé rodiny viděly tyto nemovitosti pouze na internetu.

Svaz měst a obcí Jesenicka se 3. 11. 2006 písemně obrátil na starostu Vsetína Jiřího Čunka, kde odsoudil postup Zastupitelstva města Vsetína ve věci deportace osob na Jesenicko, který považuje za nemorální, společensky neúnosný a nebezpečný. Žádá vládu České republiky, Poslaneckou sněmovnu Parlamentu ČR, Senát ČR a další kompetentní orgány, aby hledali a přijali takové legislativní kroky, které těmto manipulacím a deportacím zamezí.

Vzniká tím nebezpečný precedens pro řešení podobných situací občanů ohrožených sociálním vyloučením.

Zastupitelé obce Čechy pod Kosířem se dne 6. 11. 2006 obrátili na starostu města Vsetína Jiřího Čunka s žádostí o kontakt a dořešení sporných otázek. Nemovitost v Čechách pod Kosířem byla ve špatném technickém stavu, dům byl prodán za 320 tisíc korun, ale smlouva o půjčce pro Romy zněla na 460 tisíc korun.

Nemovitost v Dřevnovicích byla taktéž ve špatném technickém stavu. Kupní cena domu byla 490 tisíc korun, ve smlouvě o půjčce je uvedena částka 557 tisíc korun. Obdobné je to i u dalších nemovitostí, kam byli Romové ze Vsetína přestěhováni (Vidnava, Stará Červená Voda, Vlčice).

Velmi podnětné bylo jednání dne 8. 2. 2007 v Olomouci se starosty obcí, kam byli Romové ze Vsetína vystěhováni. Tohoto jednání se zúčastnila také MUDr. Džamila Stehlíková, ministryně vlády České republiky pro oblast lidských práv a národnostních menšin. Na jednání jsem byl pozván jako zástupce města Prostějova (pověřené obce III. stupně).

5.4.1 Rekapitulace a vyhodnocení stěhování Romů ve Vsetíně

Z textu *Příčiny a souvislosti stěhování vsetínských Romů z pavlačového domu č. p. 1336 v říjnu 2006 (Zpráva z šetření)* lze vyčíst časový průběh vystěhování Romů.

- Začátkem roku 2006 obdržela Vsetínská správní a investiční zadání od Rady města Vsetína, aby zpracovala projektovou dokumentaci k výstavbě na Poschle.
- Dne 28. února 2006 rozhodla Rada města Vsetína na svém zasedání o zbourání Pavlačového domu. Terénní sociální pracovníci se toto rozhodnutí dozvídají až o měsíc později.
- Na zmíněném zasedání Rada města Vsetína schválila na návrh bytové komise pozastavit přidělování bytů na základě schváleného bytového pořadníku na rok 2006 do doby vyřešení domu 1336. Na

základě tohoto rozhodnutí je sedmi rodinám z pavlačového domu přidělen byt v širším centru města.

- V dubnu a květnu 2006 dostali obyvatelé pavlačového domu s dluhy vůči městu rozsudek o soudním vystěhování. Lhůta na vystěhování je 15 dnů. Vzhledem k plánované demolici pavlačového domu se zatím v této lhůtě vystěhovat nemuseli.
- Začátkem května 2006 byla zveřejněna petice zdravotníků z polikliniky požadující urychlené řešení neúnosné situace, kdy děti i dospělí z pavlačového domu nadměrně ztěžují práci lékařů.
- Dne 5. května 2006 se Jiří Čunek veřejně zavazuje, že během podzimu toho roku bude pavlačový dům prázdný: *„Slibuji, že letos budeme mít tento problém z krku. Možností je více, nerad bych je předem konkrétně říkal, zdravotníky ale mohu ujistit, že to tak prostě bude. Prosím je o poslední zbytky trpělivosti, na podzim budou mít klid“* (MF DNES, 6. 5. 2006).
- Dne 16. května 2006 přiděluje Rada města Vsetína 6 náhradních bytů ve městě.
- Dne 21. června 2006 radnice vydala oficiální prohlášení o tom, že na okraji města v lokalitě Poschla postaví dva třípodlažní montované domy pro *„nájemníky nechvalně známého pavlačového domu“*, jak informuje MF DNES (MF DNES, 23. 6. 2006)
- Dne 8. srpna 2006 Jiří Čunek tuto politiku města konceptualizuje ve vztahu k nájemníkům pavlačového domu: *„Všechny, kteří nedodržují zákony, neplatí nájem a nechťejí se přizpůsobit předpisům města, dostaneme na okraj města nebo až za jeho hranice“* (MF DNES). Na Poschle se objevuje těžká technika.
- Dne 25. 8. 2006: Romský časopis *Romano hangos* podává v souvislosti s přípravou stěhování obyvatelů pavlačového domu na Jiřího Čunka žalobu (MF DNES).

- Dne 1. 9. 2006 provedli pracovníci Kanceláře Veřejného ochránce práv místní šetření ve věci činnosti stavebního úřadu při řešení stavebně-technického stavu pavlačového domu č. p. 1336 ve městě Vsetíně. Šetření nezjistilo nedostatky odůvodňující přijetí nápravných opatření.
- Dne 3. 10. 2006 je uzavřena smlouva mezi Státním fondem rozvoje bydlení a městem Vsetín o dotaci ve výši 19 milionů korun.
- Dne 4. 10. 2006 je dokončena výstavba obytných domů na Poschle.
- Dne 6. 10. 2006 Jiří Čunek poprvé informuje o tom, že má město opustit zhruba deset rodin. „*Naše společná představa je taková, že jim půjčíme peníze na nákup starších domů v jiných krajích a oni se tam přestěhují,*“ říká Čunek. (MF DNES)
- Dne 10. 10. 2006 začalo stěhování z pavlačového domu na Poschlu.
- Dne 13. 10. 2006 proběhlo stěhování vybraných rodin do Olomouckého kraje (Jesenicko a Prostějovsko).
- Dne 13. 12. 2006 vydal Stavební úřad ve Vsetíně potvrzení o neexistenci stavby pavlačového domu č. p. 1336.

Jakub Grygar a Tereza Stöckelová (2006) ve výzkumu *Příčiny a souvislosti stěhování vsetínských Romů z pavlačového domu č.p. 1336 v říjnu 2006* uvádějí, že se v případě Vsetínských Romů setkáváme s procesem ghettoizace, tj. vytlačování jedné etnické skupiny do uzavřených zón s nízkou možností návratu. Proces ghettoizace není vázán na rozhodnutí o Poschle, ale byl součástí řady dalších, na rozhodnutí o Poschle nezávislých postupů a politiky města. Výzkum ukazuje, že město Vsetín nabízí dvě cesty, jak mohou jeho občané získat nájemní smlouvu v bytě ve vlastnictví města. První cestou je získání bydlení na základě pořadí v seznamu žadatelů o byt (pořadníku), druhou pak přímé a adresné přidělení bytu Radou města. Oba způsoby byly využity i v případě obyvatelů Pavlačového domu. Kritéria přidělování bytů podle pořadníku jsou implicitně nevýhodná pro ty, kteří jsou nekvalifikovaní a dlouhodobě nezaměstnaní. Naprostá většina obyvatel pavlačového domu č.p.

1336, kterých se týkalo stěhování, měla při takto nastavených kritériích výrazně snížené šance. Adresné přidělování bytů se na ghettoizaci rovněž podílelo. Těm, kteří byli rozpoznáni jako „méně přizpůsobiví“, bylo nabídnuto náhradní bydlení v bytech druhé kategorie, ostatním v bytech kategorie první. Tyto byty, přidělené jako „náhradní bydlení“, se potom stávají novým trvalým bydlištěm (Grygar, Stöckelová, 2006). Pavlačový dům koncentruje nájemníky a získává nálepku Domu hrůzy. Zřetelný je mechanismus, který se v průběhu řešení bytové problematiky města uplatňuje. Šance jsou nerovnoměrně distribuovány, a tak čím více šancí dostávají ti „lepší“, tím méně jich mají ti „horší“. Bytová politika města stála na pravidlu, že kdo platí řádně nájem a nemá dluhy, tak má při rekonstrukci domu nárok na byt stejné kategorie. Kdo nájem neplatí, ten jde do bytů nižší kategorie (pokud jsou k dispozici) nebo je vystěhován na ulici. Do tohoto rovněž aplikovaného mechanismu ale vstupuje tzv. integrační kvocient, který předpokládá rozmístění romských rodin mezi majoritní rodiny v poměru 1:10. Ten klade důraz na etnicitu a komplikuje celý mechanismus, který v důsledku působí diskriminačně. Výsledkem je, že integrační kvocient, který má být prostředkem začlenění Romů do tzv. většinové společnosti Romů z této společnosti vylučoval a udržoval v etnické separaci. Byl využíván selektivně a situačně, navíc nebyl formulován jako závazné pravidlo (Grygar, Stöckelová, 2006). Ghettoizace ve Vsetíně postupovala postupně – procesem postupného sestěhování Romů do Pavlačového domu a následné vystěhování na Poschlu, na okraj města. Tento proces není ojedinělý: podobný scénář mělo také stěhování ve městě Holešově.

37

---

³⁷ V roce 2009 začalo město v souvislosti s plánovanou revitalizací Školní ulice, kde pobývali Romové, postupně přidělovat obyvatelům Školní ulice jiné byty v rámci obecního bytového fondu města. Do roku 2010 město přemístilo zhruba polovinu těchto obyvatel a byla rovněž provedena demolice dvou domů. V první polovině roku 2010 žilo na Školní ulici celkem 47 přihlášených občanů. Pro obyvatele těchto domů se město rozhodlo postavit „nizkonákladové bydlení“ na okraji města, na ulici Bořenovská. Výstavba „kontejnerového bydlení“ vyvolala velký zájem médií a je přirovnávána k výše zmíněnému postupu ve Vsetíně v roce 2006. V současnosti již lokalita na Školní ulici neexistuje, vznikla zde však lokalita nová, ve které

Klára Vomastková (2011) ve zprávě *Vystěhování Romů ze Vsetína na Jesenicko a Prostějovsko, Popis a analýza dopadů vystěhování na romské rodiny, práci obecních úřadů, krajské samosprávy a NNO působících v regionu* komentuje postup města Vsetína, které některé rodiny do Olomouckého kraje přemístilo.³⁸ Vystěhování bylo prezentováno jako koncepční krok, způsob řešení romské problematiky. Problém spočívá v legislativní rovině, kdy sice obec vykonává určitou působnost v oblasti péče o bytové potřeby svých občanů, zákon ale blíže nespecifikuje, jak má obec povinnost tyto potřeby zajistit, není stanovena povinnost zajistit důstojné ubytování, není ani stanoveno, že se musí jednat o bydlení v dané obci. Toho samospráva využila a samotný akt přestěhování odsoudil i veřejný ochránce práv, který konstatoval porušení práva na lidskou důstojnost a práva na respektování rodinného a soukromého života.

Případ města Vsetína ukazuje represivní model, jak se lze s oporou právního řádu a administrativy zbavit sociálního problému jeho přenesením jinde. Přitom město nepřihlédlo k potřebám sociálně slabých rodin a důsledkům, které to mělo pro rodiny i další obce. Město na kritiku reagovalo tím, že státní správa nenabídla městu žádné jiné přijatelné řešení. Zde se ukazuje napětí mezi státní správou a samosprávou v oblasti romské integrace (Vomastková, 2011), ale také velmi volný výklad toho, co integrace znamená. Na jedné straně se tak střetl represivní způsob řešení kladoucí důraz na morální akcent, na druhé straně slabost státní správy v situaci adekvátně intervenovat. Situace

---

bylo vystavěno 17 nových bytů o velikosti 2+kk a 3+kk. Stěhování obyvatel ze Školní ulice proběhlo na přelomu září a října 2010.

Blíže viz <http://www.socialni-zaclenovani.cz/agentura-pro-socialni-zaclenovani-zverejnila-vysledky-evaluace-cinnosti-v-pilotnich-lokalitach>.

³⁸ Město poskytlo šesti rodinám, pro které nezbylo v objektu Poschla místo, bezúročné půjčky na starší domy na Jesenicku a Prostějovsku. Výběr byl městem obhajován ekonomicky – nákupem levných nemovitostí v odlehlých lokalitách. Výše půjček se pohybovala v rozmezí 400 až 550 tisíc Kč. Z prostředků města byl také vypraven autobus a nákladní automobily, které na Jesenicko a Prostějovsko rodiny s jejich věcmi stěhovaly. Město se tak zbavilo nejen odpovědnosti za nemovitosti na jiných katastrálních územích, ale také se zbavilo tzv. problémových rodin.

vystěhovaných rodin se zhoršila, což do značné míry sanoval stát formou dávek poskytnutých Olomouckým krajem a obcemi. Původně ekonomicky obhajovaný model se zvrátil ad absurdum, a proměnil se tak v nákladné řešení, které nesly jiné subjekty. Jak píše Vomastková, vystěhování rodin spustilo řetězec událostí, které měly ve svém důsledku negativní dopad na vystěhované rodiny, na menší obce, krajskou samosprávu a neziskové organizace na jiných místech (Vomastková, 2011).

5.5 Přerov – dlouhodobý sociální problém

Případ města Přerova je odlišný od řešení situace ve Vsetíně. Materiálově vycházím především z *Výzkumu rizikových faktorů souvisejících s existencí sociálně vyloučených romských lokalit ve městě Přerově* (Topinka, Janoušková, 2009) a také z výzkumné zprávy Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně – *Dlouhodobý monitoring situace romských komunit v České republice* (2008).

Situace ve městě Přerově pokrývá široké spektrum typů bydlení, které variuje mezi obecními byty, soukromými byty, družstevními byty, komerčními podnájmy, rodinnými domy anebo ubytovny. Romové ohrožení sociálním vyloučením pocházejí z nízkopříjmových skupin obyvatel, z nájemců obecních bytů a uživatelů ubytoven. V Přerově jsou tři typy lokalit definované mírou zastoupení Romů. Prvním typem je ojedinělé bydlení romské rodiny mezi majoritou, tzv. rozptýlené bydlení. Míst, kde takto romské rodiny žijí, je poměrně mnoho a pochopitelně nejsou podrobně zmapovány. Druhým typem lokalit jsou místa, o kterých se hovoří jako o místech se stoupajícím počtem Romů. V Přerově se to týká Jižní čtvrti a ulice Denisova. Třetím typem jsou lokality s převahou romských obyvatel, momentálně lokality sociálně vyloučené. To jsou části ulic Husova, Škodova, Tovačovská a Kojetínská. Tyto sociálně vyloučené lokality vznikly v průběhu první poloviny devadesátých let, kombinací spontánní migrace sociálně slabých rodin v rámci Přerova a bytovou politikou města. Sociálně vyloučené lokality Kojetínská, Tovačovská a Husova jsou tvořeny obecním bytovým fondem. Obecní domy jsou také v ulici

Denisova a v Jižní čtvrti, tedy v lokalitách s vyšším počtem romských obyvatel. Domy v ulici Škodova patřily původně také městu, v roce 2007 byly prodány soukromé firmě Opera Bohemia, s. r. o. Lokalita Kojetínská byla v roce 1992 schválena radou města jako lokalita pro soustředění problémového obyvatelstva (tj. neplatiče a nájemníky porušující dobré mravy). Volba této lokality byla ovlivněna zejména dostatečným počtem bytů (téměř sto bytů pro až 700 nájemníků) a přirozeným oddělením lokality od města železnicí. O dva roky později padlo obdobné rozhodnutí u ulice Tovačovská. Systém přidělování bytů de facto vytvořil mechanismus, který je silně etizován. O byty v lokalitě Husova (ale i Denisova a Kojetínská) ze strany neromských žadatelů není zájem. Zatímco u jiných lokalit by byl žadatel za odmítnutí nabízeného bytu sankčně potrestán, odmítnutí bytu v těchto lokalitách je akceptováno s porozuměním a zájemci za něj nejsou nijak sankcionováni. Do bytů v těchto lokalitách se tak sestěhovali další Romové, kteří bydlení akceptovali.

Na druhou stranu je patrné, jak město snižuje dlouhodobě počet bytů v městském bytovém fondu. V roce 1998 začalo město Přerov s odprodejem obecních bytů do soukromého vlastnictví. V majetku města Přerova bylo v devadesátých letech přibližně 6 600 bytů. V letech 1998 až 2007 bylo prodáno 70 % bytů. Město pokračovalo v privatizaci městského bytového fondu, zároveň však byly identifikovány domy, které by si město mělo ponechat ve svém majetku. Těmi jsou byty určené pro nájemníky neplátcí nájemné (ul. Kojetínská), byty s nižším vybavením, tzv. holobyty (ul. Tovačovská) a další místa.

Zajímavé je sledovat vznik sociálně vyloučených lokalit. Lokalita Kojetínská a Tovačovská jsou určeny pro dlužníky města, resp. neplatiče, a pro nájemníky porušující dobré mravy (Kojetínská od roku 1992, Tovačovská od roku 1994). Nejčastějším důvodem příchodu do lokality byl vznik dluhu na nájmu a následné poskytnutí přístřeší v této lokalitě. Přístřeší se v případě řešení dluhu mění na opětovnou nájemní smlouvu a nájemce v lokalitě zůstává. Systém umožňuje odchod z lokality přidělením obecního bytu v jiné lokalitě, uhradí-li nájemník dlužné částky a hradí-li řádně veškeré poplatky po dobu dvou let. Úbytek bytů ve městě ale tuto možnost limituje. Osudy další lokality,

ulice Škodovy, také začínají v první polovině devadesátých let. Byty zde byly přidělovány formou náhradních obecních bytů romským nájemníkům, jejichž dosavadní byt byl restituován soukromým majitelem a výměnami bytů tehdejších nájemníků. Jak popisuje výzkumná zpráva, výměny se odehrávaly tak, že Nerom žijící v lokalitě vyměnil byt s Romem žijícím mimo ni. Důvodů bylo několik, mezi ně patřilo, že se v lokalitách nacházely levnější byty nižších kategorií. Od roku 2007 patřila lokalita soukromému majiteli, který obyvatele postupně vystěhoval. Výzkum rizikových faktorů souvisejících s existencí sociálně vyloučených romských lokalit ve městě Přerově (2009) uvádí, že obyvatelé v lokalitách uvízli a nemožnost dostat se ze sociálně vyloučené lokality ven, dostat šanci získat zpátky svůj původní byt nebo jiný byt mimo lokalitu způsobuje pocity beznaděje a demotivace.

Případ Přerova ilustruje, jakými mechanismy vznikaly sociálně vyloučené lokality, které v současném městě způsobují řadu problémů. Je vidět, že tyto lokality jsou uzavřené a návrat ke standardnímu modelu nájmu je omezován mnohými faktory – nepropustností, malým počtem bytů ve vlastnictví města a odmítavým postojem majority. Evidentní je v tomto případě komplikovaná situace, ke které svou měrou přispělo město, ale také další procesy spojené se společenskou a ekonomickou transformací. Vznikl tak dlouhodobý sociální problém, který odhaluje problematičnost vysoké koncentrace Romů v nekvalitním bydlení. Je nutno ale uvést, že v rámci integrovaného plánu rozvoje města je plánována revitalizace velké části vyloučených lokalit.

5.6 Samosprávy a využívání nástrojů inkluze v oblasti bydlení

Informace o využívání nástrojů inkluze na úrovni samospráv nejsou snadno dostupné a nejsou ani uceleně zpracovány. Doporučení pro samosprávy lze nalézt např. v *Doporučení pro obce a města pro předcházení tvorby a*

rozšiřování sociálně vyloučených lokalit se zdůrazněním zajištění potřeby bydlení (2009) nebo v Příručce pro sociální integraci. ³⁹

Alespoň částečně srovnatelné informace lze nalézt v evaluačních zprávách, které vyhodnocovaly působení Agentury pro sociální začleňování v romských lokalitách. Součástí těchto zpráv je vyhodnocení integrační politiky vybraných měst. ⁴⁰

Z hlediska bydlení je patrné, že se objevují následující řešení:

- Možnost nájemníků si své dluhy na nájmu odpracovat při renovaci domu, tzv. dobrovolné odpracování dluhu.
- Podpora samospráv v domech, zřízení funkce domovníka/správce.
- Přijímání dokumentů – strategií bydlení.
- Preventivní programy proti vzniku dluhů na nájmu, např. prostřednictvím sociální práce.
- Zavádění prostupného bydlení, tzv. třístupňového bydlení.
- Vznik podporovaného sociálního bytového fondu.
- Výstavba startovacích bytů pro mladé rodiny.
- Podpora optimalizace využívání bytového fondu města ve spolupráci s ostatními vlastníky bytového fondu.
- Zavádění splátkových kalendářů.
- Aplikace institutu zvláštního příjemce.
- Odpuštění penále z prodlení.
- Instalace měřičů spotřeby energií ke každé bytové jednotce.
- Angažovanost v oblasti řešení situace na ubytovnách.
- Využití nástrojů komunitní práce, angažování obyvatel na různých aktivitách a činnostech vedoucích ke kultivaci prostředí.
- Zavádění podpůrných preventivních a sociálních služeb.

---

³⁹ Srov. <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/o-agenture>.

⁴⁰ Tamtéž.

- Zabránění dalšího sestěhovávání obyvatel do vyloučených lokalit.
- Spolupráce s neziskovým sektorem v oblasti prevence, např. posílení protidluhového poradenství.
- Spolupráce s majiteli bytového fondu, motivování majitelů nemovitostí k péči o bytový fond a jeho údržbu.
- Podpora úklidů veřejných prostranství a prostor ve vyloučených lokalitách.
- Začlenění vyloučených lokalit do procesů IPRM.

Tyto nástroje jsou využívány nerovnoměrně a vzhledem k absenci dat a informací z této oblasti nelze o jejich rozšířenosti nic říci. Nicméně z tohoto výčtu je vidět, že jsou využívány a samosprávy v této oblasti nepodporují pouze represivní nástroje, ale testují také nástroje inkluzivní. Z příkladů tří měst by bylo možno vyvodit, že přístupy jsou v oblasti bydlení různorodé. Od měst, která zvolila represivní a autoritativní přístup (Vsetín), přes města, která hledají nástroje a potýkají se s výsledky segregace (Přerov), až po města, která se odvážíla řešit problém asanací vyloučených lokalit (Prostějov). Město Vsetín se částečně sociálního problému zbavilo na úkor druhých, tím že ho přemístilo s jeho nositeli jinde, a založilo tak nový značně stigmatizovaný vyloučený prostor na Poschle. Město Přerov se potýká s důsledky segregace do míst, která se nalézají v blízkosti centra města a řeší společenské napětí ve městě. Prostějov se vydal cestou eliminace vyloučené lokality, a přestože postupoval otevřeně, podcenil dlouhodobé důsledky vyloučení, které se dále rozvíjelo v obcích, kam byli Romové dobrovolně přestěhováni a časem vedlo bez dlouhodobé asistence k problematickým situacím v rodinách i obcích.

6. SYSTÉMOVÁ ŘEŠENÍ ROMSKÉ PROBLEMATIKY – OBLAST VZDĚLÁVÁNÍ

V oblasti vzdělávání dochází k procesu reprodukce sociálních nerovností. Děti vyrůstající v prostředí sociálně vyloučených lokalit mají při nástupu do školy jiné vzdělávací předpoklady než jejich vrstevníci. Důvodem je nedostatečná předškolní příprava, špatná znalost českého jazyka, ale také nižší podpora rodiny, horší materiální podmínky v rodině apod. Všechny tyto faktory se odráží v horším prospěchu, vyšších absencích a v případě starších dětí také ve velmi omezených životních aspiracích, zejména co se týče dalšího vzdělávání po skončení základní školní docházky. Závažné je především to, že životní strategie týkající se vzdělání se v romských rodinách přenášejí z generace na generaci, proto se vyloučení romských obyvatel vyloučených lokalit neustále prohlubuje. Vzdělání je přitom jedním z klíčových faktorů, který může sociální vyloučení eliminovat. Situaci ovlivňuje také vznik segregovaných/etnicky homogenizovaných škol, v nichž se kumulují romští žáci (základní, praktické školy).

6.1 Problematika vzdělávání

Podle Heleny Balabánové (In *Romové v České republice*, 1999) řada komplikací v sociální oblasti bezprostředně souvisí s nízkou úrovní vzdělanosti Romů. Nízké vzdělání ústí v problém sehnat zaměstnání, a nemá-li jedinec zaměstnání, pak je znatelně komplikovanější pořídit si bydlení a pravidelně za něj platit. Proto můžeme kvalitu dosaženého vzdělání postavit na začátek tohoto řetězce v cestě za úspěšnou integrací Romů do společnosti.

Již na počátku školní docházky jsou Romové diskriminováni formou přeřazování do zvláštních či speciálních škol. Takto má být romské dítě zbaveno traumatu z neúspěchu v běžné základní škole, ovšem za cenu snížených nároků na jeho vědomosti, což v budoucnu dle Balabánové povede k omezeným možnostem profesního uplatnění (In *Romové v České republice*,

1999). Navíc zmíněný neúspěch v běžné základní škole často není způsoben mentálním handicapem dítěte, ale jeho odlišnou výchovou. Romské děti jsou od útlého věku vedeny k samostatnosti, rodiče s nimi jednájí jako s dospělými. Jejich myšlení je pak velmi konkrétní a nejsou navyklé přemýšlet o budoucnosti. Podle Balabánové Romové vychovávají své děti k „přežití“, vyznačují se značnou emocionalitou, neschopností učit děti čemukoli jinému, než co je nezbytně nutné. Kolektivní rozhodování a zodpovědnost v romské rodině vede u dítěte ke ztrátě pocitu zodpovědnosti za svůj život. Takový jedinec pak nemá potřebu vlastní životní ambice, což velmi poznamenává školní práci a budoucí profesionální orientaci.

Tomáš Sirovátka (2003) hovoří o roli státu v komunistickém režimu, který nevedl Romy k žádné osobní odpovědnosti za své postavení, neboť sám stát organizoval jejich život. Pozůstatky těchto tendencí mohou přetrvávat v romských rodinách a ovlivňovat rodiče ve výchově svých dětí. Proto je nutné děti ve škole vést k odpovědnosti za svůj život, byť je to v rozporu s jeho rodinnou výchovou.

Vedle odlišného stylu výchovy hraje důležitou roli ve vzdělávání Romů jejich jazyk. Romské děti v prvním ročníku základní školy většinou hovoří romským etnolektem češtiny a neovládají obecnou češtinu, což je znevýhodňuje vzhledem k ostatním dětem. Jazyková bariéra a odlišný jazykový kód se podepisují na školní neúspěšnosti. Vznikají tak bariéry v komunikaci s učiteli. Pedagogové by měli mít základní povědomost o struktuře romštiny. V lepším případě by na školách mělo být více romských učitelů či asistentů, kteří dobře ovládají svůj mateřský jazyk, neboť děti s nimi mnohem lépe spolupracují (In *Romové v České republice*, 1999).

Nízká úroveň vzdělání Romů má ale také příčinu pocházející od nich samotných, konkrétně tedy od rodičů, kteří mnohdy znemožňují vzdělání dětem tím, že jim neumožní absolvovat školní docházku. Podle Balabánové to dělají kvůli obavám, aby se jim dítě neodcizilo. Nechtějí dát dítě do učiliště mimo město, neboť se obávají toho, že by se dítěti během dojíždění nebo na internátu mohlo něco stát. Většina romských dětí končí se vzděláváním na

základní škole, což je alarmující vzhledem k ubývání pracovních míst na trhu práce pro nekvalifikované. Pavel Navrátil (2003) se v této souvislosti zamýšlí nad tím, proč není vzdělání hodnotou Romů. Důvodem je absence hodnoty v rámci reprodukce v sociálním prostoru. Jelikož vzdělaných lidí je v romské komunitě pramálo, není vlastně co reprodukovat, což je zásadní překážkou pro uznání vzdělávání jako hodnoty.

Jev, který prohlubuje sociální vyloučení a de facto umožňuje jeho reprodukci, se váže k existenci tzv. segregovaných škol. Podle *Výzkumu rizikových faktorů souvisejících s existencí sociálně vyloučených romských lokalit ve městě Přerově* (2009) děti vyrůstající v prostředí sociálně vyloučených lokalit mají při nástupu do školy jiné vzdělávací předpoklady než jejich vrstevníci. Důvodem je nedostatečná předškolní příprava, špatná znalost českého jazyka, ale také nižší podpora rodiny, horší materiální podmínky v rodině apod. Všechny tyto faktory se odrážejí v horším prospěchu, vyšších absencích a v případě starších dětí také ve velmi omezených životních aspiracích, zejména co se týče dalšího vzdělávání po skončení základní školní docházky. Jako velice závažný se jeví především fakt, že životní strategie týkající se vzdělání jsou v romských rodinách přenášeny z generace na generaci, proto se vyloučení romských obyvatel vyloučených lokalit neustále prohlubuje. Chybí pozitivní vzory, ke kterým by mladí lidé vzhlíželi, a tak dochází k tomu, že nové generace mladých lidí volí stejné životní strategie jako jejich rodiče, a sociální vyloučení se tak neustále zvětšuje. Negativně působí také fakt, že příhody o tom, jak se lidé z tohoto prostředí setkali s diskriminací při přijetí do zaměstnání, přestože byli vyučeni, se tradují napříč ulicemi a celými lokalitami.

Podle autorů výzkumu je vzdělání je přitom jedním z klíčových faktorů, který může sociální vyloučení eliminovat. Ve školách s vysokým podílem romských dětí dochází ke kumulaci problémů spojených s výukou dětí ze sociokulturně znevýhodněného prostředí vyloučených romských lokalit. Těmito problémy jsou například záškoláctví, vysoké počty neomluvených i omluvených absencí, nedostatečná domácí příprava, špatný prospěch apod. Kořeny vzdělanostních nerovností můžeme hledat ve dvou hlavních oblastech.

Příčiny je třeba hledat jak v rodinách dětí, tak ve škole jako instituci. Ve školním výkonu dětí je patrný vliv prostředí, ve kterém vyrůstají, a to, jaké normy a životní strategie zde převládají.

6.2 Inkluzivní vzdělávání

Koncepce romské integrace (2004) se zabývá těmito systémovými změnami a jako první pozitivní krok je zde zmíněn nový školský zákon č. 561/2004 Sb., díky němuž jsou k 1. lednu 2005 zrušeny zvláštní školy a jsou nahrazeny základními školami se specifickým vzdělávacím programem. Tato změna však dle *Koncepce* nestačí k překonání sociokulturního handicapu, neboť k tomu děti potřebují cílenou asistenci. Jelikož většina romských dětí nenavštěvuje v předškolním věku mateřskou školku, neboť jejich matky jsou nezaměstnané a nemají na tuto službu peníze, je jim takováto asistence znemožněna. Proto vydalo Ministerstvo školství v roce 2000 metodický pokyn ke zřízení přípravných tříd pro děti ze sociokulturně znevýhodněného prostředí. Další formou cílené asistence u dětí je také využívání asistentů pedagoga.

Mnoho diskusí se v poslední době týká samotné podoby inkluzivního vzdělávání. Jedná se o přístup, který předpokládá zařazení všech dětí do tzv. běžné školy, a tím do hlavního vzdělávacího proudu. V jedné třídě se tak spolu vzdělávají děti zdravotně postižené, nadané, děti cizinců, děti jiného etnika či většinové společnosti. Podle statistiky ÚIV Praha za školní léta 2004/2005 až 2009/2010 tvoří podíl žáků se speciálními vzdělávacími potřebami stále okolo 50 % všech těchto žáků. Většinu z tohoto počtu tvoří žáci se specifickými poruchami učení. Od roku 2005 jsou do školské legislativy implementovány proinkluzivní prvky.

Důležitým dokumentem je *Národní akční plán inkluzivního vzdělávání* (NAPIV), který vymezuje žáky se speciálními vzdělávacími potřebami jako osoby se speciálními vzdělávacími potřebami, což jsou osoby se zdravotním postižením, zdravotním či sociálním znevýhodněním. Sociální znevýhodnění představuje rodinné prostředí s nízkým socioekonomickým statusem. Existuje několik forem speciálního vzdělávání: individuální integrace, skupinová

integrace, vzdělávání v samostatné škole pro žáky se zdravotním postižením (speciální škola) a kombinace všech tří popsaných forem.

K úspěšnému začlenění dítěte se znevýhodněním do běžné školy může přispět zavedení role asistenta pedagoga. Asistent pomáhá znevýhodněnému dítěti participaci na vzdělávání v běžném prostředí společně s jeho vrstevníky. V součinnosti s učitelem asistent pomáhá při organizaci výuky a poskytuje podporu vyplývající z individuálních potřeb. Ta je dána individuálním vzdělávacím plánem. Asistent pedagoga je pedagogický pracovník a jeho zajištění je plně v kompetenci školy, která ho zaměstnává, tedy v rukou ředitele školy a zřizovatele školy.

Dalším nástrojem je raná péče (*Koncepce včasné péče o děti ze socio-kulturně znevýhodňujícího prostředí v oblasti vzdělávání za období 2005–2007*). Jedná se o sociální službu, která je poskytována dětem se zdravotním postižením ve věku do sedmi let a jejich rodinám. Jejím základem je podpora rodiny jako celku. Pomoc je poskytována přímo v domácnostech uživatelů. Cílem je vytvořit podporu v období před zařazením do školního zařízení. Na počátku se jedná o krizovou intervenci a významná je role poradce, který pomáhá se rodičům zorientovat v situaci a hledat adekvátní řešení. Poté se poradce zaměřuje na podporu psychomotorického vývoje dítěte. Nakonec přichází na řadu výběr vhodného vzdělávacího zařízení.

Téma vzdělávání romských dětí je vysoce frekventováno v řadě publikací i odborných statí. Existuje množství příkladů dobrých praxí v oblasti vzdělávání romských dětí i podpůrných programů, které však nejsou dostatečně zaváděny v sociálně vyloučených lokalitách. Překážky jsou různé – od absence systémové podpory, po neochotu obcí a školských zřízení podpůrné programy realizovat.

Helena Balabánová (In *Romové v České republice*, 1999) poukazuje na to, že vzdělávání romských dětí ve školách je problémem, který se týká podoby soužití. Zajištění plnohodnotného základního vzdělání těchto dětí je způsobem dosažení spravedlivé společnosti.

Analýza sociálně ekonomické situace romské populace v České republice (2003) upozorňuje na skutečnost, že dosud se hledaly chyby vždy jen na integrující společnosti a jejích institucích, a nikdo nenabyl odvalu hledat je v subjektu integračního procesu. Tím se obrací k tzv. kulturním odlišnostem. Podle těchto úvah může být příčinou znevýhodnění tzv. romipen, který charakterizuje znalost některého dialektu romštiny, kulturní zvyky, rodových tradic a hierarchie rodiny a rodu, hodnot a norem, specifická rodinná výchova, systém odměn a trestů, způsob komunikace, způsob orientace v prostoru a v čase, vztah k okolí, stereotypy, víra. Romství je vlastnost, kterou jedinec získává tak, že se narodí a vyrůstá v romské rodině a že se ztotožní s její hodnotovou orientací. Sekyt identifikuje jako základ romipen zvláštní předivo vztahů, které Romové tradičně budují, udržují a hlavně povinně dodržují ve velkých romských rodinách a v různé intenzitě. Existuje několik principů romství, které brání Romům v jejich sociálním vzestupu, a tedy i integraci do většinové společnosti. Patří sem např. hodnoty, že rodina je nadevše, že hlavní je poslušnost rodině, a role, kterou každý jedinec tradičně v rodině má, že všechno „mé“ patří rodině, vše je třeba dát k dispozici a že o všem důležitém v rodině rozhoduje rodina sama a jejímu rozhodnutí je třeba se podřídít. Romství přináší řadu výhod, ale také může jedince znevýhodňovat. Například brání v začlenění do individualistického řádu škol, akceptovat způsoby vzdělávání, brání rozvoji osobní ctižádosti, rozvíjet pracovní ambice, touhu uspět a klást důraz na přítomnost a kolektivně sdílené zážitky.

Autoři *Analýzy sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti* konstatují, že neúspěšnost romských žáků v českém školském systému spojená s následným neuplatněním se na trhu práce přispívá k neustálému prohlubování sociálního vyloučení. Základní školství inklinuje k reprodukci vzdělanostního a sociálního původu, což v případě dětí ze sociálně vyloučených romských lokalit má za následek, že se samotný školský systém stává nástrojem procesu sociálního vylučování.

Sociologická analýza přechodů romských dětí ze sociálně vyloučeného prostředí ze základních na střední školy (2010) přinesla zajímavé výsledky, potvrzuje tendenci segregace ve vzdělávacím procesu. Romské děti opouštějí

vzdělávací proces často již po končení základní školy a míří častěji do učebních oborů než k maturitě. Výzkum potvrzuje úzký vztah mezi nízkými vzdělanostními aspiracemi a sociálním prostředím, v němž děti žijí. Na maturitních oborech se lze setkat s Romy jen výjimečně, a pokud ano, dochází zpravidla k předčasným odchodům hned v prvním ročníku.

6.3 Nástroje inkluzivního charakteru v oblasti vzdělávání

S účinností od 1. 1. 2005 vešel v platnost *Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, vyšším odborném a jiném vzdělávání* a také související vyhlášky, které legislativně ukotvily integraci žáků se specifickými potřebami. Mezi žáky se specifickými potřebami jsou řazeny i děti ze sociálně znevýhodňujícího prostředí, které jsou ohroženy sociálně patologickými jevy. Cesty k integraci romských žáků naznačuje i *Koncepce romské integrace*, která byla opakovaně revidována.⁴¹

Školský zákon přichází s některými nástroji, které zmírňují dopady znevýhodnění na děti a do jisté míry kompenzují selhávající funkce rodiny.

Patří k nim:

- Zavedení bezplatné návštěvy mateřské školy poslední rok před zahájením povinné školní docházky. Opatření navazuje na *Koncepci včasné péče o děti ze socio-kulturně znevýhodňujícího prostředí*, kterou zveřejnilo Ministerstvo školství a tělovýchovy ČR v roce 2005⁴² Vychází ze zjištění, že nezastupitelnou roli v předcházení neúspěšnosti této skupiny dětí je adekvátní předškolní příprava a práce s celou rodinou, zejména pak s matkami, a to již od 3 roku věku dítěte.
- Zřizování přípravných tříd. Přípravnou třídu mohou zřizovat se souhlasem krajského úřadu obce, svazky obcí i kraje, pokud se v ní bude vzdělávat minimálně 7 dětí. Výhodou je, že děti si zvykají na

---

⁴¹ Více na www.vlada.cz.

⁴² Více na www.msmt.cz.

režim školy, dostává se jim speciální pedagogické péče. Kritikům neunikají jisté známky segregace dětí.

- Zřizování funkce asistenta pedagoga při mateřských a základních školách. Tímto asistentem je obvykle Rom – muž či žena. Jeho úkolem je otevírat školu vůči místní komunitě, přispět ke zvýšení počtu bezpečí a informovanosti, být poštovním vzorem, příkladem, autoritou. Asistent dochází do rodin a dbá na zajištění komunikace školy a rodiny.
- Realizace doučování žáků ve školách a rozšíření vzdělávacího programu o volnočasové aktivity, případně kluby pro matky s dětmi. Jedná se o aktivitu, která významně kompenzuje nižší kompetence rodičů v oblasti pomoci dětem při přípravě na vyučování, ale i mnohé absence vhodných prostor pro přípravu dětí na vyučování v přeplněných bytech či ubytovnách.
- Finanční podpora. Dotační program *Podpora romských žáků středních škol* je vyhlašován na každé pololetí MŠMT.⁴³ Finanční prostředky jsou určeny školám na podporu studia romských žáků, kteří žijí v rodinách s nízkými příjmy. Dotaci na školné, stravné, ubytování, cestovné a školní potřeby lze poskytnout až do výše 7 000 Kč. Do programu lze zahrnout studenty, kteří mají pravidelnou školní docházku a nemají výraznější kázeňské problémy.

A jaké nástroje inkluze pojmenovávají *Koncepce romské integrace na období 2010 – 2013* a *Strategie boje proti sociálnímu vyloučení na období 2011 – 2015*?

Koncepce uvádí, že oblast vzdělávání podmiňuje úspěšnost Romů na trhu práce, jejich ekonomickou nezávislost a sociální vzestup. Romské děti ze socio-kulturně znevýhodňujícího prostředí mají nižší šance na získání kvalitního vzdělání a v průběhu školní docházky vykazují ve srovnání s ostatními žáky nižší školní úspěšnost, která jim znemožňuje další studium na střední škole. Mezi příčiny školní neúspěšnosti romských žáků na základních školách patří absence předškolního vzdělávání, nedostatečná participace rodičů

---

⁴³ Více na www.msmt.cz.

děti ze socio-kulturně znevýhodňujícího prostředí na vzdělávacím procesu, jazyková bariéra (romský etnolekt češtiny) a proces diagnostiky speciálních vzdělávacích potřeb žáků. Vyčlenění romských dětí z klasických tříd a jejich vzdělávání v segregovaných školách v romských lokalitách znemožňuje jim i ostatním žákům vzájemný kontakt, a tím ohrožuje jejich připravenost na soužití.

Koncepce si klade za cíl v oblasti vzdělávání:

- zvýšit počet romských žáků a studentů v hlavním vzdělávacím proudu
- rozvíjet podmínky a modely pro inkluzivní vzdělávání ve školských zařízeních hlavního vzdělávacího proudu
- zvýšit školní úspěšnost romských žáků a studentů
- zvýšit počet romských studentů studujících na středních a vysokých školách, a tím zabránit jejich předčasnému vstupu na trh práce bez odpovídající kvalifikace

Mezi opatřeními, která mají vést k naplnění těchto cílů, nalézáme následující prostředky:

- Rozvoj sítě služeb systému včasné péče.

Smyslem opatření je zajištění provázanosti a dostupnosti aktivit v rámci včasné péče rodinám žijícím v socio-kulturně znevýhodňujícím prostředí.

- Úprava činnosti školských poradenských pracovišť ve vztahu k diagnostice žáků ze socio-kulturně znevýhodňujícího prostředí.

Významná část romských dětí je diagnostikována jako děti se speciálními vzdělávacími potřebami a na základě diagnostiky jsou umisťovány do základních škol zřízených pro děti s lehkým mentálním postižením, což je omezuje v životních šancích.

- Podpora a rozšíření programu asistent pedagoga pro děti, žáky a studenty se sociálním znevýhodněním.

Jedním z vyrovnávacích postupů v oblasti vzdělávání je program asistent pedagoga pro děti, žáky a studenty se sociálním

znevýhodněním. Na školách objevují rozdíly v činnostech, které asistenti pedagoga provádějí, je zapotřebí stanovit kompetence a úkoly, jež by měli tito pracovníci v praxi naplňovat.

- Vzdělávání a výchova dětí ze socio-kulturně znevýhodňujícího prostředí jako součást vzdělávání a metodické podpory pedagogických pracovníků.

Důležitou roli ve vzdělávání dětí ze socio-kulturně znevýhodňujícího prostředí hrají pedagogičtí pracovníci, zejména jejich připravenost na vzdělávání a výchovu dětí se specifickými vzdělávacími potřebami.

- Podpora romských žáků základních škol při přestupu do systému sekundárního a terciárního vzdělávání.

Cílem opatření je nabídnout romským žákům a studentům podporu ke zvýšení jejich školní úspěšnosti, odstraňovat bariéry v přechodu na vyšší stupeň vzdělávání a zabránit předčasnému odchodu romských dětí ze vzdělávacího procesu.

- Podpora škol s celodenním programem.

Prostředkem k rozvoji lidských zdrojů ve vyloučených lokalitách mohou být školy s celodenním programem, které nabízejí vzdělávací a volnočasové aktivity nejen pro své žáky, ale i pro dospělé.

- Podpora celoživotního učení sociálně vyloučených Romů s důrazem na rozvoj jejich funkční gramotnosti a dalších klíčových kompetencí.

Prioritní oblastí ve vzdělávání dospělých Romů je rozvoj klíčových kompetencí a funkční gramotnosti. Bariérami jsou nízká motivace Romů k celoživotnímu učení a nedostatek vzdělávacích příležitostí na lokální úrovni.

Strategie také přichází s tím, že se český vzdělávací systém podílí na reprodukci nerovností, a tedy i sociálního vyloučení. Mezi současnými platnými dokumenty se objevují *Národní akční plán inkluzivního vzdělávání*, *Akční plán realizace včasné péče* (MŠMT), *Transformace a sjednocení péče o ohrožené děti* (MPSV), částečně se tématu věnují také *Národní akční plán*

sociálního začleňování (MPSV) a Dekáda romské inkluze (ÚV). Dokumenty ale postrádají závaznost nabízených opatření. *Strategie* uvádí, že je v České republice realizována celá řada programů a projektů zaměřených na podporu sociálně vyloučených žáků či na podporu konkrétních opatření na straně škol, realizovaných především neziskovým sektorem.

Strategie identifikuje následující problémy. Problematicky je nastaveno financování mateřských, základních a středních škol neumožňující zavádění inkluzivního prostředí ve školách, nedostatečný je rozsah a kvalita předškolní péče o děti ze sociálně vyloučeného prostředí, problematické je nastavení systému základního vzdělání, včetně existence paralelního segregovaného systému škol zřízených pro děti s lehkým mentálním postižením a nedostatečným nastavením podpůrných opatření na půdě běžných škol, nedostatečný je rozsah a kvalita realizace profesní přípravy a volby povolání a nedostatečná podpora sociálně vyloučených žáků na středních školách, nefunkční je systém péče o ohrožené děti, nedostačující je systém poradenství, nedostatečná je metodická připravenost pedagogických a poradenských pracovníků, nesystematická a administrativně náročná je grantová podpora aktivit, problematická je nízká motivace rodičů zajistit umístění dětí do mateřských škol (*Strategie*, 2011).

Strategie přichází s celkem osmi prioritami (2011) mezi něž patří:

- Priorita 1: Změna financování mateřských základních a středních škol
- Priorita 2: Posílení dostupnosti, kvality a využívání předškolní péče
- Priorita 3: Posílení otevřenosti a kvality základního vzdělávání
- Priorita 4: Posílení kvality profesní přípravy a podpora středního školství
- Priorita 5: Transformace péče o ohrožené děti
- Priorita 6: Transformace a posílení kvality poradenského systému
- Priorita 7: Posílení metodické připravenosti budoucích i stávajících pedagogických pracovníků

- Priorita 8: Posílení kvality a navýšení grantové podpory opatření v oblasti vzdělávání sociálně vyloučených dětí

6.4 Role pedagogů

Ve zmiňovaných opatřeních se opakují ta, která se týkají role pedagogů. Vzhledem k její důležitosti máme potřebu se o ní stručně zmínit.

J. Balvín (1999) chápe vzdělávání učitelů romských dětí jako kultivaci osobnosti učitele obecnými poznatky ze svého oboru rozšířenými o znalosti specifík romské kultury a metod optimální komunikace s romskými žáky a šíře s celou romskou komunitou. Měl by mít poznatky o různých kulturách, ale znát i vztahy mezi jednotlivými kulturami a způsoby, jak tyto kultury mohou spolu komunikovat a vést dialog při dodržování vzájemného respektu a obohacování.

V roce 2000 se konala v Brně mezinárodní konference „Minority v pluralitní společnosti na přelomu tisíciletí“, kde odborníci dospěli k následujícím závěrům (Smékal, 2003):

- Hledání efektivních způsobů práce s romskými dětmi je stále ještě spíše záležitostí nadšených jednotlivců než obecně respektovaného a uznávaného systému.
- Zkušenosti úspěšných jednotlivců dosud nejsou natolik rozšiřovány, aby se staly východiskem práce na všech školách.
- Vzdělávací a výchovná praxe na českých školách není schopna plně respektovat nediskriminujícím způsobem výukové zvláštnosti dětí (tělesné, psychické, pedagogické, sociální a zdravotní).
- Je třeba vytvořit program optimalizace vývoje osobnosti dětí z minorit a způsobů jejich integrace, která by nenarušila jejich etnickou identitu.
- Je třeba systematicky vzdělávat učitele v programech multikulturní výchovy a v dovednostech užívat metody a prostředky jejich uplatnění v praxi.

- Je třeba ovlivňovat a měnit vědomí a postoje specialistů pracujících s členy minorit (učitelé, vychovatelé, úředníci, sociální pracovníci, lékaři) ke kooperativnímu a antirepresivnímu stylu chování a přístupu.

Konference dále stanovila mimo jiné i témata k řešení pro výzkumná pracoviště:

- Zaměřit se na obsah a osnovy v mateřských školách, aby se mohly správně rozvíjet zkušenosti, dovednosti a osobnost dítěte.
- Vytvořit a ověřit vzdělávací a postoj rozvíjející programy pro učitele.
- Vytvořit přehled možností výcviku pro učitele.

Zdá se, že část odborné veřejnosti reflektuje vážnost problémů se vzděláváním romských dětí, klíčovou roli školy a zejména pak potřebu kvalitní přípravy budoucích učitelů na pedagogických fakultách i potřebu dalšího postgraduálního vzdělávání. Ne všechny fakulty se však snaží tuto potřebu saturovat. Jednou ze světlých výjimek je Kabinet multikulturní výchovy Masarykovy univerzity v Brně, který se mimo jiné již několik let věnuje pedagogicko-psychologické přípravě romských pedagogických asistentů.

Koncepce romské integrace v oblasti přípravy učitelů uvádí, že součástí povinné přípravy učitelů k multikulturním přístupům ve výchově a vzdělávání by mělo být seznámení se s „minimem“ znalostí o romské komunitě, romském jazyce a kultuře, ale i zvláštnostech komunikace s romskými rodiči. Tato témata mají být vřazována i do postgraduálního studia učitelů. Dalšími tématy by pak měly být i práce s předsudky a zážitkové formy jejich odstraňování. V praxi však je velmi málo programů tohoto typu na lokálních úrovních.

Koncepce, návrhy odborníků, výzkumy, podpora projektů integrace romských žáků jsou jednou stranou mince. Druhou pak je osobnost učitele. V rámci výzkumu úspěšných Romů, který byl realizován J. Šanderovou (*Analýza sociálně ekonomické situace romské populace v České republice,*

2003), bylo zjištěno, že za úspěšností těchto jedinců v převážné míře stála vstřícná učitelka, která je uměla pochopit a pochválit.

Analýza potřeb pedagogických pracovníků ve vztahu k socio-kulturně znevýhodněným dětem (2010) uvádí, že základním předpokladem pro možnou úspěšnou práci se sociálně znevýhodněnými dětmi je, aby pedagogové získali v první řadě adekvátní pohled na situaci konkrétního dítěte, byli schopní reflektovat vlastní zatížení a projekci vlastních soudů do intervence a práce s dítětem i jeho rodinou, ale měli rovněž i adekvátní podmínky k individuálnější práci s dětmi. Také je zapotřebí, aby byla pedagogům dostupná možnost kvalitní asistence ve výuce i diagnostika a poradenství ze strany zainteresovaných institucí (např. pedagogicko-psychologické poradny). Důraz je kladen na podporu učitelů v oblasti psychohygieny, protože problémy, které učitelé sociálně znevýhodněných dětí musejí opakovaně řešit, jsou vysoce zátěžové a představují nadstandardní zátěž jednotlivce. Potřebou je také otázka finančního zabezpečení, nejen mzdového a motivačního, ale i v rovině materiálně-technického zabezpečení škol a v oblasti podpory učitelů ze strany vedení školy, v možnosti dalšího vzdělávání pedagogů a v otázce počtu dětí ve třídě.

Kapitulu o vzdělávání a klíčové roli pedagoga uzavíráme citací Julia Tancoše: „*Člověk, na kterého se upírají oči dítěte od počátku školní docházky, ale i člověk, od kterého se později odvrací oči žáků při nejmenší, byť i neúmyslné nespravedlnosti. Člověk, který je přirozeným způsobem ukotvený ve společnosti, od kterého se čeká všestranná morální, odborná, pedagogická, psychologická, kulturní i jiná připravenost, aby mu mohly být svěřeny děti. Člověk, na kterého se zpravidla zapomíná, když jsou jeho žáci úspěšní, ale i člověk, na kterého se nikdy nezapomene, pokud jsou jeho žáci neúspěšní a méně schopní.*“ (In *Osobnost učitele Rómov*, 2002)

ZÁVĚR

Předkládaná rigorózní práce plynule navazuje na práci magisterskou, v níž jsem se věnoval oblasti vzdělávání a praktickým řešením romské problematiky v oblasti bydlení. Události posledního roku ukazují, že se jedná o vysoce aktuální téma, které hýbe nejen veřejným míněním, ale je i výzvou pro samosprávu a státní správu, které by se měly aktivně podílet na adekvátních formách řešení těchto vážných sociálních problémů. Sociální vyloučení se v České republice nyní rozvinulo do nebyvalých podob. Desítky tisíc osob žijí v sociálně vyloučených lokalitách a vzdalují se nejen běžným způsobům života, ale také normám a hodnotám společnosti. Jsme svědky rostoucích sociálních tenzí. Sociálně vyloučené lokality koncentrují převážně chudé obyvatele se značnými potížemi – nalézáme v nich vysokou mírou nezaměstnanosti, chudoby, různé sociálně patologické jevy apod. Diskutuje se o možných řešeních. Ta jsou hledána také ve dvou oblastech, kterým jsme se věnovali – bydlení a vzdělávání. Bydlení odkazuje ke sféře základních lidských potřeb (mít střechu nad hlavou) a vzdělávání představuje rozvoj lidského kapitálu a životních šancí zejména pro generaci, jejíž možnosti jsou v podmínkách sociálního vyloučení omezené.

Dnes se ukazuje, že narušení sociálně vyloučených lokalit je značně komplikované. Symbolizuje je nízká kvalita bydlení, uvíznutí v této pasti a malé šance se z tohoto prostředí vymanit a získat standardní bydlení. Inkluzivní vzdělávání je jednou z možností, jak zvýšit životní šance především nejmladší generace, která je postižena negativními důsledky života v nevyhovujících podmínkách sociálně vyloučených lokalit. Ale i v rámci vzdělávacího systému nalézáme řadu překážek, které brání sociálně vyloučeným obyvatelům ve vzdělávacím procesu uspět, a tím zvýšit své šance na pracovním trhu. Ukazuje se, že je zapotřebí rozvíjet a uplatňovat inkluzivní strategie a nástroje jak v oblasti bydlení, tak ve vzdělávání. Sledujeme, že se to týká celého systému – státní správy i samosprávy. Územní samospráva jako prostorově vymezený funkční celek má svěřena právo samostatně rozhodovat o svých záležitostech a také tak činí. Jak vyplývá z tohoto textu, na úrovni státní správy se setkáváme

s řadou doporučení, která nemají závazný charakter a jsou spíše doporučeními. Samosprávy jsou často v situaci, kdy musí problémy řešit a uchylují se občas ke zkratkovitým a represivním způsobům řešení. Na druhou stranu jsme na příkladu řady obcí zaznamenali množství opatření ve aféře bytové politiky, která mají inkluzivní zaměření. Mezi nalezená opatření patří např. možnost nájemníků si své dluhy na nájmu odpracovat při renovaci domu, tzv. dobrovolné odpracování dluhu, přijímání dokumentů (strategií bydlení), zavádění prostupného bydlení, tzv. třístupňového bydlení, aplikace institutu zvláštního příjemce, zavádění podpůrných preventivních a sociálních služeb, zabránění dalšího sestěhovávání obyvatel do vyloučených lokalit, spolupráce s majiteli bytového fondu, motivování majitelů nemovitostí k péči o bytový fond a jeho údržbu a začlenění vyloučených lokalit do procesů integrovaného plánu rozvoje města.

Platí ale, že nástroje jsou využívány samosprávami nerovnoměrně. Z příkladů tří měst vyvozujeme, že přístupy jsou v oblasti bydlení skutečně různorodé. Od měst, která zvolila represivní a autoritativní přístup (Vsetín), přes města, která nástroje hledají a potýkají se s výsledky segregace (Přerov), až po města, která se odvážíla řešit problém asanací vyloučených lokalit (Prostějov), jak již bylo uvedeno výše. Město Vsetín se částečně sociálního problému zbavilo na úkor druhých tím, že jej přeneslo na jiné a vytěsnilo za hranice města. Město Přerov se potýká s důsledky segregace do míst, která se nalézají v blízkosti centra města a řeší společenské napětí ve městě. Prostějov se vydal cestou eliminace vyloučené lokality, a přestože postupoval otevřeně, podcenil dlouhodobé důsledky vyloučení, které se dále rozvíjelo v obcích, kam byli Romové dobrovolně přestěhováni, a časem vedlo bez dlouhodobé asistence k problematickým situacím v rodinách i obcích. Ideální řešení neexistuje. O to více je zapotřebí testovat doporučované nástroje. K nejvýznamnějším patří určitě prostupné bydlení. Naopak se ukazuje nedostatečnost systému sociálního bydlení.

V oblasti vzdělávání narážíme na řadu překážek. Je zapotřebí více otevřít vzdělávací proces a zajistit zapojení žáků ze sociálně vyloučeného prostředí do standardního vzdělávání. Zarážející je vysoká míra školní neúspěšnosti a nízké

zastoupení Romů na středních a vysokých školách. V této oblasti se nabízejí mnohá opatření. Mezi ně patří posílení dostupnosti, kvality a využívání předškolní péče, posílení otevřenosti a kvality základního vzdělávání a také posílení metodické připravenosti a podpora pedagogických pracovníků, kteří jsou důležitým prostředkem k posílení inkluzivity českého školství.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] AKADEMIA ISTROPOLITANA. *Ako správne zobrazit etnické menšiny v európskych krajinách*. Informačné a dokumentačné stredisko Rady Európy. Bratislava, 1997.
- [2] *Analýza sociálne ekonomické situace romské populace v ČR*. [CD-ROM] Praha, Socioklub 2003.
- [3] *Analýza potrieb pedagogických pracovníků ve vztahu k sociokulturně znevýhodněným dětem*. Centrum aplikované antropologie a terénního výzkumu, Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni, Centrum interkulturního vzdělávání, 2010.
- [4] BALÁŽOVÁ, J.: Veřejnoprávní média a romská komunita. In *Sborník příspěvků ze semináře implementaci zásad stanovených Rámcovou úmluvou o ochraně národnostních menšin v ČR*. (Koloděje, 2. prosince 2003) Praha 2004.
- [5] BALVÍN, J. a kol.: *Romové a jejich učitelé*. Sborník z 12. setkání Hnutí R v Květušíně. Ústí nad Labem, 1999.
- [6] ČERNÝ, V.: *Rasismus, jeho základy a vývoj*. Praha, Votobia 1995.
- [7] *Česká xenofobie*. Sborník u příležitosti mezinárodní konference XENOFOBIE a MEDIA. Olomouc, Votobia 1998.
- [8] DAVIDOVÁ, E.: *Romano drom – cesty Romů*. 2. vyd. Olomouc, VUP 2004.
- [9] *Dlouhodobý monitoring situace romských komunit v České republice. Moravské lokality*. Brno, Masarykova univerzita, 2008.
- [10] *Doporučení pro obce a města pro předcházení tvorby a rozšiřování sociálně vyloučených lokalit se zdůrazněním zajištění potřeby bydlení*. Brno, Kancelář veřejného ochránce práv, Ministerstvo vnitra, 2009.
- [11] ERIKSEN, T.H.: *Antropologie multikulturních společností*. Praha, Triton Praha 2007.
- [12] FALTÝN, J.: *Multikulturní andragogika*. Praha, UK 2004.
- [13] FRASER, A.: *Cikáni*. Praha, NLN 1998.
- [14] FRIŠTENSKÁ, H.: *Interetnický konflikt po roce 1989 s ohledem na soužití s Romy*. Praha, Socioklub 1999.
- [15] GRYGAR, J. – STÖCKELOVÁ, T. *Příčiny a souvislosti stěhování vsetínských Romů z pavlačového domu č.p. 1336 v říjnu 2006. Zpráva z šetření*. Brno, Masarykova univerzita, FSS 2006.
- [16] HANCOCK, I.: *My, Romský národ*. Bratislava, Petrus 2005.
- [17] HAVLÍK, R. – KOŤA, J.: *Sociologie výchovy a školy*. Praha, Portál 2002.
- [18] HARTL, P. – HARTLOVÁ, H.: *Psychologický slovník*. Praha, Portál 2000.
- [19] HAYESOVÁ, N.: *Základy sociální psychologie*. Praha, Portál 1998
- [20] HUTCHINSON, J. – SMITH, A.D.: *Ethnicity*. Oxford, Oxford University Press 1996.

- [21] HÜBSCHMANNOVÁ, M.: *Šaj pes dovakeras – Umíme se domluvit*. Olomouc, VUP 1993.
- [22] HOMOLÁČ, J. A KOL.: *Obráz Romů v středoevropských masmédiích po roce 1989*. Praha, 2003.
- [23] CHMELÍK, J.: *Extremismus a jeho právní a sociologické aspekty*. Praha: Linde Praha 2001.
- [24] JAKOUBEK, M. – HIRT, T. (eds.): *Romové: Kulturologické etudy*. Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk 2004.
- [25] JIRÁK, J.: Média, stereotypy, menšiny, cizinci a my všichni. In: *Nečitelní cizinci. Jak se (ne)píše o cizincích v českém tisku*. Praha, Multikulturní centrum 2003.
- [26] KAMÍN, T. – MACHALOVÁ, T.: *Kritika rasy a rasismu*. Brno, MU 2003.
- [27] KAŠPAROVÁ, I.: *Romové a majorita v České republice 2000–2001 očima tištěných médií*. Praha, Socioklub 2003.
- [28] KOCOUREK, J.: *Problematika česko-romského soužití na úrovni obcí z hlediska výzkumu AMČR o názorech expertů*. Praha, AMČR 2005.
- [29] KRECH, D. – CRUTCHFIELD, R. S. – BALLACHEY, E. L.: *Člověk v společnosti: Základy sociální psychologie*. Bratislava, VSAV 1968.
- [30] LACKOVÁ, I.: *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou* (Přel. Milena Hübschmannová). Praha 1997.
- [31] LIÉGEOIS, J. P.: *Rómovia, Cigáni, kočovníci*. 2. vyd. Bratislava, Academia Istropolitana 1997.
- [32] LIPPMANN, W.: *Public Opinion*. New York The Macmillan Company 1960.
- [33] LUX, M. – MIKESZOVÁ, P. – SUNEGA, P.: *Podpora dostupnosti bydlení pro lidi akutně ohrožené sociálním vyloučením - mezinárodní perspektiva a návrhy opatření v ČR*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. 2010.
- [34] MAREŠ, P.: *Faktory sociálního vyloučení*. Praha, VÚPSV 2006.
- [35] MAREŠ, P.: *Chudoba, marginalizace a sociální vyloučení*. Sociologický časopis, 2000.
- [36] MAREŠ, P. – HOFÍREK, O.: *Sociální reprodukce a integrace: ideály a meze*. Brno, Masarykova univerzita 2007.
- [37] MAREŠ, P., SIROVÁTKA, T.: *Sociální vyloučení (exkluze) a sociální začleňování – koncepty, diskurz, agenda*. Sociologický časopis. 2008, 44, č. 2.
- [38] MOULISOVÁ, M.: Problémové stránky života Romů. Stereotypy, porozumění, realita, směry prevence. In: *Menšiny a migranti v České republice*. Praha 2001.
- [39] NAKONEČNÝ, M.: *Psychologie osobnosti*. Praha, Academia 1995.
- [40] NAKONEČNÝ, M.: *Sociální psychologie*. Praha, Academia 1999.

- [41] NAVRÁTIL, P.: *Romové v české společnosti*. Praha, Portál 2003.
- [42] NEČAS, C.: *Historický kalendář. Dějiny Romů v datech*. Olomouc, VUP 1997.
- [43] NEČAS, C.: *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc, VUP 1999.
- [44] OLÁH, V. – DEMETER, G.: *Bůh mluví ke svým dětem – O Del vakerele ke peskere čhave*. Praha 1992.
- [45] *Otázky romské inkluze romské komunity. Sborník prací Fakulty sociálních studií Brněnské univerzity, Sociální studia 10*. Brno, MU 2003.
- [46] PAVELČÍKOVÁ, N.: *Romové v českých zemích v letech 1945–1989*. Praha, ÚDV 2004.
- [47] PRŮCHA, J.: *Multikulturní výchova*. Praha, Nakladatelství ISV 2000.
- [48] RAICHOVÁ, I. A KOL.: *Romové a nacionalismus*. Brno, Muzeum romské kultury 2001.
- [49] *Romano Džaniben*, 1, 1994.
- [50] *Romano Džaniben*, 1–2, 1995.
- [51] *Romové v České republice: 1945–1998*. Praha, Socioklub, 1999.
- [52] *Romové – bydlení soužití*. Sešity pro sociální politiku. Praha, Socioklub 2000.
- [53] *Romové ve městě*. Praha, Socioklub 2002.
- [54] ŘÍČAN, P.: *S Romy žít budeme – jde o to, jak*. Praha, Portál 1998.
- [55] SEDLÁKOVÁ, R.: Sdělení o romském etniku v televizním zpravodajství. In: *Otázky sociální inkluze romské komunity*. Sborník prací Fakulty sociálních studií Brněnské univerzity, Studia 10, Masarykova Univerzita, Brno, MU 2003.
- [56] SMÉKAL, V. (ed.): *Podpora optimálního rozvoje osobnosti dětí z prostředí minorit*. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. Brno 2003.
- [57] *Sociologická analýza přechodů romských dětí ze sociálně vyloučeného prostředí ze základních na střední školy*. GAC, Praha 2010.
- [58] ŠIŠKOVÁ, T.: Výchova k toleranci a proti rasismu. In: *Zdroje a formy rasismu a netolerance informace o národnostních menšinách hry a cvičení pro žáky a studenty*. Praha, Portál, 1998.
- [59] ŠIŠKOVÁ, T., a kol.: *Menšiny a migranti v České republice*. Praha, Portál 2002.
- [60] ŠOTOLOVÁ, E.: *Vzdělávání Romů*. Praha, Grada Publishing, 2000.
- [61] ŠTĚCHOVÁ, M.: *Romská minorita a postupy integrace*. Praha, IKSP 2002.
- [62] TAJFEL, H.: *Sociálna psychológia menšín*. Bratislava, MRG Slovakia 1995.

- [63] TEMELOVÁ, J., SÝKORA, L.: *Segregace: Definice, příčiny, důsledky, řešení. Prevence prostorové segregace*. Praha: Univerzita Karlova v Praze 2005.
- [64] *Terénní mapování a evaluace*. SocioFactor, 2010.
- [65] TONCROVÁ, M. – UHLÍKOVÁ, L. (eds.): *Etnické stereotypy z pohledu různých vědních oborů*. Sborník ze stejnojmenného semináře konaného dne 23. října 2000 v Brně. Brno, Etnologický ústav AV ČR Brno 2001.
- [66] TOPINKA, D. – JANOUŠKOVÁ, K. *Výzkum rizikových faktorů souvisejících s existencí sociálně vyloučených romských lokalit ve městě Přerově*. Ostrava, SocioFactor 2009.
- [67] VALACHOVÁ, D. A KOL.: *Vzdělávanie Rómov a multientická koexistencia*. Bratislava, SPN Svornosť 2002.
- [68] VAUGHAM, D.: Multikulturní společnost? In: *Romano Džaniben*. Praha 1998.
- [69] VAŠEČKA, M. A KOL.: *Romské hlasy – Romovia a jejich politická participácia v transformačnom období*. Bratislava, 2002.
- [70] VAŠEČKA, M. (ed.): *Čačipen pal o Roma: Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava, 2002.
- [71] VEČERKA, K.: Romové a sociální patologie. In: *Romové v České republice*. Praha, Socioklub 1999.
- [72] VOMASTKOVÁ, K. *Vystěhování Romů ze Vsetína na Jesenicko a Prostějovsko, Popis a analýza dopadů vystěhování na romské rodiny, práci obecních úřadů, krajské samosprávy a NNO působících v regionu*. Brno, Masarykova univerzita, FSS 2011.
- [73] WINKLER, J. – PETRUSEK, M.: *Velký sociologický slovník*. Praha, Karolinum 1997.
- [74] *Zákon č. 273/2001 Sb. ze dne 10. července 2001 o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů*
- [75] *Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů*

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

- [1] *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti.* Praha, srpen 2006. Dostupné na WWW:
http://www.mpsv.cz/files/clanky/3043/Analyza_romskych_lokalit.pdf.
- [2] *Centrum pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu AV ČR.* Dostupné na WWW: <<http://www.cvvm.cas.cz>>.
- [3] *Člověk v tísni – společnost při České televizi, o. p. s., Projekt varianty.* Dostupné na WWW: <<http://www.varianty.cz>>.
- [4] *Deklarace principů novinářského chování.* Dostupné na WWW: <<http://www.syndikat-novinaru.cz/etika/deklarace.phtml>>.
- [5] *Diskriminace.* Dostupné na WWW: <<http://www.diskriminace.cz>>.
- [6] *Etický kodex novinářů.* Dostupné na WWW: <<http://www.syndikat-novinaru.cz/etika/kodex.phtml>>.
- [7] *Evropské středisko pro sledování rasismu a xenofobie.* Dostupné na WWW:
http://europa.eu/agencies/community_agencies/eumc/index_cs.htm/.
- [8] *Koncepce včasné péče o děti ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí.* Dostupné na WWW:
<http://www.msmt.cz/Files/PDF/INtextkonceptevcasnepece.pdf>.
- [9] *Koncepce romské integrace 2005.* Dostupné na WWW:
<http://www.vlada.cz/cs/rvk/rzrk/dokumenty/dokumenty.html>.
- [10] *Koncepce romské integrace na období 2010 – 2013.* Dostupné na WWW: <http://www.vlada.cz/cz/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/koncepce-romske-integrace-na-obdobi-20102013-71187/>
- [11] *Lichva v romské komunitě, MV ČR, 2002.* Dostupné na WWW: <<http://www.mvcr.cz>>.
- [12] *Mezinárodní iniciativa pro toleranci a lidská práva.* Dostupné na WWW: <http.tolerance.cz>.
- [13] *Multikulturní centrum Praha.* Dostupné na WWW: <<http://www.mkc.cz>>.
- [14] *Obchod se ženami v romských komunitách – závěrečná zpráva z projektu Lidská práva v praxi – prevence obchodování se ženami v romských komunitách.* La Strada ČR, 2004. Dostupné na WWW: <<http://www.strada.cz>>.
- [15] *Osobnosť učiteľů Rómov.* Zborník referátov z 3. medzinárodnej konferencie konanej dňa 28. novembra 2002 v Nitre, Nitra 2002. Dostupné na WWW: www.fsv.ukf.sk/FSV/OURomov.pdf.
- [16] *Sociologický ústav AV ČR.* Dostupné na WWW: <<http://www.cvvm.cas.cz>>.
- [17] *Strategie boje proti sociálnímu vyloučení na období 2011 – 2015.* Dostupné na WWW: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/o-agenture>.

- [18] Štěchová, M.: *Interetnické konflikty jako důsledek rasové nevraživosti*. Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha, 2001. Dostupné na WWW: <<http://www.ok.cz/iksp/docs/266.pdf>>.
- [19] *Středisko empirických výzkumů*. Dostupné na WWW: <<http://www.stem.cz>>.
- [20] *Výzkum interetnických vztahů*. FSS, MU, Brno 2001. Dostupné na WWW: <http://www.rect.muni.cz/VZ_FSS/VZ_FSS_2002_final.pdf>.
- [21] *Zprávu o problematice extremismu na území České republiky, 2002*. Dostupné na WWW: <http://www.mvcr.cz/extremis/2002/zprav_02.doc>.

Resumé:

Rigorózní práce se zabývala tématem vzdělávání a řešením romské problematiky v oblasti bydlení. Sociální vyloučení se v České republice rozvinulo do nebývalých podob: Desítky tisíc osob žijící v sociálně vyloučených lokalitách se vzdálily běžným způsobům života, normám a hodnotám společnosti. Práce vyšla z konceptu sociálního vyloučení, sledovala možnosti řešení v oblasti bydlení a vzdělávání. Představila základní inkluzivní nástroje, které jsou aplikovatelné na místní úrovni.

Práce, založená na sekundární analýze dat, se zabývala tím, v jakém kontextu probíhá sociální začleňování, dále tím, jaké možnosti, metody a nástroje používají obce ve sféře posílení sociální integrace v oblasti bydlení a vzdělávání. Výsledky poukazují na různorodé použití inkluzivních nástrojů v realitě samospráv.

Résumé:

This rigorous work dealt with the topic of education and addressing Roma issues in housing. Social exclusion in the Czech Republic has been developed into unprecedented forms. Tens of thousands of people are living in socially excluded areas, far from ordinary ways of life, norms and values of society. The work came out of the concept of social exclusion, monitor possible solutions in housing and education. Inclusive basic tools that are applicable at the local level are presented.

Work is based on secondary data analysis. The work deals with the question what context is social inclusion. This text also deals with the possibilities, methods and tools used by communities in the area of promoting social integration in housing and education. The results suggest the use of various inclusive tools in the reality of municipalities.

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Alois Mačák

Název práce: Sociální začleňování Romů: možnosti řešení v oblasti
bydlení a vzdělávání

Rok: 2011

Počet stran bez příloh: 136

Celkový počet stran příloh: 0

Počet titulů české literatury a pramenů: 70

Počet titulů zahraniční literatury a pramenů: 5

Počet internetových zdrojů: 21